

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

2000 SONRASI TÜRKİYE'NİN REEL DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Fırat AŞAN**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. Nesrin YILDIRIM**

KIRIKKALE-2012

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Fırat AŞAN tarafından hazırlanan “2000 Sonrası Türkiye'nin Reel Dış Ticaretinin Analizi” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

BAŞKAN
Doç.Dr.Mehmet DİKKAYA

ÜYE
Doç. Dr. Nesrin YILDIRIM

ÜYE
Doç. Dr. Latif ÖZTÜRK

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca desteklerini hiç esirgemeyen ailem ve anlayışından dolayı nişanlım Funda GÜLLER'e teşekkür ederim.

KİŞİSEL AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “2000 SONRASI TÜRKİYE’NİN REEL DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ” adlı çalışmamı, ilmi olarak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Eylül, 2012

FIRAT AŞAN

ÖZET

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Dış ticarete rekabetin mal kalitesini artıracacağı, fiyatları düşüreceği, böylece dış ticaretin hacminin artacağı düşüncesi ile dış ticaretin serbestleşmesinin önündeki engel olan gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, karşılaşılabilecek diğer engellerin ve farklı muamelelerin ortadan kaldırılması amacıyla kurulan GATT ile uluslararası ticaret sistemi ilk kez oluşturulmuştur.

1996 öncesinde ve 1996'da, GB'nin imzalanmasından sonra önemli oranda ticari liberalizasyon gerçekleştiren Türkiye'nin Avrupa Birliği ile dış ticaret rakamları yüksek seviyelere ulaşmıştır. Küreselleşen ticari koşullarda Gümrük Birliği Türkiye için bir başlangıç olmuştur.

Diğer taraftan, dış ticaret hacmimizdeki artış ülkeye farklı bir prestij sağlamakla birlikte dış ticaret açığı ve buna bağlı olarak cari açık tehlikesi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyet dönemlerinde tarımla başladığımız ihracat girdileri günümüzde sanayi ürünleriyle devam etmektedir. Bu da dış ticaret yapımızın sektörel olarak da değişikliğe uğradığını göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin 2000-2011 yılları arasındaki reel dış ticaret analizi ekonomik göstergeler yardımıyla, sektörel, ülkesel ve yapısal açıdan ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Reel Dış Ticaret, Uluslararası Ticaret, Dış Ticaret Teorileri.

ABSTRACT

After the great economic depression during 1930s, countries started to close inward and have preferred to deal individually with the problems posed by big crisis. In order to protect their own industries and to solve their balance of payments problems, countries have begun to raise tariffs. The first international trading system was created by GATT. Based on the idea that the competition in foreign trade would increase the quality of goods, decrease prices and therefore would increase the volume of foreign trade, GATT's main goals are to reduce tariffs, to eliminate non-tariff barriers, and to remove the differences in treatment, which are considered as the difficulties in achieving a liberal foreign trade.

Turkey has achieved significant trade liberalization prior to 1996, and after joining Customs Union in 1996. Turkey has reached high levels in foreign trade figures with signing of Customs Union with the European Union. Customs Union has been a starter for Turkey under the globalized commercial conditions.

On the other hand, although the increase in the volume of our foreign trade has provided the country with some reputation; the trade deficit and hence the danger of the current account deficit have started to emerge.

The export revenues that we started with agriculture products at the beginning of the Republic, continue with the industry products today. And this shows that the structure of our foreign trade has also changed in terms of the involved sectors.

In this context, Turkey has entered into more affiliated commercial relations with the world. In this study, an analysis of foreign trade of Turkey in between 2000-2011 is presented with the help of economic indicators.

Key Words: Exports, imports, foreign trade, international trade, foreign trade theories.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
KİŞİSEL AÇIKLAMA	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1
1. REEL DIŞ TİCARETİN TEORİK TEMELİ.....	3
1.1.Reel Dış Ticaret Teorileri.....	4
1.1.1 Klasik Dış Ticaret Teorileri	4
1.1.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	5
1.1.1.2.Heckscher – Ohlin Teoremi	8
1.1.1.3.Stolper – Samuelson Teoremi.....	8
1.1.1.4.Leontief Paradoksu.....	9
1.1.1.5.Rybcznski Teoremi.....	9
1.1.2.Yeni Dış Ticaret Teorileri	10
1.1.2.1.Nitelikli İşgücü Teorisi	10
1.1.2.2.Teknoloji Açığı Teorisi	12
1.1.2.3.Tercihlerde Benzerlik Teorisi	14
1.1.2.4.Ürün Dönemleri Teorisi	15
1.1.2.5.Monopolcü Rekabet Teorisi.....	16
2. REEL DIŞ TİCARETİN DÜNYADAKİ ORGANİZASYONU	18
2.1.GATT (General Agreement on Tariffs and Trade).....	18
2.2.Dünya Ticaret Örgütü.....	28
2.3.Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	33
2.4.Avrupa Birliği	33
2.5. Türkiye –AB Gümrük Birliği Anlaşması.....	56

3.TÜRKİYE’NİN REEL DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ (2000-2011)	66
3.1.Türkiye’nin İthalat Analizi.....	67
3.1.1.İthalatın Sektörel Analizi	71
3.1.2.Ürün Bazında	73
3.1.3.Ülkeler Bazında	75
3.2.Türkiye’nin İhracat Analizi.....	78
3.2.1.Sektör Bazında	80
3.2.2.Ürün Bazında	83
3.2.3.Ülkeler Bazında	85
3.3.Türkiye’nin Reel Dış Ticareti’nin Analizinden Ulaşılan Sonuçlar	78
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	111
ÖZ GEÇMİŞ	120

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: GATT Müzakere Turları/Görüşmeleri.....	20
Tablo 2: AB'nin Yürürlükte Olan Tercihli Gümrük Rejimleri.....	39
Tablo 3: Avrupa Birliği'nin Uluslararası Anlaşmaları	40
Tablo 4: Helsinki Zirvesinde Kararlaştırılan Ortaklık Anlaşmaları ve Tarihi	45
Tablo 5: APK ülkeleri ile yapılan mali paket sözleşmeleri	47
Tablo 6: AB-ABD Ticareti (Ticaret Dengesi).....	50
Tablo 7: GTS Rejiminden Yararlanan Ülkeler	54
Tablo 8: Türkiye-AB Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları	62
Tablo 9: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı (2000 – 2011)	68
Tablo 10: Türkiye'nin İthalat Analizi (2000 – 2011).....	69
Tablo 11: Türkiye'nin İthalatının Sektörel Analizi (2000 – 2011)	72
Tablo 12: Türkiye'nin Başlıca Mal Grupları İtibarıyla İthalatı.....	74
Tablo 13: Türkiye'nin İthalatında İlk 10 Ülke	76
Tablo 14: AB (27) İle Dış Ticaret 2003-2011 (İlk 6Ay) (Milyon Dolar)	77
Tablo 15: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı (2000 – 2011)	78
Tablo 16: Türkiye'nin İhracat Analizi (2000 – 2011).....	79
Tablo 17: Türkiye'nin İhracatının Sektörel Analizi (2000 – 2011)	82
Tablo 18: Türkiye'nin Başlıca Mal Grupları İtibarıyla İhracatı.....	84
Tablo 19: Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Ülke	86
Tablo 20: 2009 ve 2010 Yılı İhracat Rakamları ve Firmalar (ilk 10)	87
Tablo 21: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Dış Ticaret	89
Tablo 22: 2010 Yılında Enerjide Dış Ticaret (milyon dolar).....	90
Tablo 23: Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı.....	91
Tablo 24: 2010 Yılında Kimyasal Madde ve Ürünlerde Dış Ticaret (milyon dolar).....	93
Tablo 25: 2010 Yılında Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (milyon dolar)	95
Tablo 26: 2010 Yılında Makine Sektörü Dış Ticaret (milyon dolar).....	96
Tablo 27: 2010 Yılında Otomotiv Sektörü Dış Ticareti (milyon dolar)	99
Tablo 28: 2010 Yılında Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektörü Dış Ticareti (milyon \$) .	100
Tablo 29: 2010 Yılında Tarım ve Hayvancılık, Gıda Sektörü Dış Ticareti (milyon \$)	101

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'nin Yıllara Göre İthalatının Gelişimi (2000 – 2011).....	70
Grafik 2: Sektörel İthalatın Yıllara Göre Değişimi	73
Grafik 3: Türkiye'nin Yıllara Göre İhracatının Gelişimi (2000 – 2011).....	80
Grafik 4: Sektörel İhracatının Yıllara Göre Değişimi	81
Grafik 5: Enerji Sektörünün Dış Ticareti (milyar dolar)	90
Grafik 6: Kimyasal Madde ve Ürünlerin Dış Ticareti (milyar dolar).....	92
Grafik 7: Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (milyar dolar).....	94
Grafik 8: Makine (Elektrik – Elektronik) Sanayi Dış Ticareti (milyar dolar).....	96
Grafik 9: Otomotiv Sektörü Dış Ticareti (milyar dolar).....	98
Grafik 10: Kauçuk ve Plastik Ürünler Dış Ticareti (milyon dolar)	99
Grafik 11: Gıda Sektörü Dış Ticareti (milyar dolar)	101

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AEA	:Avrupa Ekonomik Alanı
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (European Coal And Steel Community, ECSC)
COMECON	:Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council For Mutual Economic Assistance)
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
EBA	:Silahlar Dışında Herşey (Everything But Arms)
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)
GATT	:Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Antlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GB	:Gümrük Birliği
GOÜ	:Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	:Gelişmiş Ülkeler
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTS	:Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (Generalised System of Preferences-GSP)
IBRD	:Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası-Dünya Bankası
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ITO	:Uluslararası Ticaret Örgütü
KDV	:Katma Değer Vergisi
KOBİ	:Küçük Ve Orta Boy İşletmeler
LDC	:En Az Gelişmiş Ülkeler (Least Developed Countries)

OGT	:Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	:Ortak Ticaret Politikası
TV	:zel Tüketim Vergisi
STA	:Serbest Ticaret Anlaşması
STB	:Serbest Ticaret Bölgesi
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TUIK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TPRM	:Ticaret Politikası İnceleme Mekanizması
TRIPR	:Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (Trade Related Intellectual Property Rights)
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferans
WB	:Dünya Bankası

GİRİŞ

Bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ilişkileri ödemeler dengesi adı verilen bilançoda izlenmektedir. Bu bilanço, ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımları gibi işlemler aracılığıyla sağladığı gelirin dışarıya yapılan ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koymaktadır ve o ülkenin ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları yansıtmaktadır. Bu nedenle çoğu kez o ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Ödemeler dengesi bilançosu; cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri dengesi, rezerv hareketleri ve net hata ve noksan olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Cari denge olarak da tanımlanan cari işlemler dengesi, ödemeler dengesi bilançosunun en önemli ana hesaplarından ve dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamından oluşmaktadır.

Cari açık veren ülke sayısının artması ve açığın sürekli hale gelmesi; bunun yanı sıra açığın ülkeyi dışsal şoklara karşı zayıflatması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerin öncü göstergelerinden biri olarak gösterilmeye başlanması, son yıllarda cari açık konusunun önem kazanmasına yol açmıştır. Türkiye’de de cari açık sorunu ve bu açığın finansmanında yaşanan zorluklar en çok tartışılan konulardan biridir.

Cari açığın yaşandığı ülke, ithalata bağlı bir büyüme gerçekleştiren ve bu nedenle aşırı değerli ulusal paraya ihtiyaç duyan ve sonuç olarak dış ticaret açığından kaynaklı cari açık sorunu yaşayan bir ülke ise asıl sorun bu açığın finanse edilmesidir ve bu durum sürdürülebilirlik kavramı ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile cari açığın finanse edilebiliyor olması, sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Ödemeler dengesinin en önemli unsurlarından biri, Cari İşlemler kaleminde yer alan Dış Ticaret'tir. Dış Ticaret, ülkemiz Ödemeler Dengesinin % 70-75 gibi önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İthalat ve İhracat hareketleri

arasındaki farkın ülke lehine olması Ödemeler Dengesinin de lehte olmasını büyük ölçüde etkiler. Ödemeler Dengesi açık vermeyen ülke, ekonomik bakımdan güçlü ülke anlamına gelmektedir.

Dış Ticaret açığı, cari açık üzerinde en çok etkisi olan faktördür. Türkiye'nin cari açık sorunun temelinde de dış ticaret açıkları yatmaktadır. Küreselleşen dünyada dış ticaret açığı dolayısıyla cari açık vermeyen ülke neredeyse yok denecek kadar azdır. Ülkeler dış ticaret yapmaktan vazgeçemeyeceklerine göre sürdürülebilir ve kontrol altında tutulabilir bir dış ticaret açığının hedeflenmesi gerekmektedir.

Dış ticaret açığının nedenleri arasında öncelikle petrol ve doğalgaz gibi enerji ihtiyacımızı yurtdışından sağlıyor olmamız bulunmaktadır. Daha sonra ise ihraç ettiğimiz ürünlerin ara mallarını yine ithalat yoluyla sağlıyor olmamız vardır.

Türkiye açısından dış ticaret ele alındığında açıklara neden olan sektörler olarak enerji, kimyasal madde ve ürünler, metal sanayi, otomotiv sanayi, plastik sanayi gibi sektörler ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret açıklarının nedenlerinden birisi olarak düşük katma değerli malları ihraç etmesi göze çarpmaktadır. İleri teknoloji ürünlerin dış ticareti Türkiye'nin dış ticaret açığına olumsuz yönde etki etmektedir. Ham petrol doğal gaz ve diğer enerji ürünleri hariç tutulduğunda dış ticaret açığının büyük kısmının ileri teknoloji ürünlerin dış ticaretinde verilen açıktan kaynaklanmaktadır. Yüksek teknoloji endüstrilerinin, Ar-Ge yoğun endüstriler olduğu için genel olarak yüksek katma değerli, diğer bir ifadeyle "yükte hafif pahada ağır" mal ürettiği, ihracatı ağırlıklı olarak orta ve düşük teknoloji ile tarım ürünlerine dayanan Türkiye'nin ise "yükte ağır, pahada hafif" mal üretip satmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin bazen bir kiloluk bir ithalat için TIR'lar dolusu mal vermek zorunda kalmaktadır.

Bu çalışmada; Türkiye'nin dış ticaret açığına neden olan sektörlerinin irdelenerek bu sektörler açısından dış ticaretinin 2000 sonrası dönem için incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin dış ticaret analizi yapılmadan önce ise dış

ticaret teorilerinin ortaya çıkmasından ve dış ticaretin dünya üzerinde serbestleşmesinden kısaca bahsedilecektir.

Ayrıca alışmamızda cari açık ve demeler dengesi içerisindeki payının düşük olması, çok fazla dalgalanma göstermemesi açısından hizmet ticaretini inceleme dışı bırakarak sadece mal ticaretini yani reel ticareti ele alacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

REEL DIş TİCARETİN TEORİK TEMELİ

Dış ticaret, İktisat bilim dalının inceleme alanı içinde yer alır ve bağımsız devletler arasındaki ekonomik ilişkileri inceler (Seyidoğlu, 2000, 102-104). Devletler arasındaki ekonomik ilişkiler ise, mallar, hizmetler ve üretim faktörlerinin (sermaye ve emek) ulusal sınırları aşmasıyla ortaya çıkar. Bu ilişkilerin analizinde Makro ve Mikro ekonominin teorilerinden yola çıkılır.

Günümüzde dış ticaret teorisi reel dış ticaret teorisi, parasal dış ticaret teorisi ve iktisadi integrasyon teorisi olarak üç ana bölümde incelenmektedir. Reel dış ticaret teorisi eski dönem iktisat kitaplarında pr dış ticaret teorisi olarak da adlandırılmaktadır.

Reel dış ticaret teorisi, sınır aşan malları, ihracat ve ithalatı inceler ve dış ticaret teorisinin özünü oluşturur. Reel dış ticaret teorisinde parasal ilişkiler incelenmez, para etkisizdir. Sadece dış ticaretin sebepleri ve sonuçları incelenir. Reel dış ticaret teorilerinin temeli klasik iktisatçılar tarafından atılmıştır.

Neoklasik iktisatçılar da oluşturdukları reel dış ticaret teorilerinde klasik iktisatçıların yolunu takip ederler ve iktisat bilim dalının reel alan ile para alanı arasındaki ikiliğini (dichotomi) muhafaza ederler. Neoklasik iktisatçılar bu nedenle reel dış ticaretin yapısını açıklarlar. Keynesci iktisatçıların ise dış ticaretin yapısını açıklayan zgn bir kuramları yoktur.

Neoklasik Parasal Dış Ticaret Teorisi, 1960'lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Sebebi, döviz piyasalarının ve döviz piyasalarında döviz

kuru oluşumların önem kazanmasıdır. Bretton –Woods sisteminin çökmesiyle de teorik çalışmalar, parasal olgular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Neoklasik Parasal dış ticaret teorisi inceleme alanı değişken döviz kurları var sayımı altında satın alma gücü paritesi teorisi ve parasal ödemeler bilançosudur fakat bu analizde de para etkisizdir, iktisadi süreçleri etkilemez. Bütünlük amacıyla belirtmek gerekir ki, Keynesci analizde para alanı uluslararası ticarete temel teşkil eden alandır.

1990'lı yıllarda ise iktisadi entegrasyon teorileri ortaya çıkmaya başlamıştır. İktisadi entegrasyon teorisi, reel ve parasal dış ticareti birlikte ele almaktadır.

Dış ticarete bir diğer analiz alanı ise, işletme bilim dalının analiz alanı içinde bulunan alandır. İşletme bilim dalı, ihracat ile ilgili işlemleri, döviz kurlarının rizikolarına karşı gereken uygulamaları, iktisadi ve politik rizikoları inceleme alanı içine almaktadır. (Michael Heine,Hansjörg Herr, Volkswirtschaftslehre, 2012)

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 2000 – 2011 yılları arasındaki reel dış ticaretinin incelenmesidir.

Bu incelemeye geçmeden önce ise reel dış ticaret teorileri gösterilecektir.

1.1.Reel Dış Ticaret Teorileri

Uluslararası ticaret akımları mal ve hizmet ticareti olmak üzere ikiye ayrılır. Reel dış ticaret teorileri ise bu ticaret akımlarından sadece mal ticaretini ele alarak inceler. Bizde analizlerimizde cari açık ve ödemeler dengesi içerisindeki payının düşük olması, çok fazla dalgalanma göstermemesi açısından sadece mal ticaretini ele alacağız.

1.1.1 Klasik Dış Ticaret Teorileri

Uluslararası İktisat'ın modern bir bilim durumuna gelmesi Adam Smith ile başlar. Merkantilistlerin müdahaleci yaklaşımlarına karşın Smith, serbest ticareti ve uluslararası işbölümünü savunmuştur. A. Smith'in uluslararası ticaretin

nedenine ilişkin açıklamaları Mutlak Üstünlük Teorisi'ne dayanır. Bu teoriye göre bir ülke hangi malları mutlak maliyetlere göre diğerlerinden daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır.

Klasik dış ticaret teorilerinin, analizleri basite indirmek için bir takım varsayımları vardır;

- İki ülke ve iki çeşit mal vardır.
- Uluslararası ticarete para kullanılmaz.
- Tüm piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir. Ekonomiye devlet müdahalesi yoktur.
- Üretimde kullanılan tek üretim faktörü emektir.
- Emek ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir.
- Ekonomi tam istihdam durumundadır.
- Uluslararası ticarete taşıma giderleri sıfırdır.

1.1.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

İngiliz iktisatçı, David Ricardo, bütün mallarda maliyet üstünlüğüne sahip bir ülkenin dahi dış ticaretten fayda sağlayacağını göstermiştir. Bunun şartı ise teknolojideki farklılıklar ve bu farklılıklara dayanan karşılaştırmalı maliyetlerdir.

Ricardo'nun çıkış noktası ise tek bir üretim faktörünün kullanıldığı iki malın üretildiği bir piyasadır. Bu iki mal iki farklı ülkede farklı üretim yöntemleriyle üretilmektedir. Farklı üretim yöntemleri varsayımı ise teknolojideki farklılaşmaya işaret etmektedir.

Bunun dışında Ricardo, sabit getiriden yola çıkmakta ve büyük üretimin sağlayacağı faydaları analiz dışı bırakmaktadır. (Economies of scale)

Ayrıca, Ricardo'nun varsaydığı ekonomilerde üretim faktörleri tam istihdamdadır.

Bu varsayımlar altında uzmanlaşma ve dış ticaret bütün ülkelerin refah seviyesini artıracaktır.

Fakat hemen belirtmek gerekir ki, bütün ülkelelerin refah seviyelerinin artması için öylesine dış ticaret hadleri (terms of trade) ortaya çıkmalıdır ki, bu oranlardan bütün ülkeler fayda sağlayabilsinler.

Ricardo teorisini İngiltere ve Portekiz'de şarap ve kumaş üretiminde bir iş gününde üretilen mal miktarlarını içeren bir örnek ile açıklamaya çalışmıştır. Örneğe göre Portekiz her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. (Portekiz şarabı 80 iş gününde, kumaşı 90 iş gününde üretirken İngiltere şarabı 120 kumaşı ise 100 iş gününde üretebilmektedir) Smith'e göre bu ülkeler arasında ticaret yapılmamalıdır. Çünkü Portekiz hem şarabı hem de kumaşı İngiltere'den daha ucuza üretmektedir. Oysa Ricardo'ya göre bu durumda bile Portekiz göreceli olarak daha ucuza ürettiği malda uzmanlaşarak, diğer malı İngiltere'den ithal edebilir.

Uluslararası ticaretin dışından bir örnek vererek konuyu daha anlaşılır hale getirebiliriz. Şehirdeki en iyi avukatın sekreterlik işlerinden de çok iyi anladığını düşünelim. Avukatın hem müvekkillerini kabul edip hem de telefonları cevaplaması ve randevuları düzenlemesi ekonomik olarak anlamlı değildir. Avukat sadece kendi mesleğini yaparak daha çok para kazanabilir ve ofisin işlerini yürütmek için kendisinden daha az yetenekli bir sekreteri işe alabilir. Benzer bir mantıkla bir ülke de kaynaklarını üretimini en etkin şekilde gerçekleştirdiği ürünlerde kullanmalıdır. Üretiminden vazgeçtiği ürünleri de diğer ülkelerden satın alabilir.

Ricardo'nun varsaydığı dış ticaretten fayda sağlamanın önündeki engel ise, gerçek dünyada mevcut ulaşım maliyetlerinin varlığıdır. Ayrıca ülkelerde üretim faktörlerinin birbirleriyle ikâmelerinin mümkün olduğu varsayımı da yapılmaktadır. Öyle ki, bir ülke sanayi malları ihracatında fayda sağlayamıyorsa, buradaki emeği, dış ticarete fayda sağlayacağı tarım ürünleri üretimine yönlendirebilmektedir. Kaldı ki, belli ürünlerde uzmanlaşma, mono kültür sorunlarını beraberinde getirmekte, ülkeletri bir malın üretimine ve ihracatına bağımlı kılmaktadır. Bu tip ülkeler için ortaya çıkan dış ticaret hadleri ise

ülkelere dış ticaretten fayda sağlamak yerine zarar getirmektedir. Esasen pek çok gelişmekte olan ülkenin sorunu da, dış ticaretten kazanç sağlayamama sorunudur.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisinin tarih boyunca temel çerçevesi sabit kalmak kaydıyla çeşitli eksiklikleri ortaya konmuş ve bu süreç boyunca yeni eklemeler yapılmıştır. Bu noktalar ise;

- Ülkeler arası işgücü verim farkı açıklanmamıştır: İşgücü homojen olarak kabul edilerek, işgücünün nitelikleri eğitim ve öğretim, toplum yapısı ve üretimin yönetimi konuları hesaba katılmamıştır. Faktör Donatımı Teorisi ile bu konuda ekleme yapılmıştır.

- İş gücü ülke içinde tam hareketli, ülkeler arası ise sıfır hareketli olarak kabul edilmiştir: Fakat, bilindiği gibi ne ülke içerisinde tamamen harekete sahip bir işgücü ne de ülkeler arasında göçlerin olmadığı bir gerçeklik söz konusu değildir. Eğer emek verimliliğini farkını eşitleyecek düzeyde göçler olursa, göçlerin teorisinin temelini sarsma etkisi olabilir,.

- Teori arza dayalı olarak kurgulanmıştır: Maliyet ve Fiyat kavramları yoktur, bu nedenle talep dikkate alınmaz. ama fiyatın oluşmasında arz kadar talebinde etkisi olduğu bilinmektedir. Buna istinaden uluslararası fiyat düzeyi tam olarak açıklanamaz.

- Sabit maliyet ve tam uzmanlaşmaya bağlıdır: Sabit maliyet nedeniyle tam uzmanlaşma beklenir ve diğer ürünün üretimi sıfır olmalıdır. Fakat, gerçekte söz konusu ürün hiçbir zaman sıfır seviyesine inmez, eksik uzmanlaşma fikriyle bu konuda çözüme kavuşturulmuştur.

- Statik bir modeldir: Zaman ve değişim dikkate alınmaz. Gerçek hayatta ise tam tersi söz konusudur ve değişim her zaman var olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler an itibariyle tarım ürünlerindeki üstünlüğü sürekli devam ettirmek yerine sanayi ürünlerinde üstünlüğü amaçlamaları beklenir.

- Üretimin aşamalara ayrılması düşünülmemiştir: Üretimin aşamalarının günümüzde çeşitli ülkelerde gerçekleştirilmesi söz konusudur, bunun en güzel

örnekleri çok uluslu şirketlerdir. Bu eksikliğe karşı teoremin kurulduğu nihai mal yerine ara mal uzmanlaşması da eklenmesi bu çelişkiyi sona erdirir.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin, emek-değer teorisine dayanması; işgücünün ülke içi tam hareketli ülkeler arası ise hareketsiz olduğunu varsayması; talep koşullarının dikkate alınmaması; statik bir model oluşu; sabit maliyetlere ve tam uzmanlaşmaya dayanması gibi sebeplerle modeldeki aksaklıklar belirtilse de ortaya atıldıktan yaklaşık iki yüzyıl sonrasına kadar geçerliliğini koruyabilen güçlü bir teori olduğu ve uluslararası ticaretin temelini oluşturduğu kabul edilmektedir.

1.1.1.2.Heckscher - Ohlin Teoremi

Heckscher Ohlin, teoremi, Ricardo'nun aksine iki üretim faktörü var sayımında bulunur. Bunlar sermaye ve emektir. Üretim fonksiyonu ise azalan marjinal verimliliğe sahip pozitif eğimli bir eğridir. Uluslararası tercihler ise değişmeden kalmaktadır.

Heckscher-Ohlin'e göre, hiç bir ülkede Ricardo'nun varsaydığı tam uzmanlaşma mevcut değildir. Aksine her ülkenin kendi içinde üretim faktörleri ticaret hadlerine bağlı olarak sermaye ve emek arasında hareket ederler. Üretim faktörlerinin bu hareketi ile de ekonomide bir ürün fazlası ortaya çıkar ve ihracat gerekir.

Bu durumda, bir ülke hangi faktör ile donatıldı ise, o faktörü kullanmakla maliyetlerini düşüreceğinden, üretimin yapısı faktör donatımı ile belirlenmiş olur.

Heckscher-Ohlin teoreminden hareketle, Stolper -Samuelson teoremi de benzer bir olguya işaret eder.

1.1.1.3.Stolper - Samuelson Teoremi

Bu teoreme göre, gümrükler, mal ticaretini engeller. Bunun sonucunda daha önce ithal edilen mallar, ülke içinde üretilmeye başlanır ve ülkenin fazlasıyla sahip olduğu üretim faktörüne talep azalır, kıt olan üretim faktörüne talep artar.Böylece ortaya refah kayıpları çıkar.

Stolper-Samuelson teoremi de, serbest ticaretin ülkenin bol olarak sahip olduğu faktörün reel gelirini yükselteceğini ve kıt faktörün gelirini ise düşüreceğini ortaya koymaktadır.

Dış Ticaretin ülke halkının yaşam düzeyinin yükselteceği görüşünü savunan Klasiklere karşı olarak, bunun ihracat yapan sektörlerin lehine olduğunu ama bu bağlamda, kıt kaynakların reel gelirini yükseltmenin korumacılık ile mümkün olacağı üzerinde durmaktadır.

Fakat, kazanç-zarar durumuna bakılınca dış ticaretin engellendiği durumlarda ülke için toplam gelirden azalmanın olacağı kesindir. Ülkelerin içinde söz konusu sektörlerin baskısı veya çeşitli politikalara dayalı korumacılık yapılabilir, tabii ki bunun toplumun tümünün ödeyeceği bir maliyet barındırdığını bilmek gerekmektedir.

1.1.1.4.Leontief Paradoksu

1950 yılında yapılan bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, dış ticaretin Heckscher–Ohlin teoreminin varsayımlarına göre gelişmediği ABD ekonomisi temel alınarak gösterilmiştir. Buna göre ABD, sermaye faktörüne sahip olduğu halde, dış ticareti emek yoğun mallardan oluşmaktadır ve dış ticareti belirleyen sadece bir ülkenin faktör donatımı değildir.

Sonuç olarak, Heckscher–Ohlin teoreminin gelişmiş ülkeler (GÜ) ile geliştirmekte olan ülkeler (GOÜ) arasındaki ticareti, GÜ’ün birbirleriyle olan ticaretinden daha iyi açıklayabildiği söylenebilir.

1.1.1.5.Rybczynski Teorisi

Faktör arzındaki değişimlerin üretim sonuçlarını analiz eden Rybczynski Teorisi ise, yine iki-mallı, iki-faktörlü bir modelde ve tam istihdam koşullarında, faktörlerden birinin arzı artınca bu faktörü yoğun kullanan malda üretim artarken arzı sabit kalan faktörü kullanan malda üretimin, sektörler arası faktör transferi yüzünden azalacağını ortaya koymaktadır.

Örnek vermek gerekirse, Türkiye emek zengin bir ülke, tekstil emek-yoğun ve motor sermaye-yoğun mallar olarak kabul edildiği bir durumda, hem emek hem sermaye tam istihdam halindeyken, sermaye arzı sabit kalırken, emek stoku arttığını varsayalım; Artan emek doğal olarak emek-yoğun tekstil kesiminde çalıştırılacaktır. Böylece tekstilde üretim artmış olacaktır. Ancak ne kadar emek-yoğun bir endüstri olsa da her üretim için bir miktar sermaye bir miktar emek gerekli olacağı açıktır. Söz konusu emeğin çalıştırılması için harcanacak sermaye, diğer üretim için kullanılan sermayeden aktarılması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak, tekstil üretimindeki bu artışın karşılığı olarak, motor endüstrisinde bir daralma meydana gelecektir.

1.1.2.Yeni Dış Ticaret Teorileri

Geleneksel dış ticaret teorisi bugünün karmaşık dünyasında dış ticaret akımlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Sonuçta, uluslararası ticaret akımlarını daha geniş bir çerçevede anlama çabalarına girişilmiştir. Ricardo modelinin eksikleri görülmeye başlanmıştır. Klasik teoriler 1980'li yılların sonunda geçerliklerini önemli ölçüde yitirmiştir. Geleneksel dış ticaret teorisi sadece hammaddeler, tarım ürünleri ve emek yoğun sanayi malları üzerindeki ticareti açıklamaktadır. Mamul mallardaki ticarete ise bir açıklama getirememektedir.

Yeni dış ticaret teorileri; nitelikli işgücü teorisi, teknoloji açığı teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi ve ürün dönemleri teorisi olarak aşağıda başlıklar halinde kısaca incelenmiştir.

1.1.2.1.Nitelikli İşgücü Teorisi

Nitelikli işgücü teorisi, Donald B. KEESİNG tarafından 1965 yılında ileri sürülmüştür. Sorunu, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin nedenini açıklamaktır. Husted ve Melvin'e göre bu teori, yeni teoriler arasında Heckscher-Ohlin Teorisi'ne en yakın olanıdır. Bu yakınlığın, teorilerin üretim faktörleri hakkındaki varsayımından ileri geldiği söylenebilir. Heckscher-Ohlin'e göre üretim faktörleri emek ve sermayeden oluşur. Emek homojendir. Nitelikli işgücü teorisinde de üretim faktörleri yine emek ve sermayeden oluşur; fark şuradadır ki emek faktörü kendi içinde nitelikli ve niteliksiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Keesing, ülkeler arasındaki emek ve sermaye farklılıkları üzerinde odaklanmak

yerine, işgücünün niteliksel donanımındaki farklılıklar üzerinde yoğunlaşmıştır (Steven ve Melvin, 1992, 129).

Teorinin tezi şudur: Nitelikli emek zengini ülkeler, nitelikli emeğin yoğun olarak kullandığı malları üretip, ihraç eder. Niteliksiz emek zengini ülkeler ise niteliksiz emeğin yoğun kullanımını gerektiren malları üretip ihraç eder.

Keesing'in yanı sıra Leontief, Kenen, Irving Kravis gibi yazarlar da bu teoriyi destekleyen görüşler ileri sürmüşlerdir.

Keesing, 1966 yılında yayınladığı makalesinde bir dış ticaret modeli geliştirmiştir (Donald, 1966, 249-258). Modelini aşağıdaki varsayımlara dayandırmaktadır. Öne sürdüğü varsayımların kimisi Heckscher-Ohlin teorisindeki ile aynı iken kimisi hayli farklıdır.

- a) Piyasalarda tam rekabet şartları hakimdir.
- b) Ulaştırma masrafları ve diğer ticari engellerin olmadığı bir dünya vardır.
- c) Başlangıçta her bir ülke farklı işgücü donatımına sahiptir.
- d) Başlangıç zamanında toplumların nüfusu sabittir. İşgücü ülke içerisinde tam hareketli, ülkeler arasında tam hareketsizdir.
- e) Zevk ve tercihler bütün ülkelerde aynı olup gelir seviyesi ve gelir dağılımına bağlı değildir.
- f) Üretim fonksiyonu her ülkede aynı ve başlangıçta lineer homojendir.
- g) Üretim faktörleri "niteliksiz işgücü" ile "nitelikli işgücünün bir veya birkaç türü"nden oluşmaktadır. Heckscher-Ohlin teorisinde üretim faktörleri sadece emek ve sermayeden oluşmaktaydı.
- h) Beceriler öğrenme yolu ile elde edilebilir, yerine konabilir veya değiştirilebilir.

Keesing, 1966 yılında yayınladığı başka bir makalesinde ise şu varsayımları kullanmaktadır (Donald, 1968, 6):

- a) Bütün piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
- b) Taşıma maliyetleri yoktur.
- c) Bütün ülkelerde zevk ve tercihler benzerdir.
- d) Ölçek ekonomileri mevcut değildir. Yani ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Aynı faktör donatımına, aynı faktör yoğunluğuna sahip ve ölçeğe göre sabit getiri ile karşı karşıya olan ülkeler, farklı fırsat maliyetlerine sahip olabilirler.
- e) Doğal kaynaklar dışındaki faktörlerin (sermayenin, nitelikli ve niteliksiz işgücünün) ülkeler arası dolaşımı serbesttir. Ancak akışkanlık dereceleri farklıdır. Nitelikli ve niteliksiz emeğin dolaşım maliyeti yüksek iken sermayenin dolaşım maliyeti düşüktür.

1.1.2.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji açığı teorisi, 1961 yılında M.V. Posner tarafından ileri sürülmüştür. Teknoloji açığı teorisi, bir endüstrideki dinamik gelişmelere önem verir. Bu yüzden çok hızlı bir şekilde büyüyen sentetik materyal endüstrisi bu teoriye en uygun endüstridir. G.C. Hufbauer'in bulgusuna göre teknoloji açığı ve ölçek ekonomileri teorisi en fazla sentetik materyaller ticaretini açıklayabilmektedir. C.P. Kindleberger, I.B. Kravis, E. Hoffmeyer gibi yazarlar teknoloji açığı düşüncesini ima etmiş olsalar da, teorinin önemli unsurları, açık bir şekilde ilk defa Posner tarafından formüle edilmiştir (Hufbauer, 1966, 23).

Teorinin sorunu, mamul mallarda, birbirine çok benzer genel ekonomik şartlara sahip gelişmiş ülkelerin neden ticaret yaptıklarıdır.

Posner, Heckscher-Ohlin Teorisi'nin teknolojiyle ilgili varsayımını eleştirir. Teknik bilginin geleneksel teoride söylendiği gibi bütün ülkelerin kolayca elde edip kullanacağı bir şey olmadığını söyler.

Teori, başlıca şu varsayımlara dayanmaktadır:

a) Teknik bilgi düzeyi bütün ülkelerde farklıdır. Farklı ülkelerde farklı makine türleri ve emek tarafından farklı işlemlerin varlığı söz konusudur. Farklı makine türleri, geleneksel teorinin "üretim teknolojisinin bütün ülkelerde aynı olduğu" varsayımına ters düşmektedir. Aynı şekilde emeğin farklı işler yapabilmesi de neoklasik teorinin "emeğin homojen olduğu" varsayımı ile tezat teşkil etmektedir.

b) Ticaret yapan her ülke aynı kâr, aynı büyüme, aynı ücret ve aynı rant oranına sahiptir. Bu modelde tüm üretim faktörlerinin bütün ülkelerde eşit oranda buldukları varsayılmıştır. Söz konusu varsayımlar üzerine kurulmuş bir model, çıktının fiziksel bileşimindeki uluslararası farklılıklar ve endüstriler arası maliyet şekilleri, fiyatlar ve büyüme hızındaki farklılıkları anlamada kolaylık sağlayacaktır.

c) Teknik bilgideki farklılıklar, farklı ülkelerdeki aynı isimli iki endüstri arasında yöntem ve ürün açısından farklılıklar doğursa bile, her ülkede bu endüstriler mevcuttur.

d) Gümrük tarifeleri yoktur.

e) Tüketici zevk ve tercihleri bütün ülkelerde aynıdır ve sabittir. Tüketicilere yeni imkânlar sunulduğunda bir ülkedeki zevk ve tercihler değişirse, bu değişiklik diğer ülkelerde de meydana gelecektir.

f) Döviz kuru sabittir.

g) Ticaret başlamadan önce tam istihdam söz konusudur. İç piyasada zaman boyunca istikrarlı büyümenin ve tam istihdamın sürekliliğini koruyan güçler vardır.

h) Taşıma masrafları yoktur.

1.1.2.3.Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde benzerlik teorisi, 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Linder, dış ticaret modellerine talep olgusunu katan ilk iktisatçılardan birisidir. Linder'e göre, ülkelerin faktör donatımları, ilksel malların ticaretini belirlemede önemli bir rol oynarken, mamul mallar ticaretinde ülkelerin talep yapısı daha etkin bir rol oynamaktadır.

Linder, mamul mallardaki ticareti, tercihlerle açıklamaya çalışmıştır. Bu teori, Heckscher-Ohlin teorisinden önemli derecede farklılık gösterir. Çünkü Heckscher-Ohlin teorisi faktör donatımına ve faktör yoğunluğuna odaklandığı için tamamen arz yönlü iken, tercihlerde benzerlik teorisi tamamen talep yönlüdür. Linder, Heckscher-Ohlin teorisinin ilksel malların ticaretini açıklamada yeterli olduğunu, ancak mamul malların ticaretinde yetersiz kaldığına inanmaktadır.

Tercihlerde benzerlik teorisi, homojen olmayan, zevklerin ve ölçek ekonomilerinin özellikle önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan uygulamalı araştırmalar ve gözlemler, uluslararası ticaretin mamul malların mübadelesi yönünde olduğunu ortaya koymuştur. Linder, teorisini uluslararası ticaretin açıklanmasındaki bu yetersizlik üzerine inşa etmiştir. Linder'in, gelir dağılımı ve kişi başına gelir seviyesini ele alması, zevk ve tercihlerin satın alma gücüyle desteklenmesi halinde efektif hale gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Sanayi malları talebi de ancak gelire desteklendiği zaman efektif talep olacaktır.

Tercihlerde benzerlik teorisine (hipotezine) "gelir teorisi," "taleplerin çakışması hipotezi" gibi adlar da verilmektedir. Bu teoriye "gelir teorisi" veya "taleplerin çakışması hipotezi" denmesinin nedeni, kanıma göre, talebin, kişi başına gelirin bir fonksiyonu olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, talep kişi başına gelire bağlı olunca kişi başına gelir düzeyleri benzer olan ülkelerin talep yapıları da benzer olacaktır. Dolayısıyla ülkeler hemen hemen aynı ürünleri talep edeceklerdir.

Teorinin varsayımları;

- Benzer gelir düzeyine sahip ülkeler, benzer zevklere sahiptir.
- Ürünler farklılaştırılmıştır.
- Ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.

1.1.2.4.Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün dönemleri teorisi, 1966 yılında Raymond Vernon tarafından ileri sürülmüştür (Raymond, 1966, 190-207). Teori, teknoloji açığı teorisinin genelleştirilmiş şeklidir. Kimi yazarlara göre ise, Heckscher-Ohlin Teorisi'ne, zaman ve teknolojik değişim olgularının eklenmiş halidir.

Ürün dönemleri teorisi, geleneksel teorinin bazı varsayımlarını yumuşatır. Ticaret şekillerini açıklamada geleneksel teoriden daha başarılıdır. Vernon teoriiyi, ele alınan temel ülke ABD dış ticaretinin, Heckscher-Ohlin teorisinin deneysel testlerine uygun olmadığı gerçeğine cevap olarak geliştirmiştir.

Teorinin sorunu, mamul mallarda yenilikçi ülkelerle taklitçi ülkeler arasındaki dış ticareti açıklamaktır. Vernon, sadece mamul mallardaki ticareti açıklamaktadır.

Teori, aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır:

- Üretim yöntemi, zamanla değişir ve ölçek ekonomileri tarafından belirlenir. Üretimde ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.
- Faktör donatımı teorisine göre bilgiye ulaşma konusunda bir sıkıntı yokken ürün dönemleri teorisinde bilgiye kolayca ulaşılamaz. Bilgiye ulaşma bakımından bütün girişimciler eşit şansa sahiptir, ancak bilgiyi kullanma açısından farklıdırlar. Bu varsayımı şöyle açıklayabiliriz: Bütün girişimciler; fizik, kimya ve biyoloji bilimlerinde var olan bilgilere ulaşma olanağı açısından eşit şansa sahiptirler. Ancak girişimcilerin bilgiye ulaşma olanağı bakımından

eşit olması, bu bilgiyi kullanma açısından da eşit olacakları anlamına gelmez. Yani her girişimci, bilgiyi somut bir mala dönüştüremeyebilir. Bilgi ile somut mal arasında bir boşluk vardır.

- Bilgiye ulaşmanın bir maliyeti vardır.
- Bir mal; yeni mal durumundan eski mal durumuna geçerken, üretimin coğrafi yeri de değişir. Yani, yeni bir mal ilk önce bir ülkede üretilirken, daha sonra kullanıldıkça üretimi, başka ülkelere kayar ve o ülkelerde yapılmaya başlanır.
- Dünyanın herhangi bir gelişmiş ülkesindeki girişim, diğer bir gelişmiş ülkede olduğundan ayırt edilebilecek derecede farklı değildir. Yani, girişim, bütün gelişmiş ülkelerde aynıdır.
- ABD'deki girişimciler, yüksek gelir getiren veya yüksek birim emek maliyetleri gerektiren yeni taleplerin farkında olacak ilk kişilerdir. Çünkü, ABD'de kişi başına gelir düzeyi yüksektir ve iç talep daha çok yüksek gelirli mallar yönündedir.
- Bir ürünün hayat seyri boyunca üretim ve piyasa özelliklerinde değişiklikler meydana gelir.
- Ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri mevcuttur.

1.1.2.5.Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü rekabet hipotezi (endüstri-içi ticaret) konusundaki ilk çalışmalar arasında, E. Helpman ile P. Krugman'ın makaleleri sayılabilir (Elhanan Helpman, 1981, 305-340). Teoriye katkısı olan öbür yazarlara H. G. Grubel, P. J. Lloyd, D. Greenaway ve G. C. Hufbauer örnek verilebilir.

Ölçek ekonomileri ile eksik rekabet piyasa yapısının dış ticaret modellerine açık olarak dahil edilmesi, endüstriyel organizasyon teorisindeki gelişmeler sonucu alternatif piyasa biçimlerinin model olarak sunulmasıyla gerçekleşmiştir. Endüstriyel organizasyon teorisinin gelişimi ve uluslararası ticaret ile arasındaki ilişki R. E. Caves tarafından incelenmiştir. Buna paralel

olarak 1970'li yılların sonunda farklılaştırılmış ürünler arasında endüstri-içi ticareti açıklamayı amaçlayan monopolcü rekabet teorileri; birbirinden bağımsız olarak K. Lancaster (1975), H. Spence (1976) ve A. K. Dixit ve J. E. Stiglitz (1977) tarafından geliştirilmiştir.

Aslında ölçek ekonomileri, geleneksel teorilerde kısmen de olsa dikkate alınmıştır. Ohlin ve Matthews, teklif eğrileri ile ölçeğe göre artan getiri arasındaki ilişkiyi göstererek standart iki mallı ve iki ülkeli modelle statik ölçek ekonomilerini birleştirmiştir. Ancak Heckscher-Ohlin modeli lineer homojen üretim fonksiyonunu varsayarak ölçek ekonomilerini dikkate almamıştır.

Monopolcü rekabet teorisinde, dış ticaretin nedeni olarak ölçeğe göre artan getiri gösterilmektedir (Akkoyunlu, 1996, 75).

Teorideki temel varsayımlar şunlardır:

- a) Tam istihdam söz konusudur.
- b) Üretim faktörleri olarak emek ve sermaye kullanılmakta ve bunlar da homojen varsayılmaktadır. Ayrıca bu faktörlerin endüstriler arasında akışkan olduğu kabul edilmektedir.
- c) Sanayi sektöründe ölçeğe göre artan getiri ve monopolcü rekabet şartları hakimdir.
- d) Sanayi sektörü homojen değildir. Farklılaştırılmış mallar üretmektedir.
- e) Uluslararası ticaretin çok büyük bir bölümü, bu farklılaştırılmış malların alım-satımından ibarettir.

İKİNCİ BÖLÜM

REEL DIŞ TİCARETİN DÜNYADAKİ ORGANİZASYONU

2.1.GATT (General Agreement on Tariffs and Trade)

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu da dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak aynı dönemde sanayisi yeni yeni gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan büyük ölçüde rahatsızlık duymuşlardır. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Amerika Birleşik Devletlerinin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır.

Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT, dış ticaretin serbestleşmesi hedefi çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Dış ticarete rekabetin mal kalitesini artıracığı, fiyatları düşüreceği, böylece dış ticaretin hacminin artacağı düşüncesi ile dış ticaretin serbestleşmesinin önündeki engel olan gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, karşılaşılabilecek diğer engellerin ve farklı muamelelerin ortadan kaldırılması GATT'ın temel amaçlarıdır.

GATT'ın kuruluş gelişmesi ise aşağıdaki gibidir:

1947-1948 yıllarında elli ülkenin temsilcisi Küba'nın Havana şehrinde toplanarak gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamaların kaldırarak Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kuruluş çalışmalarını yapmışlardır. Uluslararası Ticaret Örgütü Sözleşmesi başta Amerika Birleşik Devletlerinin Parlamentosu olmak üzere birçok sanayileşmiş ülke tarafından onaylanmamıştır. Bunun üzerine Uluslararası Ticaret

Örgütü gümrüklerdeki indirimleri uygulamaya koymak için geçici bir antlaşma yaparak üyelerin tümüne bu antlaşmayı kabul ettirmiştir. Bu geçici antlaşma daha sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) adını almıştır. Üye devletler parlamentoları tarafından onaylanmayan Uluslar arası Ticaret Örgütü yerine Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması (GATT) sürekli bir kuruluş haline gelerek günümüze kadar önemini korumuştur.

1948 yılında Cenevre'de 90 üye ülke bu kuruluşa katılırken, günümüzde üye sayısı 140'ı geçmektedir. Bu ülkelerin dünya ticaretindeki payı %80 dolayındadır. Burada asıl amaç dünya ticaretine karşılıklı görüşmeler yoluyla ivme kazandırmaktır. Bu da ancak çok yanlı görüşmeler ve karşılıklı tavizlerle mümkün olabilmektedir. Bu görüşmelerde ana ilke, üye ülkeler arasında dış ticaret, ayırıcı olmayan şekilde yapılacak ve üye ülkelere gümrük tarife oranları ayırıcı bir şekilde uygulanmadığı gibi tarife indiriminden de bütün diğer ülkelerinde yararlanacağı benimsenmiştir.

GATT 1948 yılında kurulduğu günden beri dünya ticaretini üstlenme görevini üzerine almıştır. Böylece ülkelerin uyguladığı gümrük vergilerini dondurma ve azaltma görevini üstlendiği gibi uluslar arası ticarete çıkan sorunların çözülmesinde de aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bu görevler içinde en önemlisi ülkelerin uyguladığı dış alım gümrük vergilerinin dondurulması ve azaltılması, uluslararası ticarete çıkan sorunların çözülmesi, hızla artan dış alıma karşı önlem alınmasının yollarının belirlenmesi, ithalatçı pazarı bozmadan dış satımcı ülkenin ticaret yapmasının sağlayacağı imkanların belirlenmesi sayılabilir. Ekonomik bloklar oluşturmak için ortak gümrük tarifesi daha önce uygulanan tarifeden yüksek olmamalı ve birleşme süreci önceden açıklanarak GATT üyelerine bildirilmelidir. 12. ve 18. maddeye göre ülkeler çok ciddi bir şekilde ödemeler dengesi sorunuyla karşı karşıya kaldığında ithalatlarına kota koyabileceklerdir. Bu kurallar uluslararası ticaretin düzenli bir şekilde oluşması için çalışma programı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Görüşmeler sürekli olmuş ve bunlara tur (round) adı verilmiştir. Turlar başlangıçta gümrük vergilerinin indirilmesi için çalışmalar yaparken daha sonra tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması için önlemler alan bir kuruluş

haline gelmiştir. GATT kurulduğundan bu yana sekiz adet toplantı yapmıştır. (Demir, 2006)

GATT'ın oluşturulmasından günümüze kadar dört adet konferans ve dört adet çok taraflı ticaret turu yapılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Tablo 1):

1. 1947 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
2. 1949 Annecy (Fransa) (Konferans)
3. 1951 Torquay (İngiltere) (Konferans)
4. 1956 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
5. 1960-1961 Cenevre (İsviçre) "Dillian Turu"
6. 1964-1967 Cenevre (İsviçre) "Kennedy Turu"
7. 1973- 1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Turu"
8. 1986-1993 Punta del Este (Uruguay) "Uruguay Turu"

Tablo 1: GATT Müzakere Turları/Görüşmeleri

YER/ISIM	YIL	GÜNDEM KONULARI	Katılan Ülke Sayısı
1- CENEVRE TURU	1947	Tarifeler	23
2- ANNENCY TURU	1949	Tarifeler	23
3- TORQUAY TURU	1951	Tarifeler	38
4- CENEVRE TURU	1956	Tarifeler	26
5- DILLON TURU	1960-1961	Tarifeler	26
6- KENNDY TURU	1964-1967	Tarifeler ve anti-damping önlemleri	62
7- TOKYO TURU	1973-1979	Tarifeler, tarife dışı önlemler ve çerçeve anlaşmalar	102
8- URUGUAY TURU	1986-1994	Tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları anlaşmazlıkların halli, tekstil, tarım DTÖ'nün kurulması vb.	123

Kaynak: www.wto.org, (06.08.2012).

GATT'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması nedeniyle dünya ticaretinde önemli artışlar kaydedilmiştir. GATT ile gelen sistem, ticaret pazarlıkları veya görüşmeler (turlar) serileri ile gelişmiştir. İlk tur tarifeler ve indirimlere yoğunlaşmış, daha sonra anti-damping ve tarife dışı önlemleri de kapsamıştır.

Son tur olan Uruguay Turu (1986-94) Dünya Ticaret Örgütünü kurmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile birlikte Bretton Woods kurumlarının üçüncü ayağını oluşturmaktadır.

1948 yılında bu sistem kurulduğunda uluslararası ticarete en büyük engel olan kotalardır. 1950'li yıllarda üyelerin üçte ikisi ödemeler dengesini sağlamakta güçlük çekmiş ve bu araçtan azami istifade etme yoluna gitmiştir.

Daha sonra ithal kotalar GATT tarafından yasaklanmıştır. Kota uygulayan sanayileşmiş ülkeler genellikle diğer ülkelerin dumpinglerinden şikayet etmekte ve sonuçta bu ülkeler yüzünden pazarın bozulduğunu iddia etmektedirler. Buna tedbir olarak da ithal vergileri koymaktadırlar.

GATT'a dahil ülkeler arasında serbest dış ticaret sağlanırken birleşme dışında kalan ülkelere aynı imkan sağlanmayarak ayırıcı bir politika izlenmektedir. Bu ise GATT kurallarına aykırıdır. Ülkeler çeşitli ekonomik nedenlerden dolayı ödemeler dengesindeki güçlükler giderildiği anda ithal kotaları kaldırılmalıdır. Aksi takdirde diğer üyelerin ticari ve ekonomik çıkarlarına zarar verecektir. Bu da hiçbir zaman istenilen bir sonuç değildir.

Fakat buna rağmen 1965 yılında gelişmekte olan ülkeler kendi gümrük vergilerini indirmeden gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdiği tarife indiriminden yararlanmışlardır. Son yıllarda özellikle tekstil ve giyim sanayiinde uygulanan korumacılık 1960'lı yıllarda uygulanan korumacılıktan daha fazladır. Ne kadar önlem alınsa da bunun önüne geçilememiştir. 1962-1967 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Parlamentosunda bu hususta görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere Kennedy görüşmeleri adı verilir. Bu görüşmeler sonucunda gümrük tarifeleri %35 oranında indirilmiştir. Bu indirimler birden gerçekleşmemiş, 1967 yılından sonra aşama aşama gerçekleştirilmiştir.

Bu turların en önemlileri Kennedy turu, Tokyo turu ve Uruguay turudur: 1967 yılında imzalanan Kennedy Turu'nda yaklaşık 60.000.- malın gümrük vergisinde %35 indirimle gidilmesi antidumping kodunun çıkarılması yeni bir serbest ticaret döneminin başlangıcı olmuştur. 1972 yılı sonuna gelindiğinde sanayileşmiş ülkelerde ortalama tarife oranları tamamen değişmeye başlayarak %10'un altına kadar inmiştir. 1970 yılının ortalarında uluslararası para sistemi çökmüş, enflasyon, durgunluk ve enerji bunalımı dünya ticaret hacminin

daralmasına yol açınca Kennedy turuyla elde edilen sonuçlar uygulanamamıştır. 1973 yılında başlayan petrol krizi de bu oluşumu hızlandırmıştır. Bunun üzerine ülkeler bu durumdan kurtulmak için tarife dışı engeller koymaya başlamışlardır. Bu engellerin kaldırılabilmesi için Tokyo ve Uruguay turunda uluslararası çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar 1979 yılında sonuçlanmıştır. Tokyo turunda telafi edici vergiler tekrar ele alınarak ihracat sübvansiyonları için yeni kodlar tayin edilmiştir. Kamu alımları ve ticaret dışı engellere çare bulunmaya çalışılmıştır. Tarife dışı engellerle ilgili olarak altı kod imzalanmıştır. Sonuçta 1980 yılına gelindiğinde korumacılık önemli ölçüde gerileyerek dünya üretim ve ticareti önemli ölçüde artmıştır. 1982 yılına gelindiğinde ülkeler yavaş yavaş GATT çerçevesinden sıyrılmak için çareler aramaya başlamıştır. Ülke ekonomilerini ayakta tutabilmek için yine korumalara başvurmak zorunda kalmış ve sonuçta Amerika Birleşik Devletleri bu toplantıların 1983 yılında yeniden başlamasını talep etmiştir. Nihayet bu görüşmelerin ardından sekizinci GATT turu başlamıştır (Sezer vd., 1996:9-11).

1986 yılında Uruguay'da Punta Del Este'de başlayan bu tur, Uruguay turu olarak adlandırılmıştır. Bu turun amacı dünya ticaretinde serbestliği sağlayarak gümrük indirimlerini her sektöre uygulanacak şekilde standart hale getirerek korumacı eğilimlere son vermek olarak belirlenmiştir. Müzakere turlarının sonuncusu olan ve Uruguay Turu olarak anılan müzakere süreci önceki turlardan çok daha kapsamlı ve geniş katılımlı olmuştur. Eylül 1986 tarihinde Uruguay'da başlayan GATT Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri 15 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir. Bu turdan önceki yedi müzakere turunda asıl hedeflenen gümrük vergilerinin azaltılması iken, Uruguay Turu'nda gümrük vergilerinin azaltılmasının yanı sıra, dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma bir paket halinde kabul edilmiştir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve düzenli işleyişini amaçlayan bir anlaşma niteliğindeki GATT, kurumsal bir yapıya kavuşturularak 01 Ocak 1995 tarihi itibarıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür.

Uruguay Turu müzakereleri sonucunda kabul edilen Nihai Senet, Punta Del Este Deklarasyonunda belirtilen bütün müzakere alanlarına ilişkin Anlaşmalar, Uzlaşmalar, Bakanlar Kararları ve Deklarasyonlarından oluşmaktadır. Nihai Senet'de ayrıca müzakerelere katılan ülkelerin tarife ve tarife dışı engellerini azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik olarak yaptıkları pazara giriş müzakereleri çerçevesinde

oluşan bağlayıcı taahhüt listeleri de yer almaktadır. (www.foreigntrade.gov.tr,07.08.2012)

Son turda ise özellikle tarım, tekstil, ve giyimde büyük ölçüde hakim olan korumacılık ele alınmıştır. Bu nedenle 1995 yılında 1990 yılı dış alımının % 16'sı, 1998 de 1990 yılı dış alımının % 17'si, 2002'de 1990 yılı dış alımının % 18'si GATT kapsamına alınmasına karar verilmiştir. Böylece toplam % 51'i GATT kapsamına alınmıştır. Bunun yanı sıra kota bütünleşmesi yaklaşımında sağlanması amaçlanmıştır. 1986-1994 yıllarında kota artış oranı % 6, 1995-1998 yılında bu oran % 6.9 ve 1999-2002 yıllarında ise kota artış oranı % 8.7 olacağı şeklinde kararlaştırılmıştır. Dış alım gümrük vergilerinin de liberalizasyonu da ele alınmıştır. Bütün dış alım gümrük vergileri en az % 33 oranında aşağıya indiği gibi % 15'in üzerinde de olmayacağı kararlaştırılmıştır. Bu oranın 2002-2005 yıllarında % 11'e yükseleceği planlanmıştır. 15 Aralık 1993 yılında "Ticaret Müzakere Toplantısı" adıyla yapılan bu toplantıda Uruguay Turu paketi katılımcı ülkeler tarafından kabul edilmiştir. 12-15 Nisan 1994'te Marakeşte düzenlenen toplantı ile bakanların imzasına sunularak sonuçlandırılmıştır. Bu antlaşmanın tekstil ve konfeksiyonla ilgili şartları 1 Ocak 1995'de ve diğer şartları ise 1 Haziran 1995'de yürürlüğe girmiştir.

Uruguay Turu'nun sonuçlarını hemen almak mümkün değildir. Gelişmiş olan ülkeler tekstil ve konfeksiyon ürünlerini GATT kuralları içinde bir şarta bağlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere ürünlerini bu pazarlarda daha rahat satma olanağını bulacaklardır. Avrupa Birliği ülkeleri tekstil sektörü geliştirmekte olan ülkelerin tekstil sektörünün aşırı oranda korunduğunu ve bundan zarar gördüklerini düşünmektedirler. Uruguay Turu'nun en önemli sonuçlarından biri dış satım vergilerinin % 33 aşağıya çekilmesidir. Bu da geliştirmekte olan ülkelerin aleyhine olmuştur. Çünkü bu ülkelerin sanayileri istenilen ölçüde gelişmemiştir. Avrupa Birliği ülkeleri Japon Devletine ihraç kotası uygulamaktadır. Bu kota kalktığında Japon arabalarının fiyatları % 33 oranında ucuzlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin dünyadaki serbest ticareti desteklediği bilinen bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerin tarım alanlarında da liberalleşmenin sağlanmasıdır. Bu durumda tarımsal ürünleri daha da ucuza alarak refah seviyelerini daha da arttırmış olacaklardır. Fakat buna rağmen geliştirmekte olan ülkeler liberalleşmeden yine de olumlu olarak etkilenmiş olacaklardır (Sezer vd., 1996:17).

GATT çerçevesinde 1994 yılında sona eren Uruguay Turu-Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri sonunda kabul edilen anlaşmalardan bir tanesi olan ve Türkiye'nin de taraf olduğu "Menşe Kuralları Anlaşması'nda", tarife tercihlerinin verilmesine yol açan akdi ve otonom ticaret rejimleri ile ilgili olmaması koşuluyla, üyeler tarafından malların menşe ülkesinin tespit edilmesi için yasa, yönetmelik ve genel uygulamaya ilişkin kararlar alınmıştır (www.gumruk.gov.tr, 07.08.2012).

Uruguay görüşmeleri sonucunda üye ülkeler arasında ticarete ayırım yapılmayacaktır. Koruma aracı olarak gümrük tarifeleri kullanılarak indirimler karşılıklı müzakereler yoluyla sağlanacaktır. Böylece bu indirimler esnasında siyasi destek de sağlanmış olacaktır. Üye ülkeler arasında herhangi bir şekilde bir anlaşmazlık çıktığı takdirde bu anlaşmazlık GATT kurallarına göre çözümlenecektir. Hatta bu gibi anlaşmazlıklarda GATT'ın en büyük başarısının sanayi malları üzerinde yaptığı tarife indirimleri olmuştur. Bu indirimler için 1948 yılından beri yapılan çalışmalar sonuçlanmamıştır. Nihayet GATT anlaşması ve Uruguay Turu görüşmeleri neticesinde bu tarifeleri indirmek mümkün olmuştur. Aksi takdirde bu görüşmelerden istenilen sonuç elde edilememiş olacaktı. GATT ile birlikte kotalar kaldırılmıştır. Fakat bazı ülkelerin hemen kotaları kaldırmaları mümkün değildi. Bu ülkeler genelde gelişmekte olan ülkeler olup dış ödemeler dengesi açık veren ülkelerdi. Böylesine bir uygulama bu ülkelerin dış ticaret hacimlerinin daralmasına ve daha fazla dış açık vermesine neden teşkil edecektir. Bunun için de kotalara dış ödeme açıklarının giderilmesi için acil bir önlem olarak izin verilmesi gerekmiştir. 1973 yılından sonra özellikle kota uygulamaları gündeme daha fazla gelmiş ve buna bir çare bulmak için iki yanlı görüşmeler başlatılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde gönüllü ihracat kısıtlamalarına geçilmiştir (Seyidoğlu, 1999:362-363).

Uruguay Turu görüşmeleri neticesinde Tokyo Turu'ndaki gümrük indirimleri ortalama % 5 civarına inmiştir. Daha sonra %40'a inerek %3 seviyesine gelmiştir. Tarıma yüksek koruma ve destek sağlayan gelişmiş ülkeler altı yıl içinde üretici fiyat desteklerini % 20 oranında kısacaklarını kabul etmişlerdir. Ayrıca bu ülkeler sübvansiyonlu ihracatlarını da değer bazında % 36 hacim olarak da % 21 azaltacaklardır. Hizmetler kesiminde ise ayrıcalıksız ve adil ticaret prensiplerine uyulması hedeflenmiştir. GATT kaideleri bu görüşmeler sonucu yeniden ele alınarak birçok maddesi yeniden düzenlenmiştir. Geçici ithal kısıtlayıcı tedbirlere 4 yıl gibi

bir sınırlama getirilmiştir. Bunun haricinde gri alan enstrümanları diye bilinen gönüllü ihracat kısıtlamaları tamamen ortadan kaldırılmıştır (Erzan, 1994:22).

Uruguay Turu Protokolü'nde, tarife indirimlerinin takvimi ve uygulama biçimi açıklanmıştır. Bu protokolde; tekstil ve hazır giyim, fikri ve sinai mülkiyet hakları, tarım sektörü, uyuşmazlıkların çözümü, hizmetler sektörü, anti dumping, devlet yardımları, koruma tedbirleri, sanayi ürünlerinde uygulanan gümrük vergileri, teknik engeller, kamu ihaleleri, Dünya Ticaret Örgütü'ne ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

Uruguay Turu Nihai Senedi, sübvansiyonlar, anti dumping, ticarete teknik engeller ve koruma tedbirleri gibi konularda çok taraflı ilke ve kurallar getirmekte; anlaşmazlıkların halli için etkin mekanizmalar oluşturmaktadır. Senede göre, mal ticaretinde gümrük tarifeleri indirilecek, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyeleri aşağıya çekilecek, bir geçiş döneminden sonra dokuma ve hazır giyim sektöründe miktar kısıtlamaları kaldırılacak, hizmet sektörlerinin pazara girişine imkan tanınacaktır. Senet yalnızca "Uluslararası, Sınır Ötesi Yatırımlar" konusunda kapsamlı bir düzenleme getirmemektedir. Senetin açık bıraktığı bu alan DTÖ'ne devredilmiş bulunan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması ile kapatılmaya çalışılmaktadır.

Uluslar arası serbest ticaretin savunucuları Smith, Ricardo ve diğer teorisyenler, gümrük tarifeleri, kotaların bulunmadığı bir dünyada ülkelerin diğer ülkelere nazaran daha düşük maliyette ürettikleri mal ve hizmetleri ihraç etmeleri ve pahalıya ürettikleri malları ucuza dışarıdan ithal etmeleri durumunda refah seviyelerinin artacağını savunmuşlardır. Teorinin bu noktasına paralel olarak Uruguay Turu sonucu 2005 yılında dünyadaki ülkelere gümrük tarifelerinin ortadan kaldırılması istenmiştir. Gümrük tarifelerinin ortadan kaldırılmasındaki amaç serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Çünkü gümrük tarifeleri bir yandan mal ihraç eden ülkelerin diğer ülke pazarlarına girmelerini zorlaştırırken bir yandan mal ithal eden ülkelerdeki insanların bu malları pahalıya satın almasına neden olmaktadır. Bu durum da refah kaybını doğurmaktadır. Bununla birlikte, global olarak insanların refah seviyesini artıracak bu adımın bazı ülke veya ülkelere avantaj sağladığı muhakkaktır.

Genel olarak, DTÖ sistemine katılım müzakereler yoluyla olmaktadır. Bu

nedenle, katılım süreci her ülkenin hak ve yükümlülükleri bakımından bir dengenin kurulmasını sağlamaktadır. Üye ülkeler, diğer üyeler tarafından kendilerine tanınan ticari ayrıcalıklardan ve öngörülebilir ticari kuralların getirdiği güvencelerden yararlanmaktadır. Buna karşılık, katılım müzakereleri çerçevesinde ulusal pazarlarını diğer üyelere açmak ve DTÖ kurallarına uyum sağlamak yükümlülüğünü üstlenmektedirler.

Türkiye'nin de dahil olduğu birçok DTÖ üyesi için müzakereler, önceki GATT sistemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 1947 tarihli GATT Anlaşmasına da taraf olan bu gruptaki ülkeler, Nisan 1994'te Marakeş'te imzaladıkları Uruguay Turu Anlaşmasını takiben Ocak 1995'te kurulan DTÖ'nün asli ve kurucu üyeleri olmuşlardır. 23 Nisan 2004 tarihi itibarıyla, DTÖ'nün 147 üyesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 30 ülke ise katılım sürecinde bulunmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonunun yanı sıra GATT'ın yerini alarak küreselleşmeye hizmet edecektir. Sübvansiyonlu tarım ürünü ithal eden bazı az gelişmiş ülkeler kısa vadede zarar edecektir. Fakat uzun vadede tarımsal ihracat olanakları artacağı için daha da karlı olacaktır. Türkiye'nin dünya yüzeyinde kendi kendine yeten ülkelerden biri olduğu düşünülürse tarım ürünlerinde ne kadar avantajlı olduğu bilinmektedir. Bu durumda uzun vadede Türkiye tarımdaki liberalizasyondan payını alacaktır. Uruguay Turu çerçevesinde kotaların kalkması Türkiye için çok önemli değildir. Çünkü ABD ve benzeri pazarlarda bugün kotasını dolduramamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye için bu kısa ve orta vadede önemli bir avantaj değildir. Zaten Türkiye mal ve hizmet liberalizasyonunda dünya ortalamasının çok üzerindedir.

GATT'ın amaçları, Genel Anlaşma'da genel ve özel olarak ayrılmış bulunmaktadır. Genel amaçlar ana hatları ile üyelerin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Özel amaçlar ise genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ile uluslararası ticarete konan diğer ayrımcı engelleri azaltmak olarak belirlenmiştir (Karaca, 2004).

GATT üyesi ülkeler, yönetimin temelini oluşturmaktadırlar. Örgütün başlıca dört organı bulunmaktadır. Kuruluşun en üst yetkili organı Genel

Kurul'dur. Genel Kurulda her üyenin bir oyu vardır. Kararlar basit çoğunlukla alınmaktadır. Temsilciler Konseyi, akdedici taraflar adına işleri yürütmekte olup bağımsız bir organ gibi hareket etmektedir. 1975 yılında kurulan Danışma Grubu, Genel Kurula uluslararası ticaretle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu organların yanı sıra çeşitli konuları takip ve denetleme görevi ile Ticaret Kalkınma Komitesi, Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi, Katılan Ülkeler Komitesi, Tekstil Komitesi, Tarife Ayrıcalıkları Komitesi, Koruma Komitesi, Bütçe ve Finans Yönetim Komitesi gibi Komiteler kurulmuştur.

GATT'ın dört temel ilkesi vardır;

Birinci ilke: Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayırıcılığı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu ilke, "en çok kayırılan ülke" prensibine (the most favoured nation treatment principle) dayanmaktadır. Bu kural uyarınca üye ülkelerin biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde bu kolaylıktan Anlaşmaya taraf ülkelerin tümü faydalanabilecektir.

İkinci ilke: GATT üyesi ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve diğer önlemlere başvurmayacaklardır. Bu ilke, ithal kotalarının yerli sanayiın korunması amacıyla kullanımını yasaklamaktadır. Bu ilkenin istisnaları Genel Anlaşmada belirtilmiştir. Buna göre, geçici ödemeler dengesi zorluğu çeken ülkeler bir süre için ithalat kısıtlamalarına gidebileceklerdir.

Üçüncü ilke: Üyeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda GATT arabuluculuk görevi üstlenecektir. Bu şekilde anlaşmazlıkların dünya ticareti üzerinde olumsuz etki yapacak şekilde sürüncemede kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Dördüncü ilke: GATT çerçevesinde üye ülkeler ticareti serbestleştirmek amacıyla zaman zaman tarife indirimleri yapacaklar ve diğer ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltmak üzere kendi aralarında görüşmelerde bulunacaklardır.

2.2.Dünya Ticaret Örgütü

GATT kuralları ve tamamlayıcı anlaşmaları, 1986 ile 1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Turu Ticaret Müzakerelerinde dünya ticaretinin değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla güncelleştirilmiştir. Uruguay Turu'ndan önce gerçekleşen yedi müzakere turunda gümrük vergilerinin azaltılması hedeflenirken Uruguay Turu'nda bu hedefin yanı sıra dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma, bir paket halinde kabul edilmiştir. GATT metninin yanısıra süreç içerisinde alınan kararlar ve Uruguay Turu'nda geliştirilen bazı mutabakatlar (Understanding), GATT 1947 olarak bilinmektedir.

15 Nisan 1994 tarihli Nihai Senet (Final Act) ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş ve GATT'ın yerini almıştır. Uruguay Turu'nun tamamlanmasıyla dünya ekonomisi ileriye doğru çok önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ve farklı gelişme seviyelerindeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelenin kaldırılması gerekmektedir. Ticareti kısıtlayan engellerin kaldırılması, ithalat ve ihracata uygulanan her türlü tarife dışı engeli tarifeye dönüştürerek ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Farklı muamelelerin kaldırılması amacıyla iki önemli kural geliştirilmiştir. 'En Çok Kayrılan Ülke Kuralı'na göre, bir ülkeye sağlanan kolaylık ya da verilen taviz ayırım yapılmaksızın tüm diğer ülkelere de sağlanacaktır. İkinci kural olan 'Milli Muamele Kuralı' ise yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli ve yabancı ayırımı yapılmaksızın her türlü mal ve hizmete eşit muamele uygulanmasını öngörmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran anlaşma (Marakeş Anlaşması) 4 Ekten oluşmaktadır.

Ek 1: Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

Ek 1.A: Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994

-Tarım Anlaşması

-Bitki ve Hayvan Sağlığı Tedbirleri Uygulama Anlaşması

-Tekstil ve Giyim Anlaşması

-Ticarete Teknik Engeller Anlaşması

-Ticarette Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma

-Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması

-Menşe Kuralları Anlaşması

-İthalat Lisansları Anlaşması

-Sübvansiyonlar ve Telafi Tedbirleri Anlaşması

EK 1.B: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ekleri

EK 1 C: Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

EK 2: Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kural ve Yöntemleri Üzerine Mutabakat

EK 3: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması

EK 4: Çoklu Ticaret Anlaşmaları

-Sivil Uçak Ticareti Anlaşması

-Devlet İhaleleri Anlaşması

-Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması

-Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşmasında Örgütün Amaçları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

-Hayat standardının yükseltilmesi, tam istihdam ve istikrarlı bir şekilde artan gelir dağılımı ve talep hacmini sağlamak, üretim ve ticareti geliştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak, çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek;

-Gelişmekte olan ülkeler ve özellikle en az gelişmiş olanlarının artan dünya ticaretinden ihtiyaçları ile orantılı olarak pay almalarını sağlamak;

-Bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak üzere uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran karşılıklı anlaşmalar yapmak;

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı bir çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek;

-Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak.

Anlaşmanın III. Başlığında DTÖ'nün fonksiyonları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. DTÖ, bu anlaşmanın ve Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarının uygulanması, idaresi ve işleyişini kolaylaştıracak ve bunlar için çerçeve düzenleyecektir;

2. DTÖ, üyeleri arasında bu anlaşmanın eklerinde yer alan konulara ilişkin çok taraflı ticari ilişkiler hakkında forum düzenleyecektir. DTÖ ayrıca üyeleri arasında daha ileri düzeyde çok taraflı ticari ilişkilere ait forum ve bu tür pazarlık görüşmelerinin sonuçlarına ilişkin uygulama çerçevesi düzenleyecektir;

3. Anlaşmanın 2 numaralı ekinde yer alan Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kural ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metninin idaresini üstlenecektir.

4. Anlaşmanın 3 numaralı ekinde yer alan Ticaret Politikası İnceleme Mekanizmasının (TPRM) idaresini üstlenecektir.

5. Küresel ekonomik politika oluşturulmasında daha fazla uyum sağlamak amacıyla, uygun olduğu durumda Uluslararası Para Fonu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve bağlı kuruluşları ile işbirliği yapacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü'nde kararlar tüm üyeler tarafından oybirliği (konsensüs) ile alınmaktadır. Oy çokluğu da mümkün olmakla birlikte DTÖ'de bu hiçbir zaman gerçekleşmemiş, DTÖ'nün öncelerinde GATT'ta da çok nadir rastlanmış bir durumdur. Dünya Ticaret Örgütünün organları, 4. Maddede sıralanmıştır. Buna göre;

DTÖ'nün en üst düzey karar organı en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı'dır. Bakanlar Konferansı, DTÖ'nün fonksiyonlarını yürütmekte ve bunun için gerekli faaliyetleri yerine getirmektedir. GATT Genel Kurulu ile aynı işlevleri yerine getirmektedir. Bakanlar Konferansı, herhangi bir üyenin talebi üzerine Çok taraflı Ticaret Anlaşmasının karar alma konusundaki özel hükümlerine uygun olarak Anlaşmaya ilişkin herhangi bir konuda karar alabilir. DTÖ'nün kuruluşundan bugüne kadar 5 adet Bakanlar Konferansı yapılmıştır: Aralık 1996-Singapur, Mayıs 1998-Cenevre, Aralık 1999-Seattle, Kasım 2001-Doha, Eylül 2003-Cancun.

Bakanlar Konferansının altında yıl içerisinde gereken zamanlarda toplanan ve tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey yer almaktadır. Bakanlar Konferansının toplantı dönemleri arasında fonksiyonları Genel Konsey tarafından yerine getirilmektedir. Genel Konsey ayrıca, Anlaşma ile kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Bunun yanında, Ticaret Politikası İnceleme birimi ve Anlaşmazlıkların Giderilmesi birimi olarak toplanabilmektedir. Ticaret Politikalarını İnceleme birimi, üye ülkelerin ticaret politikalarını iki, dört, altı yıl gibi belirli aralıklarla incelemeye tabi tutmaktadır.

Anlaşmazlıkların Giderilmesi birimi, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları çözerek bir karara bağlamaktadır ve ilgili taraflar bu birimin kararlarına uymak zorundadır.

Genel Konseyin yönetiminde Mal Ticareti Konseyi, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (Trade Related Intellectual Property Rights-TRIPR) Konseyi bulunmaktadır. Bu Konseyler, Anlaşmaların ve Genel Konseyin kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu Konseylere

üyelik tüm üyelerin temsilcilerine açıktır. Konseyler, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gerektiği zaman toplanabilmektedirler. Mal Ticareti Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi gerektiği kadar yardımcı organ oluşturabilirler. Bu yardımcı organlar, kendileri ile ilgili Konseylerin onaylarına tabi olmak üzere kendi prosedürlerini oluşturabilirler.

Çok taraflı Ticaret Anlaşmalarında öngörülen organlar, bu anlaşmalarla kendilerine verilen görevleri yerine getirecek ve DTÖ'nün kurumsal çerçevesi içinde faaliyet göstereceklerdir. Ayrıca bu organlar, faaliyetleri ile ilgili olarak Genel Konseye bilgi vermektedirler.

DTÖ'nde Genel Sekreter tarafından yönetilen ve Cenevre'de bulunan bir Sekreteryaya yer almaktadır. Sekreteryaya'nın Cenevre dışında şubesi yoktur. Genel Direktör, Bakanlar Konseyi tarafından atanmaktadır. Bakanlar Konseyi, Genel Direktörün yetki, görev, hizmet şartları ve süresini belirlemektedir. Genel Direktör ve Sekreteryaya personelinin sorumlulukları uluslararası niteliktedir ve görevlerinin yerine getirilmesi sırasında herhangi bir hükümetten veya DTÖ dışındaki bir makamdan talimat alamazlar. Sekreteryaya'nın temel görevi çeşitli konseyler ve Bakanlar Konferansı'na teknik destek sağlamak, gelişmekte olan ülkelere teknik yardımda bulunmak, dünya ticaretini incelemek ve kamuoyu ve medyaya DTÖ'nün işlevlerini açıklamaktır. Sekreteryaya ayrıca anlaşmazlıkların giderilmesi sürecinde yasal katkıda bulunur ve DTÖ'ne katılmak isteyen ülkelere tavsiyelerde bulunur. Sekreteryaya, karar verme mekanizmasında yer almamaktadır.

DTÖ'ye katılım süreci başlıca dört aşamadan oluşmaktadır:

-Resmi başvuru ve çalışma grubunun kurulması: Aday ülke DTÖ'ye resmi başvuruda bulunmakta ve Genel Konsey bu talebi olumlu değerlendirerek, söz konusu ülkenin DTÖ'ye katılımına ilişkin bir çalışma grubu kurulmasına karar vermektedir. Çalışma grupları DTÖ üyesi tüm ülkelerin katılımına açıktır.

-Çalışma grubunun incelemeleri ve ikili taviz müzakereleri: Çalışma grubunun ilke ve politikalar üzerindeki incelemelerinde yeterli ilerleme kaydedildikten sonra, aday ülke ile ikili müzakereler başlatılmaktadır. Her ülkenin farklı ticari öncelikleri ve çıkarları olması nedeniyle müzakereler ikili düzeyde yürütülmektedir.

-Katılım protokolü: İlgili çalışma grubunun raporu 'katılım protokolü' ve 'taahhüt listeleri' ile sonuçlandırılmaktadır.

-Karar: Rapor, protokol ve listelerden oluşan belgeler DTÖ Genel Konseyi veya Bakanlar Konferansına sunulmaktadır. Tüm DTÖ üyesi ülkelerin mutabakatıyla katılım protokolünü imzalayan aday ülke, üye statüsünü kazanmaktadır.

2.3.Serbest Ticaret Birliği (EFTA)

AB, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ülkeleri ile 1992 yılında bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Birlik ayrıca stratejik önem taşıyan Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanabilmesi amacıyla 1995 tarihli Barselona Deklarasyonu çerçevesinde 12 Güney ve Doğu Akdeniz devleti ile ortaklık anlaşmalarını yürürlüğe koymuştur.

EFTA 03 Ocak 1960 tarihinde İngiltere, Norveç, Danimarka, İsviçre, Portekiz, Avusturya ve İzlanda tarafından AET'ye alternatif olarak kurulmuştur. Üye ülkeler arasında sanayi ürünlerinde gümrük ve eş etkili vergilerle diğer kısıtlamaları kaldırmayı öngören EFTA, AB'den farklı olarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve ortak ticaret politikasına sahip değildir.

Zaman içerisinde kurucu üyelerin bir kısmının AB'ye üye olması sonucunda ticaret bölgesi sadece İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtensteyn'in üye olduğu bir birlik olarak faaliyetini sürdürmektedir. AB, alım gücü yüksek pazarı kapsamak amacıyla EFTA ülkeleri ile 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) anlaşmasını imzalamıştır. Bununla birlikte İsviçre, yapılan referandum neticesinde AEA'ya katılmayı reddetmiştir. AEA, 30 üyesi arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımını içermektedir. EFTA son on yıl içinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra Akdeniz ülkeleri ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bununla birlikte 2009 yılı itibarıyla EFTA'nın en büyük ticari ortağı, toplam ticareti içinde yaklaşık %67,9'luk paya sahip bulunan AB'dir.

2.4.Avrupa Birliği

Avrupa ülkelerinin birleşmeyi öngörmeleri kalıcı olmasa da 19. Yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan Paris Antlaşmasına dayanmaktadır. Beş Avrupa

devleti ile imzalanan bir anlaşma ile Avrupa Ahengi (Concert Europeen) adı verilen bir ittifak düşünülmüş, sonraları buna Osmanlı Devleti de dahil edilmiştir. Bu anlaşma ile üye devletlerin aralarındaki sorunları barışçıl yollardan çözümlenmesi hatta bir parlamentonun oluşturulması amaçlansa da Avrupa'daki iktisadi ve siyasi rekabet sonucunda yeni çekişmeler ve savaşlar bu birliğin oluşturulması fikrinin unutulmasına neden olmuştur.

19. yüzyılda Avrupa'da birlik kurma düşüncesinin temelinde ekonomik nedenler yatmaktaydı. Belli sayılı devlet arasında oluşturulan ilk ekonomik birleşme 18 Temmuz 1932 tarihindeki İsviçre'de imzalanan ve 'Benelüks' olarak bilinen 'Ouchy Sözleşmesi'dir. Sözleşme Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanmıştır (Bozkurt ve Demirel, 2004:199-200).

Siyasi karar alıcıların dışında ekonomik karar alıcılar da Avrupa'da birlik sağlanması yolunda önemli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bu amaçla 1926 yılında bazı iktisatçılar ve iş adamları 'Avrupa Gümrük ve İktisat Birliği' derneğini kurmuşlardır. Daha sonra 'Avrupa'da Federasyon Kurulması Konusunda İşbirliği Derneği' diye bir başka derneği kurmuşlardır. Bu dönemde iş adamı Louris Louncheu diğer iş adamlarını etkisi altına alarak kömür, çelik ve tahıl konularında Avrupa tekellerinin kurulmasını teklif etmiştir. Bu daha sonra kurulacak olan 'Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'na kaynaklık etmiştir.

1930'lu yıllarda ise Avrupa Birliği açısından son derece tehlikeli gelişmeler ortaya çıkmıştır. İtalya'da ve Almanya'da iktidarı ele geçiren faşist ve nazi hareketleri Avrupa Birliği çabalarını tehlikeye sokmanın yanı sıra dünyayı ikinci büyük bir felaketle daha karşı karşıya getirmişlerdir (Bozkurt, 1997:53-54).

AB'nin ilk adı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin oluşturulmasında ilk adım, 18 Nisan 1951 yılında Fransa, Hollanda, Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT), (European Coal And Steel Community, ECSC) 1952 yılında faaliyete geçmesi ile atılmıştır. Ortak pazar olarak kurulan AKÇT'den sonra altı ülke, 1957 yılında Roma'da iki antlaşma daha imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmalar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) (European Economic Community, EEC) ve Avrupa Atom

Enerjisi Topluluğu (AAET) (EURATOM) kurulmuştur. AET'ye Ortak Pazar da denilmektedir. AET'nin yürütme organında üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan konsey, günlük çalışmaları yürüten üye ülkelerce atanan komiserlerden oluşan komisyon; yasama organı olarak Avrupa Parlamentosu, son olarak da yargı alanında ise Adalet Divanı kurulmuş böylece yüksek bir entegrasyon kurulmuştur.

1963 yılında, Belçika'da imzalanıp 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren yeni antlaşma ile ECSC, EEC ve EURATOM'un yürütme ve yasama organlarının birleştirilmesiyle Avrupa Topluluğu (European Community, EC) oluşturulmuştur (Kılıç, 2002:39-40).

18 Nisan 1951 tarihli Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı ; 25 Mart 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşmaları ile oluşan topluluklar ilk yıllarında bazı sorunlar ve krizlerle karşılaştılsa da varlıklarını korumayı başarmışlardır.1980'li yıllara gelindiğinde topluluklara bir ivme kazandırılması ve iç pazarın tamamlanması fikri, 17 ve 28 Şubat 1986 tarihinde Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastrich Antlaşması bu süreçte toplulukların da içinde yer aldığı üç sütunlu Avrupa Birliği adı verilen yapıyı kurması nedeniyle en önemli metindir.

13 Aralık 2007 tarihinde de AB üyesi yirmi yedi ülkenin devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği için hukuki temel oluşturmaktadır.

Lizbon Antlaşması yaklaşık yedi yıl süren reform tartışmaları, zorlu hükümetler arası müzakereler ve Hollanda ile Fransa'da Anayasa'nın reddedilmesine neden olan iki referandumun ardından kurumsal işleyişlere ve politika konularına ağırlık veren bir antlaşma olarak hazırlanmıştır. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve 17 Aralık tarihli AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan Lizbon Antlaşması, demokratik hesap verebilirliğin ve Avrupa Birliği'nin karar alma süreçlerinin etkinliğinin geliştirilmesinin yanında Birliğin işleyişine yönelik yasal bir çerçeve oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası'nın hukuki çerçevesi, 1 Ocak 1958 tarihli Roma Anlaşması ile çizilmiştir. OTİP'in temel dayanakları, anlaşma ile ortak pazarın niteliklerine ilişkin ana ilkelerin belirlendiği 3. maddesinde yer almıştır. Anılan maddede; üye ülkeler arasındaki tarifelerin ve miktar kısıtlamalarının ve aynı zamanda kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, ortak bir gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulması yönünde Topluluğun gerçekleştireceği faaliyetler belirlenmiştir. OTİP ile ilgili temel hususlar ve üye ülkelerin ortak bir ticaret politikası oluşturma alanında yükümlülükler ise, Anlaşması'nın 4. bölümünde 110- 116. maddeleri arasında yer almaktadır.

Ortak Ticaret Politikası, her ne kadar gümrük birliğinin dış yüzü olarak ortaya çıksa da, sadece ithalata yönelik değildir. Üye ülkeler arasındaki rekabetin ihracat politikalarındaki farklılıklar neticesinde de bozulabileceği açıktır. Bu nedenle, üye ülkelerin dış pazarlardaki faaliyetlerinin düzenlenmesi de dış ticaret düzenlemelerinin kapsamı içindedir (www.ikv.org.tr/pdfs/7c53b0dc.pdf, 14.11.2008).

OTİP'in esas olarak doğrudan ticaretin yönünün ve hacminin düzenlenmesine yönelik bir politika olarak ele alınması nedeniyle, doğrudan ticaretin hacmine veya yönüne etkisi olmayan diğer ekonomik politika ve araçlar, ortak ticaret politikası kapsamında değerlendirilmemektedir. Örneğin, ticaret üzerinde çok yoğun etkileri olmakla birlikte, standartlar veya insan, hayvan ve bitki sağlığına yönelik düzenlemeler Ortak Ticaret Politikası kapsamında ele alınmamaktadır. Yine, malların niteliklerine yönelik Topluluk düzenlemeleri Ortak Ticaret Politikası alanına girmemektedir. Örneğin, belgeleme ve standart zorunlulukları, Topluluk düzeyinde ticareti etkileyen unsurlar haline gelmiş olsalar dahi, ticaret politikası dışında ele alınmaktadır.

Ortak Ticaret Politikası'nın uygulanabilmesi, Topluluk kurumlarının yetki alanında gerekli ve yeterli araçlara sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle, Komisyon ve Konsey, Anlaşmalardan aldıkları yetkilerle, başta Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) olmak üzere, öncelikle ithalatın düzenlenmesine yönelik ticari korunma araçlarından ve ihracatın arzu edilen serbesti ve rekabet ortamında yapılabilmesine ilişkin yönetmeliklerden oluşan çeşitli araçlar geliştirmişlerdir.

OGT; ithalatın tümünü kapsadığından en geniş kapsamlı uygulama aracıdır. "Tarife dışı önlemler" olarak da adlandırılan "İthalata yönelik önlemler"; gözetim ve korunma önlemleri, kotaların dağıtımına ilişkin ortak kurallar, dampainge karşı önlemler, telafi edici önlemler (anti-sübvansiyon), ticari engellere karşı önlemler ile ticari yaptırımlar içerir. İhracata yönelik önlemler; ihracatta ortak kurallar, ihracat teşvikleri, resmi destekli ihracat kredileri ile ihracat kontrollerini kapsar. "Uluslararası anlaşmalar" arasındaki sayılan ikili veya çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları ve tek taraflı otonom uygulamalar ise, Topluluğun ticari ilişkilerini yönlendiren belli başlı diğer araçlardır. Ortak ticaret politikası araçları arasında, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi de önemlidir (Yılmaz, 2008:41).

AB Ticareti OTP çerçevesinde şekillenirken bazı önemli kurallar da beraberinde gelişmiştir:

- Piyasaya Giriş Kuralı: Verilen taviz listelerinin konsolide edildikten sonra geriye dönüşü yoktur. Konsolide edilmesinin amacı, birliğe giren bir malın topluluk pazarında yer edinmesini sağlamaktır. Örneğin, yeni bir malda vergi % 20'den % 14'e iniyorsa, tekrar % 15'e veya % 16'ya çıkarılamaz.
- Karşılıklılık: Bir ülke karşı ülkeye taviz veriyorsa, aynı şekilde karşı ülke de taviz uygulayacaktır.
- Saydamlık: Oluşturulan kurallar net ve açık olmalıdır. Şeffaf bir ortamda kararlar alınacak ve uygulanacak.
- En Çok Kayırılan Ülke Kuralı: DTÖ Anlaşmasına taraf olan bir ülkeye taviz uygulanıyorsa, bunu diğer DTÖ üyesi ülkelere de uygulama zorunluluğu vardır. Ancak bu durumun bir istisnası vardır: Eğer ülkeler Serbest Ticaret Anlaşması (STA) veya Gümrük Birliği (GB) anlaşması yaparlarsa En Çok Kayırılan Ülke kuralından yararlanamazlar.
- GB ve STB bir geçiş dönemi olacaksa, bu süre on yılı geçmeyecektir.
- DTÖ üyelerine uygulanan korumacılığın azaltılması ve bir daha arttırılmaması.

- Ülke ithal ettiği mal ile kendi ürettiği mal arasında, bir ayrımcılık yapmadan ikisine de aynı vergiyi uygulamalıdır.
- Ticarete haksız rekabet olmamalıdır.

AB'nin dünya pazarında büyük bir güce sahip olmasının nedenlerinden birisi de oluşturduğu politikaları çok iyi araçlarla koordine etmesidir. OTP araçları, uluslararası düzeydeki ekonomik krizlerin kolay atlatılmasına yardımcı olmakta ve üye ülkelerin dünya standartlarına ulaşmalarını sağlamaya yaramaktadır.

Bu kapsamda, ticaret politikası araçları şöyle sıralanabilir:

1.Ortak Gümrük Tarifesi

2.İthalata yönelik önlemler

a- Gözetim ve Korunma önlemleri,

- Genel Gözetim ve Korunma Önlemleri,

- Belirli Üçüncü Ükelere Karşı Uygulanan Gözetim ve Korunma Önlemleri,

- Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Uygulanan Gözetim ve Korunma Önlemleri,

- Diğer Korunma Önlemleri

b- Kotaların Dağıtımına ilişkin Ortak Kurallar,

c- Anti-Damping Önlemleri,

d- Anti-Sübvansiyon Önlemleri,

e- Haksız Ticari Uygulamalara Karşı Topluluk Çıkarlarının Korunması,

f- Diğer Önlemler (Ticari Yaptırımlar),

3.İhracata Yönelik Önlemler

a-İhracatta Ortak Kurallar,

b-Resmi Destekli ihracat Kredileri,

4.Anlaşmalar

5.Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi

6.Diğer uygulamalar

AB açısından DTÖ çerçevesinde yapılan çokuluslu anlaşmalar (GATT, GATS...) dışında, dış ticareti düzenleyen başlıca uluslararası anlaşmalar, Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği Anlaşmaları, Akdeniz ülkeleri ile yapılan Ortaklık Anlaşmalarıdır. AB'nin yürürlükte olan ve müzakereleri devam eden tercihli gümrük rejimleri Tablo 2'de topluca gösterilmiştir.

Tablo 2: AB'nin Yürürlükte Olan Tercihli Gümrük Rejimleri

AB'İN YÜRÜRLÜKTE OLAN TERCİHLİ GÜMRÜK REJİMLERİ	
Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Kapsamında Tek Taraflı Taviz Tanınan Ülkeler	- 128 Gelişme Yolundaki Ülke - 50 En Az Gelişmiş Ülke
Otonom Rejimler Kapsamında Tek Taraflı Taviz Tanınan Ülkeler	- Batı Balkan Ülkeleri (Bosna-Hersek, Sırbistan, Kosova) - Moldova - Afrika Karayip Ülkeleri (76 Ülke)
Gümrük Birliği	- Türkiye, Andorra, San Marino
Tercihli Ticaret Anlaşmaları	
Serbest Ticaret Anlaşmaları	- EFTA Ülkeleri
Ortaklık Anlaşmaları	- Avrupa Ekonomik Alanı (Norveç, İzlanda, Lihtenştayn) - EURO-MED (Fas, Tunus, İsrail, Filistin, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan) - Latin Amerika Ülkeleri
- İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları	- Batı Balkan Ülkeleri (Arnavutluk, Karadağ, Hırvatistan, Makedonya)
- Güney Afrika Cumhuriyeti	
AB'İN MÜZAKERELERİ DEVAM EDEN TERCİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI	
Serbest Ticaret Anlaşmaları	- ASEAN Ülkeleri, ANDEAN Topluluğu, Orta Amerika Gümrük Birliği
Ortaklık Anlaşmaları	- Latin Amerika (MERCOSUR) - Körfez İşbirliği Konseyi (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan, Umman) - Ukrayna - Güney Kore – Hindistan

Kaynak: www.tusiad.org.tr (30.08.2012)

GATT'ın XXIV'ncü maddesine uygun olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın 3(b) maddesi, topluluğun göstereceği faaliyetler arasında "üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulmasını" da saymakta, Antlaşma'nın 110-116'ncı maddeleri hükümleri de OTP alanında üye ülkelerin yükümlülüklerini ve uyacakları ilkeleri belirlemiş bulunmaktadır (www.dtm.gov.tr). Topluluk üyesi ülkeler, üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkilerini ikili veya çok taraflı anlaşmalarla sürdürmektedirler. (Tablo 3)

Tablo 3: Avrupa Birliği'nin Uluslararası Anlaşmaları

Antlaşmanın Adı	Anlaşma Yapılan Ülkeler
Ortaklık Anlaşmaları	Türkiye ve Yunanistan
Gümrük Birliği Anlaşmaları	Malta ve Kıbrıs
Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları	EFTA üyesi her ülke ile ayrı ayrı ve AET EFTA Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması
Tercihli Ticaret Anlaşmaları	Avrupa Anlaşmaları: Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Lome Anlaşmaları: 68 APIC ülkesiyle yapılan 4 anlaşma Akdeniz ülkeleriyle yapılan anlaşmalar: Fas, Tunus, Cezayir, İsrail, Ürdün, Kıbrıs, Suriye, Lübnan, Malta ve Yugoslavya yapılan tercihli ticaret anlaşmaları
Tekstil Anlaşmaları	Malta, Tunus, Fas ve Türkiye ile Gönüllü İhraç Kısıtlaması
Tavizsiz anlaşmalar	Bazı Uzak Doğu ve Amerika ülkeleriyle yapılan çerçeve anlaşmaları
Eski Doğu Bloku ülkeleriyle Ticaret Anlaşmaları	Eski Doğu Bloku ülkeleriyle yapılan anlaşmalar
Genel Tercihler Sistemi	AB'nin 116 ülke ile yaptığı anlaşma

Kaynak: www.dtm.gov.tr (30.08.2012)

Uluslararası ticari anlaşmaları topluluk; EFTA, Akdeniz ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) ülkeleri ile yürütmektedir. Topluluğun üçüncü ülkelerle imzaladığı taviz içeren anlaşmalarda karşılıksız taviz içeren tercihli ticaret anlaşmaları olduğu gibi karşılıklı taviz içeren serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği anlaşmaları bulunmaktadır. AB, üçüncü ülkelerle ekonomik entegrasyon sürecinin başlangıcında gümrük birliğini amaçlayan anlaşmalar gerçekleştirmesine rağmen son yıllarda serbest ticaret anlaşmaları

gerçekleştirmektedir. Topluluğun gerçekleştirdiği anlaşmaları aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır:

- Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları,
- Ortaklık Anlaşmaları,
- İşbirliği Anlaşmaları,
- Tavizsiz Anlaşmalar,
- Eski Doğu Bloku Ülkeleri ile Ticaret Anlaşmaları,
- Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi.

Avrupa Birliği'nin serbest ticaret veya taviz içeren anlaşmalarını yaptığı ülkelerden bazıları zamanla Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur. Karşılıksız taviz içeren anlaşmalarla çok düşük veya sıfır vergi uyguladığı ülkelere örnek olarak Mağrip ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir) ve Maşrik ülkeleri (Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün) verilebilir (DTM, 2002:102).

Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması: Birbirlerine komşu olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticarete gümrük vergilerinin kaldırılmasını öngören bir anlaşmadır. Bu tür anlaşmaların sayesinde dünya ticaret hacminin payı artmaktadır.

AB ilk kurulduğu yıllarda buna karşı olan Avrupa Ülkeleri (Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre) İngiltere'nin öncülüğünde aralarında EFTA'yı kurmuştur (1960). Ancak zamanla EFTA üyelerinin tek tek Avrupa Topluluğuna üye olmasıyla Norveç, İsviçre, İzlanda ve Lihtenştayn'i kapsayan 4 üyeli bir örgüt olarak kalmıştır. Ayrılan ülkeler AET ile 1972'de ayrı ayrı serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Topluluk İsrail, Faroe Adaları, Litvanya, Letonya, Estonya (imzalanan Avrupa Anlaşmaları mevcut STA'nın yerini almıştır) ile STA imzalamıştır (www.dtm.gov.tr, 01.08.2012).

STA ile sanayi ürünlerinde belli bir takvim çerçevesinde serbest ticaret bölgesini oluşturma amaçlanmakta ve ayrıca tarımsal ürünlerde bazı düzenlemelerle bazı serbestleştirme sağlanmaktadır. 1984 yılının başına kadar bu amaç doğrultusunda Batı Avrupa'da Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulmuştur. Bu tarihten itibaren 1990'lı yıllarda Topluluk EFTA ile olan ticari ilişkilerin genişletip yüksek bir Pazar kurmak için "Avrupa Ekonomik Alanı"nı (AEA) kurmuştur. 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren malların, hizmetin, sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımı sağlanmıştır. 1995'te Finlandiya, İsveç ve Avusturya, 1996'da Lihtenştayn AEA'na

üye olmuştur. AEA Anlaşması 129 madde, 22 ek ve 47 protokolden oluşmaktadır. Buna göre 25 ülke arasında serbest ticaret tesis edilmiştir (Karluk, 1998:138). Ancak anlaşmada üçüncü ülkelere karşı ticaret yer almamaktadır. EFTA ülkeleri AEA'nın politikalarına dahil edilmemiştir.

Birlik ve EFTA farklı modeller benimsemelerine rağmen, 1972 yılında STA'nın imzalanmasından sonra iki topluluk arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesiyle, anlaşmadan önce uygulanan bütün gümrük vergileri 5 yıl içinde kaldırılmıştır. Bu anlaşma sanayi mamullerini ve bazı işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. EFTA, AB ile AB kuralları çerçevesinde ticari ilişkilerini sürdürmektedir. Ticari ilişkilerin serbest ticaret düzenlemesine geçmesiyle AEA ortaya çıkmıştır. Uzun süren müzakerelerin sonunda Mayıs 1992'de anlaşma imzalanmış, 1 Ocak 1994'de anlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı en derin entegrasyon anlaşmasıdır.

Daha önce müzakerelerde bulunan İsviçre referandum sonucunda anlaşmadan ayrılmıştır. Bunun üzerine Liechtenstein ile İsviçre arasındaki gümrük anlaşması tadil edilmiş ve Liechtenstein AEA Anlaşması'na 1 Mayıs 1995 tarihinde katılmıştır (Güran, 2000:131).

Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmasının amacı: Topluluk ile EFTA arasında tek pazar oluşumunun koşullarını oluşturmaktır. Avrupa Topluluğu ile EFTA arasında kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği ve EFTA ülkeleri;

- Dört temel özgürlük (iş gücünün, malların, sermayenin ve hizmetlerin 19 ülke arasında serbest dolaşımı),
- “Yan ve yatay politikalar” (teknolojinin dışındaki bazı alanlarda işbirliğini yansıtan, örneğin, araştırma-geliştirme, eğitim, tüketici politikası, çevre sosyal politika gibi alanlar),
- Taraflar arasında kabul edilebilir, ortak kurallar ve düzenlemelerin yürütülmesini denetleyecek ve gelecek AEA mevzuatı üzerinde EFTA'nın etkisini garanti edecek bir “hukuk sistemi” oluşturmayı içeren kapsamlı bir anlaşma hedeflemişlerdir

(DTM, 2002:101). Şunu da belirtmek gerekir ki; AEA, topluluğun oluşturduğu diğer mevzuatlardan ayrı olduğundan EFTA ülkeleri, topluluğun ortak ekonomik politikalarına bağlı değildir.

1 Ocak 1994 tarihinde AEA Anlaşmasını imzalayan (Avusturya, Finlandiya, İrlanda, Norveç ve İsveç) EFTA ülkelerinden Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in Avrupa Topluluğuna 1995 yılında üye olmasıyla Avrupa Ekonomik Alanı'nın etkisi ciddi anlamda azalmıştır. Halen kalan ülkelerle devam etmekte olan AEA, geliştirilmiş bir 'serbest ticaret anlaşması' görünümündedir.

Avrupa Topluluğu ekonomik açıdan hazır olmayan siyasal açıdan tam üye olabilecek durumda olan ülkelerle ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar söz konusu ülkelerle topluluk arasında "Serbest Ticaret Bölgesi" veya "Gümrük Birliği" şeklinde bir entegrasyonu öngörmekte, ayrıca mali protokoller, iş gücü ve sermayenin dolaşımı, ekonomi politikalarının yakınlaştırılması gibi hususları da kapsayabilmektedir (Güran, 2000:130).

Topluluk Yunanistan ile 1962'de, Türkiye ile 1963'te, Malta ile 1970'te ve Kıbrıs ile 1972'de gümrük birliğine dayanan ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Bunların içerisinde Kıbrıs ve Malta ile yapılan ortaklık anlaşmaları daha dar kapsamlıdır.

AB'de bu zamana kadar sadece Yunanistan ve Türkiye ile yaptığı ortaklık anlaşmalarında malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı sağlanması yönünden somut adımlar atılması kararı alınmıştır. Ancak son dönemde bunun için bir süre saptanamamış, bu karar taraflara bırakılmıştır. Emek ve sermayenin serbest dolaşımı kararı kağıt üzerinde kalmıştır. Ortaklık anlaşması, bu özellikleriyle dünya ekonomisinin daha liberalleşmesini ve dünya ticaret hacminin daha da artmasını sağlamaktadır (Dotto, 2002:12). Ortaklık Anlaşmasının ilk başladığı yıllarda Birlik bu anlaşma ile iki aday ülkenin tam katılmasını öngörmektedir. 1 Ocak 1981 'de Yunanistan Roma Antlaşmasının 237. maddesinde topluluğa tam katılmasını öngören süreyi erken tamamlayarak tam üye olmuştur.

Kıbrıs ve Malta ile yapılan Ortaklık Anlaşması daha dar kapsamlı olup, belirtilen şartların yerine getirilmesi sonucunda tam üyeliği öngörmektedir. Güney Kıbrıs genişleme stratejisine dahil edilmiş ve Mart 1998'den itibaren tam üyelik müzakereleri başlamıştır ve 1 Mayıs 2004'te tam üye olmuştur. Malta ise Ekim

1996'da tam üyelik başvurusunun askıya alınmasını talep etmiştir. Daha sonra Eylül 1998'te tam üyelik başvurusu ile genişleme sürecine girmiştir. Topluluk Andora ve San Marino ile Gümrük Birliğini kuran anlaşmalar yapmıştır (DTM, 1999: 85).

Merkezi ve Doğu Bloku (MDAÜ) ülkelerinde 1980'li yılların sonunda görülen demokratikleşme ve piyasa ekonomisine geçiş eğilimi, Avrupa Topluluğu'nun bu ülkelerle ilişkilerini yeni ticaret işbirlikleri ile yenileme ihtiyacı doğurmuştur. Bundan dolayı bu ülkelerle ortaklık anlaşmalarına gidilmiştir. Avrupa Birliği, MDAÜ ile Serbest Ticaret Alanı oluşturulmasını öngören Avrupa Anlaşmalarını; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti ile 1991-1993 yılları arasında imzalamıştır. Daha sonra Mayıs 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya ile benzer Ortaklık Anlaşmaları yapılmıştır (Tablo 4). Taraflar arasındaki ticari ilişkiyi karşılıklılık prensibi ile şekillendirmeyi amaçlayan Cotonov Anlaşması Haziran 2000'de imzalanmıştır.

Avrupa Topluluğu ile Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya arasında üçüncü kuşak "Avrupa Anlaşmaları" olarak tanımlanan ortaklık anlaşmaları 16 Aralık 1991 tarihinde imzalanmıştır (Sevinç, 2003:15). Yapılan ortaklık anlaşması, topluluğun sanayi ürünlerinin çoğunda gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının hemen kaldırılmasını ve MDAÜ ile bu belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için 10 yıllık bir geçiş dönemini öngörmektedir.

Gerekli prosedürlerin tamamlanmasının ardından Macaristan ve Polonya ile yapılan Avrupa Anlaşmaları 1 Şubat 1994; Bulgaristan, Romanya ve Slovakya ile yapılanlar ise 1 Şubat 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gerçekleştirilen Avrupa Anlaşmaları, MDAÜ'lerini siyasi diyalog, ekonomik, parasal ve sinai işbirliği, eğitim ve öğretim konularında geliştirerek tam üyeliğe hazırlamaktır. Estonya, Litvanya ve Letonya ile 1994 yılında yapılan serbest ticaret anlaşmaları yerine 1995'te Avrupa Anlaşmaları imzalanmıştır (Bolat, 2003: 15).

Avrupa Birliği bu anlaşmalarla AKÇT ve tekstil ürünleri dışındaki sanayi ürünleri ticaretinde önemli bir serbestleşme sağlamıştır. Söz konusu ülkelerle yapılan ithalatta 1995 yılından itibaren vergilerin ve kısıtlamaların kaldırılmasını öngörmektedir. Estonya bu düzenlemeleri hemen yürürlüğe sokmuş, Letonya 4 yıl sonra, Litvanya 6 yıllık geçiş döneminin sonunda tamamlamıştır. Estonya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile 31 Mart 1998 tarihinde AB

tam üyelik müzakerelerine başlamış, 10-11 Aralık 1999 tarihinde toplanan Helsinki Zirvesinde Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovakya ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması kararlaştırılmış, müzakereler 15 Şubat 2000 tarihinde başlamıştır. Mayıs 2004'te Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya topluluğa tam üye olmuşlardır. Tam üyelik ile bu anlaşmalar kendiliğinden ortadan kalkmıştır

Tablo 4: Helsinki Zirvesinde Kararlaştırılan Ortaklık Anlaşmaları ve Tarihleri

Ülke	Ortaklık Anlaşmasının Tarihi
Bulgaristan	01.03.1993
Estonya	12.06.1995
Çek Cumhuriyeti	06.10.1993
Macaristan	16.12.1991
Letonya	12.06.1995
Litvanya	12.06.1995
Romanya	08.02.1993
Polonya	16.12.1991
Slovakya	06.10.1993
Slovenya	10.06.1996

Kaynak: Dotto, S., *Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu*, 2002, 34.

1989 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması yerini Sovyetler Birliğinden ayrılan ülkelerle yapılmıştır. Bu bağlamda topluluk; Rusya Federasyonu, Ukrayna, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Özbekistan ile tercihli olmayan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları yapmıştır (DTM, 1999:86). AB tarafından Rusya'ya Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmadığı halde En Çok Kayrılan Ülke statüsü tanınmıştır.

AB, Akdeniz kıyısındaki ülkelerle (Fas, Cezayir, Tunus (Mağrep Ülkeleri), Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye (Maşrek Ülkeleri) ve Yeni Yugoslavya ile yaptığı anlaşmalarla 1970'li yıllarda Global Akdeniz Politikası benimsenmiştir. Bu politikalar sadece ticari değil aynı zamanda mali ve teknik konuları da içermektedir. 1992'de imzalanan yenilenmiş Akdeniz Politikası ile bölgesel konulara ağırlık verilmiştir. 1995'de yenilenen politika ile 15 AB ülkesiyle 12 Akdeniz ülkesi arasında; siyasi, güvenlik, sosyal, iktisadi ve finansal amaçlarla işbirliği

oluşturulmuştur. İktisadi işbirliği 2010 yılına kadar aşamalı olarak kurulması öngörülen ve sanayi ürünlerinde serbest dolaşımı, tarım ve hizmetler ticareti ile sermaye akımlarında ise liberalizasyonu kapsayan bir serbest mallar ticaret alanını da içermektedir (DTM, 2002:102).

AB, Akdeniz bölgesinde ilk serbest ticaret anlaşmasını İsrail ile yapmıştır. AB'nin Malta (1996), Tunus (1995), İsrail (1995) ve Filistin (1997) ile olan yürürlükteki anlaşmaları dışında Ürdün (1997) ve Mısır'la (1999) olan anlaşması onay sürecinde olup, Lübnan-AB (2002) ve Cezayir-AB (2001) anlaşmaları da parafe edilmiştir (DTM, 2002:102). 2010 yılına kadar AB, bütün Akdeniz ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmalarını tamamlamayı hedeflemektedir. Suriye dışındaki ülkelerle Haziran 2003 itibarıyla AB ortaklık anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmalar işlenmiş ürünlerin ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin aşamalı olarak kaldırılmasına olanak vermektedir (Dotto, 2002:17). İmzalanan bu ikili anlaşmaların ortak özellikleri; demokrasi, insan haklarına saygı, siyasi özgürlük, temelde DTÖ kuralları baz alınarak kurulan serbest ticaretin 12 yıllık geçiş dönemi içinde kurmak, tam rekabet kuralları, devlet yardımı ve tekellere ilişkin ortak kararları, ekonomik ve kültürel işbirliği gibi hususlar olarak sıralanabilir.

Bu çerçevede imzalanan Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması ve Arap Mağrip Birliği anlaşması yürürlüğe girmiş ve 2001 yılında Fas, Tunus, Mısır ve Ürdün ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Agadir Anlaşması ile taraflar arasında serbest ticaret alanı oluşturulmuştur. Akdeniz ülkelerinden olan Türkiye ile Gümrük Birliği kurulmuş, Kıbrıs ve Malta ile o dönemde tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Fas ve Tunus ile ortaklık anlaşmaları parafe edilmiş olup, onay süreçlerinin tamamlanması beklenmektedir. Mısır ile müzakereler sürdürülmektedir.

AET oluşturulduğu yıllarda Fransa, Belçika, İtalya, Hollanda gibi ülkeler dünyanın çeşitli yerlerinde sömürgeleri vardı. Topluluk üyesi ülkeler bu ülkelerden sağladıkları kazancı kaybetmemek için topluluk oluşturulduktan sonra bu ülkelerden topluluğa ihraç edilen mallarda gümrük tarifelerini kaldırarak ve ayrıca bu ülkelere mali ve teknik yardım yaparak ticareti serbestleştirmeyi amaçlamıştır. Bunun için Roma Antlaşması'nda bu ülkelere "ortak üyelik" statüsü verilmiştir. Ortak üyeliği sürdüren çeşitli anlaşmalar da yapılmıştır. Bunlar Yaounde Sözleşmesi, Arasha Sözleşmesi ve Lome Sözleşmesidir. (Tablo 5) (Şen, 2002:83).

1973 yılında İngiltere'nin topluluğa katılması sonrası, İngiliz Uluslar Topluluğu ile topluluk arasında ayrıcalıklı ticaret ilişkileri için yeni bir anlaşma yapma gereği doğmuştur. Bunun üzerine, bir yanda topluluk üyesi ülkeler, diğer yanda Afrika, Karayipler ve Pasifik'te yer alan 46 İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi ülke arasında 28 Şubat 1975 tarihinde Lome Anlaşması imzalanmıştır (www.dpt.gov.tr). Ardından II., III. ve IV. Lome anlaşmaları imzalanmıştır. Afrika'da sömürge oluşturan çoğu Avrupa ülkesi (Belçika, İtalya, Hollanda, Fransa vs) bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra ikili ilişkilerini sürdürebilmek için yeni anlaşmalar yapmışlardır. 1964-1975 yılları arasında Yaunde Konvansiyonu olarak imzalanan bu işbirliği anlaşması AB'nin dünyanın az gelişmiş ülkelerine tanıdığı gümrük muafiyetleri sistemidir. İngiltere'nin AB üyesi olması ile birlikte Lome kentinde zirvelere dönüşmüş ve 1990 yılına kadar üç anlaşma imzalanmıştır.

Tablo 5: APK ülkeleri ile yapılan mali paket sözleşmeleri

Sözleşmenin Adı	Süre	Toplam	Krediler Toplamı	
			AYB Özkaynaklı	Bütçe Kaynaklı
YAOUNDEI (20 Afrika Ülkesi)	1964-1989	800.0	51.1	48.8
YAOUNDE II (20 Afrika Ülkesi)	1970-1975	1,000.0	95.0	93.2
LOME I (46APK+13sonradan katılan)	1976-1980	3,559,5	397.0	101.5
LOME II (63 APK ülkesi)	1981-1985	5,716.0	612.5	285.4
LOMEIII(1) (66 APK ülkesi)	1986-1990	8,500.0	1,000.0	1,200(2)
LOME IV (1) (68 APK ülkesi)	1990-1995	12,000.0	1,200.0	825.0(3)
Toplam		31,575.5	3,455.6	2,555.9

Kaynak: Karluk, S. Rıdvan, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim,148

IV. Lome Anlaşması, 15 Aralık 1989 tarihinde III. Lome Anlaşmasını imzalayan 66 APK (Afrika, Pasifik, Karayip) ülkesine ilaveten Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'nin de katılımıyla, 68 ülke ile imzalanmış, Namibya'nın bağımsızlığını takiben bu ülkenin de katılımı öngörülmüş ve sözleşme 1 Ekim 1991'te yürürlüğe girmiştir (Dikmen, 1997:89).

Uzun yıllar sömürge olmalarından dolayı, bu az gelişmiş ülkelerle, topluluk ticari ilişkilerini, topluluk için gerekli olan hammadde ve temel ürünlerin sağlanması amacıyla geliştirmiştir. Bu şekilde 69 APK ülkesi, tüm ürünlerin gümrüksüz ve miktar kısıtlamasına bağlı olmadan topluluk pazarına giriş yapabilmektedir. IV. Lome Anlaşması üç bölümden oluşmaktadır;

1.Ticari Rejim: APK ülkelerinin ürettikleri tarım dışı ürünler, topluluk pazarında serbestçe dolaşmakta, buna karşılık topluluk ürünleri sadece "en fazla müsaadeye mahzar ülke" sıfatıyla dolaşabilmektedir. Bu muafiyetlerden karşılıklı yararlanılamamaktadır.

2.İhracat Gelirleri: Kurulan özel bir fonla APK ülkelerinde topluluğa gelen malların piyasadaki fiyat ve üretim dalgalanmalarından uzak kalarak ihracatın gerçekleşmesi sağlanmaktadır. 1975 yılında kurulan STABEX fonu (Stabilization of Export Earnings) çerçevesinde APK ülkeleri, tarımsal ürün ihracat gelirlerinde üretim şartları ve dünya piyاسasındaki ihracat gelirlerinde meydana gelen düşmelerden korunmaktadır. STABEX: kakao ve pamuk gibi tek üretime bağlı olan ülkelerin ekonomileri için uygulanır. Diğer bir sistemde SYSMIN (System for Mineral Products) maden ürünlerinin ihracatına istikrar kazandırmaya çalışmaktadır.

3.Teknik ve Finansal İşbirliği: AB'den APK ülkelerinin sosyal ve ekonomik yatırımlarını desteklemek amacıyla Avrupa Kalkınma Fonu (EDF) aracılığıyla 5 yıl için 12 milyar ECU alınmalıdır.

Tek taraflı taviz içeren bir tercihli ticaret anlaşması olan Lome Konvansiyonu 2000 yılında zayıf bir anlaşma olarak kalmış 2007 yılının sonuna kadar topluluk Lome Sözleşmesinin tüm unsurları içermesini ve 2008 yılında serbest ticaret bölgesini oluşturarak bir bölgesel entegrasyon ortaklığı anlaşmasına dönüşmesini planlamaktadır. 2008 itibariyle gerçekleşmesi planlanan bu düzenlemeyi takiben 2020 yılına kadar bir geçiş dönemi ve ticaretin serbestleştirilmesi öngörülmektedir (Uyanusta, 2004:18).

AB üyesi ülkeler uyumlaşma çabaları içine girerken dünya, tekstil ve konfeksiyon ticareti yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu alanda meydana gelen önemli değişimler sektörün gelişmesini sağlamıştır. AB bu duruma uyum sağlamak için emek yoğun ticaretten sermaye ve teknoloji yoğun ticarete dönmüştür. Tekstil ve konfeksiyon sektöründeki bu yeniden yapılanmanın üç temel nedeni vardır:

Gelişme yolundaki ülkelerin ihracatında görülen patlama,
Sanayileşmiş ülkelerin tüketimindeki yavaşlama,
Avrupa pazarındaki entegrasyonun artan etkisi.

Bütün bu gelişmeler sonucunda AB ticaretinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Topluluk üyesi ülkeler içinde Almanya tekstilde, İngiltere sentetik elyaf sektöründe lider ülke olmuştur. AB, 1974 yılında GATT'ın Çok Elyaflılar Düzenlemesini kabul etmiş ve 1986 yılına kadar uzatmıştır. AB önemli bir kısmını Asya ve Latin Amerika'daki çok sayıda ülke ile ikili miktar kısıtlaması ve gözetim anlaşması yapmıştır. DTÖ'nün kuruluş anlaşmasında aldığı karara göre 1 Ocak 1995 tarihinden başlayarak 10 yıl içinde aşamalı olarak (1 Ocak 2005) kısıtlamaların kaldırılmasını öngörmektedir. Avrupa Topluluğu tekstil konusunda ithalatında meydana gelen artışı önlemek amacıyla, ülkeye tekstil ihraç eden ülkelerle müzakereler yaparak ihraç ürünün fiyatını yükselterek, ihracat miktarını düşürmeyi amaçlamıştır.

Topluluk dört Akdeniz ülkesi (Malta, Tunus, Türkiye ve Fas) ve 27 imalatçı ülke ile tekstil sektörünü korumak amacıyla "Gönüllü İhraç Kısıtlaması Anlaşması" yapmıştır. Topluluğun yaptığı bu anlaşmalar ihracatın ve aynı şekilde ithalatın da düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Anlaşma, alınan kararlara aykırı hareket edildiğinde koruma mekanizmalarını devreye sokarak tekrar eşik sisteme dönülmesini sağlamaktadır. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları İhracat yapılan ülkelere karşı belirli düzenlemelerde ve oranlarda uygulanan kotaların sonraki yıla devri gibi unsurları kapsamaktadır. Ayrıca uygulanan kotaların ise belli kategorilerle takip edilmektedir. Tekstil sektöründe göstermiş olduğu bu başarı AB'nin emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime yöneltmiştir.

Topluluk kendi çıkarların koruyan kararlar aldığı gibi az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması için geri kalmış tarım bölgelerine yardım yapılmasını öngörmüştür. Bunun için bu bölgelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin modernizasyonunu hedeflemiştir. Topluluk esasen Retex programı ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısını ve modernizasyonunu arttırarak gelişmesini amaçlamaktadır. Bölgesel bazda ilerleyen bir programdır (Karluk, 1998:288).

Topluluk Uzak doğu ülkeleri ile ticaret ve iş hacminin gelişmesi, siyasi ve ekonomik çevrenin korunması için çeşitli anlaşmalar yapmıştır. 1994'te Sri Lanka ve Hindistan ile işbirliği anlaşması yapmıştır. ABD ile olan ilişkiler ilk başlarda sıcak iken daha sonra ABD'nin tepkileri yüzünden gerginleşmiş (ABD'den o dönemde

yapılan Marshall yardımları arayı sıcak tutmuş ancak ABD'nin ihracat gücü OGT ve tercihli ticaret anlaşması ile olumsuz etkilenmesiyle ilişki bozulmuştur) Kennedy görüşmeleri ile yeniden düzelmiştir. 1990 yılında Madrid'de "Yeni Atlantik Ötesi Gündem" ve "Eylem Planı" ile AB-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır (Şen, 2002:82).

ABD ile AB arasındaki ikili diyalog ticaret, yatırımlar, standartlar, teknik düzenlemeler, hizmet ticareti, biyoteknoloji, tarım, gıda güvenliği, çevre, fikri mülkiyet ve kamu alımları gibi alanları kapsamaktadır. Gerçekleştirilen ortaklığın en önemli hedefi mal ve hizmet ticaretinde tüm idari engellerin kaldırılarak yakın işbirliğinin oluşturulmasıdır (Tablo 6).

1998 yılında tarife dışı engellerin kaldırılması yönünde anlaşma imzalanmıştır. 1999 yılında taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için, ticaret alanında potansiyel uyuşmazlıkların tanımlanması ve önlenmesi için erken uyarı sistemi oluşturulması konusunda anlaşma yapılmıştır

Tablo 6: AB-ABD Ticareti (Ticaret Dengesi)

Ülke	1980	1990	2000
İthalat (mil.Euro)	50.733	88.957	197.992
AB'nin toplam payı %	18.1	20.0	19.3
İhracat (mil.Euro)	29.543	82.004	232.037
AB'nin toplam payı %	14.0	20.6	24.7
Ticaret Dengesi (mil.Euro)	-21.190	-6.953	34.044

Kaynak: Dotto, S., *Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu*, 2002, 40.

Doğu Bloku ülkeleriyle topluluk 1970'li yılların ortalarına kadar bir anlaşma sağlayamamıştır. Doğu Blokunun Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON) Avrupa Topluluğu'nu resmi olarak tanımamıştır. Topluluk da Doğu Avrupa ülkeleri ile ikili anlaşmalar yapmıştır. 1988 yılında imzalanan "Ortak Deklarasyon" ile Avrupa Topluluğu ile COMECON arasında resmi ilişkiler başlamıştır. Esasen içeriği oldukça dar olan bu deklarasyonda, iki kuruluş arasında, resmi ilişki kurulduğu ve ileride müzakerelerle belirlenecek bir şekilde, iki kuruluşun kendi yetki alanlarına giren konularda işbirliği yapacakları ifade edilmektedir (Güran, 2000:135). İkili anlaşmaların 1975 yılında sona ermesiyle topluluk bu ülkelerle olan ticari ilişkileri tek taraflı olarak yürütmüştür. Çıkarılan tüzüklerle miktar kısıtlamasına tabi olan

veya olmayan ürünler belirlenmiştir. 1980'li yıllarda ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması yapılmıştır. Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya ile 10 yıllık geçiş dönemi sonunda vergiler ve diğer kısıtlayıcı tedbirler kalkmaktadır.

Birlik, 1994 ve 1995 yıllarında Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbeycanla "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" imzalamıştır. Beyaz Rusya ve Türkmenistan ile imzalanan anlaşmalar henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu anlaşma ile "En Çok Kayırılan Ülke Kuralı" ve "Miktar Kısıtlaması" kaldırılmasını içermektedir.

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS), 1968 yılında toplanan II. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCTAD) alınan karar doğrultusunda şekillenmiştir (İKV, 2004:13). Eşitlik ve tek taraflılık temel prensipleri üzerine oturtulmuş olan GTS resmen 1968 yılında Yeni Delhi'de yapılan ikinci UNCTAD Konferansı sonrasında kabul edilmiştir (Sevinç, 2003:13). GTS ile gelişmiş ülkelerin, geliştirmekte olan ülkelere tek taraflı tavizlerle dünya ticaretindeki payını arttırmayı amaçlamaktadır. Bunun için GTS 1 Temmuz 1971 tarihinde uygulamaya konulmuştur. GTS 3 ana hedefe sahiptir:

Gelişme yolundaki ülkelerin ihracat gelirlerini artırmak,

Gelişmekte olan ülkenin sanayileşme sürecini hızlandırmak,

Söz konusu ülkelerin hızlı bir kalkınma sürecine girmesini sağlamak.

GTS, 1971 yılında imzalanan GATT'ın temel ilkelerinden olan "En Çok Kayırılan Ülke" kuralından bir sapma olarak gelişmiştir. Birlik, GTS 10 yıllık bir dönem için düşünmüş, daha sonra 1981 yılında ikinci 10 yıllık dönemi başlatmıştır. 1995 yılında DTÖ'nün kurulması ile GTS 2004 yılına kadar sürmesi planlanan üçüncü 10 yıllık dönem kararlaştırılmıştır. Üçüncü 10 yıllık dönemde GTS'ne ilişkin tüm unsurlar tek bir mevzuatta toplanması kararlaştırılmıştır. Bu on yıllık dönem, aralarında uygulama farklılıkları bulunan 3 alt döneme ayrılmıştır (Dotto, 2002: 14):

I. Dönem: 1 Ocak 1995- 1 Temmuz 1999

II. Dönem: 1 Temmuz 1999- 31 Aralık 2001

III. Dönem: 1 Ocak 2002- 31 Aralık 2004.

Birlik üyesi ülkeler ithalatta sıfır vergi oranı veya vergi oranlarının önemli ölçüde düşürülmesini öngörmektedir. Farklı ürün gruplarına göre değişen gümrük vergi indirimleri bulunmaktadır. İndirimler 4 ayrı kategoriye ayrılmıştır. AB bu tavizleri ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değiştirebilmektedir. Daha az gelişmiş bir ülkenin kalkınması için daha çok taviz verebilmektedir. Gelişmiş ülkenin, gelişmekte olan ülkelere ithal ettiği ürünlerden vergi oranlarını tek taraflı sıfırlayarak veya bir kısım ürünlere kota veya önlemler olarak sıfırlamıştır.

Bugün, AB, ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Rusya Federasyonu, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Bulgaristan tarafından uygulanmakta olan 14 otonom GTS düzenlemesi bulunmaktadır (www.dtm.gov.tr, 30.08.2012).

Birlik, 1971 yılından beri GTS uygulamaktadır. Sistem, Asya ve Latin Amerika'da bulunan 130'a yakın az gelişmiş ülkenin sanayi ürünlerinde ve tarım ürünlerinde uygulanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi uygulanan tarifeler ve oranlar zamana bağlı olarak iptal edilebilir veya değiştirilebilir. 1994 yılından itibaren yürürlüğe giren üçüncü on yıllık GTS rejimine 2820/98 sayılı Konsey Yönetmeliği ile 01 Temmuz 1999- 31 Aralık 2001 dönemi için GTS uygulaması, önceki dönem uygulamalarından oldukça farklı olarak yeniden ele alınmıştır (DTM, 2002:105). Aralık 2001 tarihli tüzük on yıllık dönemin son iki yılına ilişkin yeni düzenlemeler getirmiştir. Ürünler hassas ve hassas olmayan ürünler olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır.

1995'ten itibaren uygulamaya başlayan sistemin üç önemli unsuru vardır.

Tarife Modülasyonu; bir tür derecelendirme ve teşvik sistemidir. Ürünler hassasiyetine göre dört gruba (çok hassas, hassas, yarı hassas ve hassas olmayan) ayrılmıştır. Hassas olmayan mallarda vergi oranı sıfır olmakta, yarı hassas mallarda OGT %35'ine, hassas mallarda %70'ine, çok hassas mallarda %85'ine eşit olan vergi oranları uygulanmaktadır (Ege, 1999:257). Tarife Modülasyonu ile hassas ürünler grubundaki ürünlerin tabi olduğu tavan ve kota uygulamalarına tarife eşdeğerleri ile değiştirmektedir. 2002-2004 dönemi için grup sayısı ikiye indirilmiştir (hassas ve hassas olmayan) ve indirimler sabit olarak belirlenmeye başlamıştır (Dotto, 2002:14). Hassas olmayan ürünlerde gümrük vergisi sıfırlanmıştır.

Derecelendirme Sistemi; gelişimini tamamlamış, belli sektörlerde uzmanlaşmış, uluslararası rekabete hazar olan ülkeleri GTS kapsamı dışına alınmasını amaçlamaktadır. Bu ülkeler dış piyasada artık bir destek olmadan kendi güçleri ile ayakta durabilmektedirler. 2002-2004 döneminde, yapılan yıllık bazda değerlendirme ile yapılan hesaplamalara göre, üç yıl üst üste bir sektördeki ihracat düzeyleri belli seviyelere ulaşan ülkeler, derecelendirme mekanizması çerçevesinde, rejim kapsamından çıkarılmaktadır (Uyanusta, 2004:14). Ülkenin bu sistemden kaç yıl sonra çıkacağı kişi başına milli gelir kriterine (8210 \$) göre belirlenmekte veya GTS kapsamındaki ülkelerin AB'ne yaptığı ihracat, toplam ihracatın %25'ini geçerse bu mekanizma gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın uygulamaktadır.

Özel Teşvik Sistemi ile; 2501/2001 sayılı ve 31 Aralık 2001 tarihinde yayınlanan Tüzük ile Uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO) konvansiyonu ve uluslar arası çevre standartlarına uyum gösteren ülkelere ek taviz tanınmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin en kısa zamanda çevrenin korunması, sosyal haklar, fikri ve sinai mülkiyet haklarının uyumu sağlanmaya çalışılmaktadır (Dotto, 2002:33).

3281/94/EC sayılı yönetmelik, topluluk üreticilerine yönelik bir zararın veya zarar tehdidinin ortaya çıkması halinde, tercihli rejim uygulamasının zarara yol açan ülkeler için askıya alınması imkanını da hükme bağlamıştır (Dikmen, 1997:98).

Ayrıca gelişmekte olan ülke, Uruguay Turu görüşmesinde alınan kararları yerine getirmemek, mahkumların yaptığı ürünlerin ihraç edilmesi, haksız ticari uygulamalara girişmek, İLO Konvansiyonuna uymayarak, ucuz iş gücü ile çalışması, topluluk ile idari işbirliğine yanaşmamak gibi nedenlerle GTS kapsamından geçici veya sürekli olarak çıkarılabilmektedir.

AB bu sistem ile "en az gelişmiş ülkelere" (silah, şeker, muz, pirinç hariç) tüm ürünler için gümrük vergisi ve kotaların kaldırıldığı özel bir düzenleme hazırlamıştır. Bu uygulama EBA (Everything But Arms-Silah Dışında Her Şey) olarak adlandırılmıştır (Dotto, 2002:14).

GTS, Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde üstlenmesi gereken, tek taraflı tavizlerin verildiği, otonom rejimler arasındadır (Tablo 7).

Tablo 7: GTS Rejiminden Yararlanan Ülkeler

Rusya Federasyonu	Beyaz Rusya	Lesotho	Maldiv Adalar
Ukrayna	Gabon	Namibya	Bolivya
Çin Halk Cumhur.	Gana	Gambiya	Gine
Suudi Arabistan	Kamerun	Benin	Togo
Cezayir	Makedonya	Afganistan	Seyşel Adalar
Iran	Vietnam	Mauritius	St. Lucia
Brezilya	Sudan	El Salvador	Kamboçya
Mısır	Moldovya	Antigua-Bermuda	Ermenistan
Libya	Uruguay	Guyana	Mali
Suriye	Kolombiya	Moğolistan	Burkina Faso
Malezya	Tacikistan	Paraguay	Çad
Hindistan	Urdun	Merkez Afrika Cum.	Gine-Bissau
Kazakistan	Kostarika	Barbados	Sierra Leone
Endonezya	Kırgızistan	Surinam	Komor Adalar
Arjantin	Sri Lanka	Somali	Irak
Tayland	Bosnahersek	Belize	Ekvator Ginesi
Özbekistan	Zimbabve	Yemen	Ruanda
Gürcistan	Liberya	Nijer	Angola H. Cumhu.
Kuveyt	Amavutluk	Papua (Yeni Gine)	Botsvana
Katar	Nijerya	Madagaskar	St. Christ. Nevis
Tunus	Venezuela	Kuba	Dominika
Meksika	Kongo	Heqay	St. Vincent
Pakistan	Jamaika	Cape Verde	Grenada
Azerbeycan	Trinidad Ve Tobago	Svaziland	G. K. Rum Kes.
Fas.	Malavi	Guatemala	Buhutan
Türkmenistan	Cibuti	Honduras	Nauru
Bayreyn	Vanuatu	Zambiya	Solomon Adalar
Panama	Bahama	Dominik Cumhur.	Tuvalu
Filipinler	Mozambik	Umman	Kiribati
Ekvator	Burma (Birmanya)	Sao Tome Ve Prm.	Fiji
Bir. Arap Emirlik.	Laos	Brunei	Tonga
Lubnan	Tanzanya	Brundi	Batı Samoa
Şili	Uganda	Senegal	
Bangladeş	Moritanya	Nikaragua	
Peru	Etiyopya	Haiti	

Kaynak: www.dtm.gov.tr, (30.08.2012)

Günümüzde 27 üyeyi tamamlayarak genişleyen Avrupa Birliği: topluluk üye ülkeler arasındaki ticareti korumak için bazı araçlar geliştirmiştir. Temel ve dolaylı mevzuattan kaynaklanan başlıca koruma araçları şöyle sıralanabilir:

Gümrük vergileri, fark giderici vergiler ve prelevmanlar,
İthalatın gözetimi,
Miktar kısıtlamaları (kotalar),
GATT'ın XIX'uncu maddesi uyarınca koruma tedbirleri,
İradi Kısıtlama Anlaşmaları,
Tarife Kontenjanları ve Tavan Uygulaması,
Anti Damping ve Anti-Sübvansiyon Önlemleri,
İthalat Kontrolleri ve Yasaklamalar,
Standart ve Teknik Engeller,
Yeni Ticaret Politikası Aracı,
Menşe Kuralları.

AB, şubat 2001 tarihi itibariyle, Avrupa Komisyon'unun dünyanın en fakir 48 ülkesi için silahlar dışında bütün ürünlerde birlik pazarına giriş açısından vergiler ve kotaları elimine etme önerisini kabul etmiştir.

Silahlar Hariç Her şey Anlaşması (EBA), en az gelişmiş ülkeler kaynaklı (LDCs) silah ve cephanelik dışında tüm mallara vergi ve kotaya dâhil olmayan giriş olanağı vermektedir. Bahsi geçen giriş olanağı sığır ve diğer et türleri, süt ürünleri, elmadan kuşkonmaza, salatalıktan kabağa tüm meyve ve sebze türleri gibi hassas tarımsal ürünleri de kapsayan tüm tarımsal ürünlerin yanında işlenmiş meyve ve sebze, mısır ve diğer hububat türleri, nişasta, yağlar, işlenmiş şeker ürünleri, kakao ürünleri, makarna ve alkollü ürünleri de kapsamaktadır. Sadece taze muz, pirinç ve şeker, üç hassas ürün hemen liberalizasyon kapsamına alınmamıştır (www.delbrb.ec.europa.eu, 10.08.2012).

2.5. Türkiye –AB Gümrük Birliği Anlaşması

Türkiye, Altı Batı Avrupa Ülkesinin aralarında imzaladıkları Roma Anlaşması'nın 1958'de yürürlüğe girmesinin ardından 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Görüşmeler 1959 yılı itibariyle dört yıl sürüp 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma Türkiye ve Topluluk üyesi altı ülkenin parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşmasına göre, Türkiye ile AB arasında bir GB oluşturmak amacıyla hazırlık, geçiş ve tamamlama olmak üzere üç dönem belirlenmiştir. Yaklaşık beş yıl sürmesi hedeflenen bu hazırlık dönemi 1964'de başlayıp 1972'de sona ermiştir. Sanayi ürünlerindeki tarifelerin 12 yılda kademeli olarak kaldırılması öngörülen geçiş dönemi, 1 Ocak 1973'de başlamıştır. 1978'de Türkiye'nin gümrük indirimlerini 5 yıl erteleme talebi kabul edilmiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile zayıflayan ilişkiler, 1982'de siyasi partilerin kapatılmasıyla dondurulmuştur. Türkiye 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak AB, 18 Aralık 1989'da Türkiye'nin tam üyeliğe henüz hazır olmadığını, ilişkilerin Ankara Anlaşması doğrultusunda ve GB şeklinde gelişmesi gerektiğini belirtmiştir (Demir ve Yusuf, 1998). Bu çerçevede, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.

GB kapsamında Türkiye'nin üstlenmiş olduğu yükümlülükler aşağıdaki gibidir (Morgil, 2003:2):

- Avrupa Birliği Ülkerlerine gümrük vergileri ve kotaları kaldırmak
- Üçüncü ülkelere uyguladığı %18 olan ortalama koruma oranını Avrupa Birliği Ortak Gümrük tarifesi ortalama koruma oranı olan %5'e indirmek
- Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasını ve Avrupa Birliği Ortak Rekabet Politikasını uygulamak
- Birliğin serbest ticaret yaptığı ülkelerle serbest ticaret anlaşması yapmak
- Teşvik sisteminde gerekli değişiklikleri yaparak devlet yardımı ve sübvansiyonları Avrupa Birliğine uyumlu hale getirmek

Sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde taraflar arasındaki gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler Gümrük Birliği kapsamında kaldırılmıştır. Ortak Gümrük Tarifelerini Türkiye üçüncü ülkelere karşı uygulamaya başlamıştır. Taraflar arasındaki ortaklık ilişkisini, salt bir ticari birliktelikten çok daha ileriye götüren GB süreci, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının getirdiği yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi açısından, başta dış ticaret rejimimizin AB'nin ilgili mevzuatı ile uyumlaştırılması olmak üzere, birçok önemli ve somut gelişme kaydedilmiştir (DTM, 1998).

GB Kararı, gümrük vergilerinin, miktar kısıtlarının, eş etkili vergilerin, tedbirlerin ve ticarete teknik engellerin kaldırılmasını, ortak bir gümrük tarifelerini ve AB Ortak Tarım Politikasına uyumu gibi malların serbest dolaşımına, ortak politikalara ve mevzuata ilişkin bir dizi düzenlemeyi içermektedir (Töre, 2001, s.497-498). Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), sanayi ürünlerine ve işlenmiş tarım ürünlerine dair hükümler içermektedir. 22 yıllık geçiş dönemi süresince, AB'nin OTP'ye uyum konusunda bir ilerleme sağlanamadığından, tarım ürünleri GB'ye dahil edilmemiş, sadece işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri GB kapsamına alınmıştır. GB ile taraflar ürünlerin sanayi paylarını sıfırlamışlardır ve tarımı korunmaya devam etmektedirler. Ayrıca üçüncü ülkeler için uygulanan vergiler AB'nin belirlediği Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) seviyesine çekilmiştir.

Böylece %10,97 olan üçüncü ülkelere sanayi ürünleri ithalatında ağırlıklandırılmış koruma oranı %5,8'e çekilmiştir. AB ülkelerinden sanayi ürünleri ithalatında ağırlıklı %5 civarında olan koruma kaldırılmıştır (Karluk, 2002, s.636). İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında ise AB'de uygulanan sisteme paralel olarak yeni bir sistem oluşturulmuştur. Bu ürünlerdeki sanayi paylarına uygulanan gümrük vergileri kaldırılarak, tarım payına ulaşılmasına yönelik indirimler belirlenen üç ayrı liste ve takvim çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, son indirim 1999 yılı ithalat rejimi ile tamamlanmıştır. Bu değişiklik ile gümrük tarifelerinde ortak bir uygulamaya geçilerek, gıda sanayii önündeki duvarlar yıkılmış ve gıda ürünleri dış rekabete açılmıştır.

Bu uygulamanın tek istisnası 2/95 sayılı OKK'nin ekinde yer alan ve Türkiye için hassas kabul edilen motorlu kara taşıtları, kraft kağıdı, seramik, deri eşya gibi sınırlı sayıda ürün grubu için 5 yıl süre ile AB'nin OGT üzerinde

koruma sağlanması ve söz konusu ürünlerdeki koruma oranlarının, 01 Ocak 1997 tarihinden başlamak üzere, her yıl %10, %10, %15, %15 ve %50 oranında indirim yapılması öngörüsüdür. Bu çerçevede, 5 yıl süresince hassas ürünler üzerindeki koruma oranlarında indirimler gerçekleştirilmiştir (TÜSİAD, 2003, 29).

Bu dönemin ticari açıdan diğer bir önemli gelişmesi ise DTÖ'yü kuran Uruguay Turu Nihai Senedi'ne 1995 yılında taraf olunması ve bu çerçevede bir takım anlaşmaların altına imza atılmasıdır. Buna göre gelişme yolundaki ülke statüsünde bulunan ülkemiz, XXXVII Sayılı Taviz Listesindeki sanayi ürünlerinde, GB çerçevesinde 1992 yılında AB'nin OGT'ye uyum nedeniyle yaptığı indirimler ile yine aynı amaçla bazı tekstil ürünlerinde 1993 yılı OGT uyumu kapsamında yaptığı indirimleri Uruguay Turu müzakereleri çerçevesinde DTÖ'ye konsolide etmiştir (Karaca, 2004).

1996 öncesinde ve 1996'da GB'nin imzalanmasından sonra önemli oranda ticari liberalizasyon gerçekleştiren Türkiye için sanayi ürünlerine yönelik DTÖ taahhütlerinin fazla bir anlamı bulunmamaktadır. Bunun nedeni OGT oranlarının DTÖ'ye konsolide edilen oranların altında kalmasıdır. Örneğin DTÖ sanayi ürünlerinde bağlayıcı tarife oranlarını 1998 ve 2005 yılları için %20 ile %16 arasından belirlemesine karşın, Türkiye'nin uyguladığı En Çok Kayrılan Ülke Kuralı oranı %5 civarında bulunmaktadır (Ay, 2007, s.166). Sanayi ürünleri açısından etkisiz olan DTÖ bağlayıcı tarife oranları, tarım ürünleri açısından çok etkili konumdadır. Bunun nedeni GB'nin tarım ürünlerini kapsamaması ve DTÖ'ye üye olması nedeniyle Tarım Anlaşması'nın Türkiye tarafından imzalanmış olmasıdır. DTÖ'ye Türkiye'nin üyeliğinin başladığı 1995 yılından 2004 yılına kadar %24 oranında düşürülmesi taahhüdünde bulunulan tarım ürünleri gümrük vergilerinin, bu taahhüde yönelik son indirimi 2004 yılında %2,4 oranında gerçekleştirilmiştir (Çıplak ve Yücel, 2004). Yaklaşık yirmi sekiz yıldır uygulanan dışa açık politikalar nedeni ile Türkiye, DTÖ Tarım Anlaşması'na uyum konusunda fazla sıkıntı çekmemiştir.

2000'li yıllarda ticaret rejiminde önemli bir değişiklik gerçekleşmemiş olup, aşırı değerlenmiş YTL nedeni ile ithalat büyük ölçüde artmış, fakat ithal ara malı kullanan sektörlerdeki ihracat artışının bu denli yüksek olmaması yüksek cari açıklar yaşanmasına neden olmuştur. (Saçık, Sinem Yapar, 2009)

Türkiye'nin 1 Ocak 1996'da GB'ne katılması ile birlikte, pazarların bütünleşmesi anlamına gelen taraflar arasında malların serbest dolaşımı esasına dayanan ve bu çerçevede taraflarca üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret politikası tedbirlerinin uygulanmasını gerektiren bir ekonomik entegrasyona dahil olmuştur. Bu çerçevede, GB'ne geçiş ile birlikte, sanayi ürünleri ticaretinde AB ile aramızdaki gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı OGT uygulamaya başlamış ve bu uygulama kapsamında, GB öncesinde sanayi ürünlerinde % 16 seviyesinde olan ortalama gümrük vergisi oranı, 1996 yılı başı itibariyle AB ülkeleri için "0" sifıra, üçüncü ülkeler için ise % 5,8'e çekilmiştir. 2007 yılı başı itibariyle üçüncü ülkelere sanayi ürünlerinde uygulanan ortalama gümrük vergisi oranı % 4,1'dir. Gümrük birliği; birden fazla ülkenin bir araya gelerek, alışveriş ticaretini etkileyerek her türlü kötü şartların ortadan kaldırılması ile bir serbest ticaret alanı yaratılmasını ve birlik dışında kalan ülkelere karşı "Ortak Gümrük Tarifesi" uygulanmasını gösteren bir ekonomik örgütlenme mukavelesidir. Bu sözleşmeyle adı geçen ülkeler birliğe üye olmayan ülkeler karşısında, her mal için o malın Birlik üyesi bir ülkeye girişinde benzer bir korunma düzeyi sağlayan Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) kabul eder. Temel amaç, Milli ekonomi potansiyellerini birbirine yakınlaştırmak suretiyle yaratılacak daha büyük bir ekonomik pazar faydalanmaktır (Çimen, 1996).

Gümrük Birliği anlaşmasını daha da net açıklamak için;

- Ortak gümrük alanları sınırlarına uygulanabilir, ortak bir gümrük tarifesinin kurulması,
- Ortak bir gümrük tarifesinin hazırlanıp uygulanması,
- Üye devletler arasındaki alışverişlerde gümrük vergilerinin ya da eşdeğerdeki vergilerin ve sınırlayıcı her türlü mevzuatın yasaklanmasını ve böylece üye devletlerin gümrük alanları yerine tek bir gümrük geliştirilmesi.
- Ortak gümrük tarifesi gereğince alınan gümrük vergilerinin paylaşılmasının zorunlu kılındığını belirtmek gerekir.

Türkiye'nin, GB ile AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesini kabul etmesinden sonra üçüncü ülkelere ithalat yapabilmesi, Ortak

Gümrük Tarifeli üçüncü ülke mallarının AB mallarından daha ucuz olmasına bağlıdır. Türkiye'nin AB ülkelerine mal ihraç edebilmesi de bu ülkelerden ve Ortak Gümrük Tarifeli üçüncü ülkelere daha ucuza mal üretebilmesine bağlıdır. Aksi halde, GB sonrası Türkiye'nin dış ticaret hacmi küçülebilecektir. Dünyanın en düşük gümrük tarifelerinden birine sahip olan AB'nin Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanması sonucunda Türkiye, daha önce yüksek korumacılık ile yurt içinde ürettiği bazı maddeleri, AB dışından ithal etme durumuyla karşılaşacaktır (Aktaş ve Güven, 2012). Bu durumda, dış alem lehine bir ticaret yaratılması olgusu doğacaktır. Bunun sonucunda, Türkiye'nin dış ticaret dengesi bozulabilecektir (Demir ve Yusuf, 1998).

Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa Birliği'nin önemi büyüktür. Türkiye toplam dış ticaretinin büyük bölümünü AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Bunun birkaç nedeni vardır. Bunlar arasında, ulaşım kolaylığı, AB ülkelerinin hemen her ülkesinde Türklerin varlığı, ortak anlaşmalar, standartlara uygunluk gibi nedenler sayılabilir.

GB kapsamında yer almayan temel tarım ürünleri ticaretinde, Ortak Tarım Politikası'nın Türkiye tarafından üstlenilmesine kadar geçecek sürede tarafların birbirlerine pazara giriş kolaylıkları tanımaları öngörülmüştür. İşlenmiş tarım ürünleri ise Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında yer almakta olup, bu ürünlerin ticareti Topluluğun sistemi paralelinde sürdürülmektedir.

Malların serbest dolaşımının teminat altına alınması için ticaret politikasının yanı sıra rekabet, fikri mülkiyet, standartlar ve teknik mevzuat uyumu çalışmaları büyük ölçüde tamamlanarak, bazı eksikleri ile birlikte uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, ihracat ve ithalatta ortak kurallar, kotaların yönetimi, dumpingli ve sübvansiyonlu ithalata karşı korunma, tekstil ürünleri ithalatındaki düzenlemeler ile dahilde ve hariçte işleme rejimlerine ilişkin mevzuat AB ile uyumlu hale getirilmiştir.

Türkiye'nin OTİP'e uyum alanında başka bir yükümlülüğü de, AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı ikili ve otonom tercihli ticaret rejimlerinin üstlenilmesidir. Bu çerçevede, Türkiye, çok sayıda ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamıştır. 8 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesinin (Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Macaristan, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya)

1 Mayıs 2004 itibariyle ardından Romanya ve Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle AB'ne üye olmaları nedeniyle bu ülkelerle akdedilen anlaşmalar sona ermiş ve ticaretimiz GB çerçevesinde işlemeye başlamıştır. Halen, EFTA, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye ve Mısır ile imzalanan on adet STA yürürlükte olup, Arnavutluk ile imzalanan STA'nın onay süreci devam etmektedir. Lübnan, Ürdün, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri (Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan, Umman, Katar ve Kuveyt) ile müzakereler sürmektedir. Ayrıca, Meksika, Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU), MERCOSUR ülkeleri (Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay) Şili, Cezayir, Sırbistan, Karadağ ve AB'nin Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları akdetmek üzere müzakerelerde bulunduğu Afrika, Karayip, Pasifik ülkelerinden 36 Afrika ülkesi ile STA müzakerelerinin başlatılmasına yönelik girişimler devam etmektedir. Bu süreç, aşağıda ayrıntılı incelenecektir.

Öte yandan, 1/95 sayılı OKK'nın 16. maddesi uyarınca ülkemizin 2001 yılı itibariyle üstlenmesi gereken AB'nin gelişme yolundaki ülkelerle en az gelişmiş ülkelere uyguladığı otonom tarife tavizlerinden oluşan AB Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi (GPS), ilk etapta 2002 İthalat Rejimi Kararı çerçevesinde, belirli bazı ürünler bakımından yürürlüğe konulabilmiş; bilahare, 2003 ve 2004 yılı İthalat Rejimleri yoluyla GPS Rejimimizin kapsamı genişletilmiştir. Bu kapsamda, ülkemiz, AB GPS rejiminin genel ve özel düzenlemelerinin tümünü uygulamaya koymuş bulunmaktadır.

1/95 Sayılı OKK ile yürürlüğe giren Türkiye-AB GB kapsamında aşağıda yer alan mevzuat uyum çalışmaları hayata geçirilmiştir. Gerçekleştiren mevzuat değişiklikleri ile Türkiye bir taraftan AB ile gümrük birliğini oluşturmak üzere gerekli olan yasal düzenlemeleri hayata geçirmiş, bir taraftan da AB'nin uygulamakta olduğu üçüncü ülkelere karşı koruma araçlarını kendi bünyesine uyarlamıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen düzenlemeler Tablo 8'de özetlenmiştir.

Tablo 8: Türkiye-AB Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları

Ithalatta Ortak Kurallar	■ İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota ve Tarife Kontenjanlarının İdaresi Hakkında 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Uygulama Yönetmeliği (1.6.1995 tarih ve 22300 sayılı R.G.)(Yürürlükten kaldırılmıştır) ■ İthalatta Gözetim Uygulanması Hakkında 10.5.2004 tarih ve 2004/7304 sayılı Karar (29.5.2004 tarih ve 25476 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı R.G) ■ İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında 10.5.2004 tarih ve 2004/7305 sayılı Karar (29.5.2004 tarih ve 25476 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı R.G) ■ İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında 2004/7333 sayılı Karar (26.5.2004 tarih ve 25473 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı R.G)
Belirli Üçüncü Ülkelerden Yapılacak İthalatta Ortak Kurallar	■ Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (19.10.1995 tarih ve 22438 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (1.11.1995 tarih ve 22450 sayılı R.G.) (Yürürlükten kaldırılmıştır) ■ İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında 10.05.2004 tarih ve 2004/7305 sayılı Karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. ■ Çin Halk Cumhuriyeti Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 25121 sayılı Karar (28.5.2003 tarih ve 25121 sayılı R.G.); Uygulama Yönetmeliği (12.6.2003 tarih ve 25136 sayılı R.G)
Tekstil Ürünleri İthalatında	Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6815 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Yönetmelik (1.8.1996 tarih ve 22300 mükerrer sayılı R.G.)
Tekstil Ürünleri İthalatında Otonom	İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Uygulama Yönetmeliği (1.6.1995 tarih ve 22300 mükerrer sayılı R.G)
Miktar Kısıtlamalarının İdaresi	■ İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota ve Tarife Kontenjanlarının İdaresi Hakkında 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Uygulama Yönetmeliği (1.6.1995 tarih ve 22300 sayılı R.G.)(Yürürlükten kaldırılmıştır) ■ İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında 10.5.2004 tarih ve 2004/7305 sayılı Karar (29.5.2004 tarih ve 25476 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı R.G) ■ İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında 2004/7333 sayılı Karar (26.5.2004 tarih ve 25473 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı R.G) ■ İhracatta Kota ve Tarife Kotalarının Belirlenmesi ve İdaresine İlişkin 95/7616 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (18.10.1996 tarih ve 22791 sayılı R.G)
Dampingle ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Korunma	■ İlgili mevzuatı oluşturan 3577 sayılı "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun", DTÖ'yü kuran Anlaşma ekinde yer alan damping ve sübvansiyona ilişkin anlaşmalar ve bu konudaki yeni AB Konsey Yönetmelikleri dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Mevcut kanunda bu esaslara göre değişiklik yapılmasına ilişkin 4412 sayılı kanun 21.7.1999 tarihinde kabul edilmiştir. (25.7.1999 tarih ve 23766 sayılı R.G.) ■ İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında 1999/13482 sayılı Karar (30.10.1999 tarihli ve 23861 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (30.10.1999 tarih ve 23861 sayılı R.G.-2.5.2002 tarih ve 24743 sayılı R.G.'de yayımlanan Yönetmelik ile değişik)
İhracatta Ortak Kurallar	■ 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı (6.1.1996 tarih ve 22515 sayılı R.G.) ■ İhracat Yönetmeliği (6.6.2006 tarih ve 22190 sayılı R.G.) ■ Çift Kullanımlı ve Hassas Maddelerin İhracatının Kontrolüne İlişkin 2003/12 sayılı Tebliğ (2.12.2003 tarih ve 25304 sayılı R.G.) ■ Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin 2002/12 sayılı Tebliğ (7.1.2003 tarih ve 24986 sayılı R.G.)
Resmi Destekli İhracat	Resmi Destekli İhracat Kredilerine İlişkin Tebliğ (İhracat 96/12) (23.1.1996 tarih ve 22532 sayılı R.G.)
Yeni Ticaret Politikası Araçları	Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında 95/7608 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Yönetmelik (31.12.1995 ve 22510 sayılı R.G.)
Gümrükler	■ 4458 sayılı Gümrük Kanunu (4.11.1999 ve 23866 sayılı R.G.) ■ Gümrük Yönetmeliği (31.5.2002 tarih ve 24771 sayılı R.G.)
Dahilde İşleme Rejimi	■ 95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı R.G.) İlgili Tebliğ (5.1.1996 tarih ve 22514 sayılı R.G.) (Yürürlükten kaldırılmıştır) ■ 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı (27.1.2005 tarih ve 25709 sayılı R.G.) İlgili Tebliğ 2005/1 (27.1.2005 tarih ve 25709 sayılı R.G.)
Hariçte İşleme Rejimi	■ 95/7617 sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı R.G.) İlgili Tebliğ İhracat 96/13 (24.1.1996 tarih ve 22533 sayılı R.G.) (Yürürlükten kaldırılmıştır) ■ 2007/11864 sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı (5.4.2007 tarih ve 26484 sayılı R.G.) İlgili Tebliğ (İhracat 2007/5) (11.5.2007 tarih ve 26519 sayılı R.G.)

Tekstil ve Konfeksiyona Hariçte İşleme Rejimi	<ul style="list-style-type: none"> ■ Belirli Üçüncü Ülkelerde İşlem Gördükten Sonra Türkiye'ye Geri İthal Edilen Belirli Tekstil Ürünlerine ve Giyim Eşyasına Uygulanan Ekonomik Etkili Hariçte İşleme Rejimi Kararı (3.1.1997 tarih ve 22862 sayılı R.G.) ■ Uygulama Yönetmeliği (3.1.1997 tarih ve 22862 sayılı R.G.)
Dış Ticarette Standardizasyon	<ul style="list-style-type: none"> ■ 96/7794 sayılı Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler Standardizasyon Rejimine İlişkin Karar (1.2.1996 tarih ve 22541 sayılı R.G.) (<i>Yürürlükten kaldırılmıştır</i>) ■ 2005/9454 sayılı Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler Standardizasyon Rejimine İlişkin Karar (13.10.2005 tarih ve 25965 sayılı R.G.) ■ Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Yönetmeliği (31.12.2003 tarih ve 25333 sayılı R. G. -3. Mükerrer) ■ Teknik mevzuat uyumunun hukuki altyapısını oluşturan, 4703 Sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun 11.7.2001 tarih ve 24459 sayılı R.G'de yayımlanmış olup; 11.1. 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir) ■ 4703 sayılı Kanun'un üç uygulama Yönetmeliği (Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Yönetmelik, CE Uygunluk İşaretinin Ürüne İliştirilmesi ve Kullanımına Dair Yönetmelik, Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ile Onaylanmış Kuruluşlara Dair Yönetmelik) 11.01.2002 tarihinde, Teknik Mevzuatın ve Standartların Türkiye ile AB Arasında Bildirimine Dair Yönetmelik ise 3.5.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ■ Ticarette teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin Topluluk mevzuatının listesi ile bu mevzuatın Türkiye tarafından uygulanma koşul ve kurallarını belirleyen 2/97 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı kabul edilmiştir. ■ İthalatta ve ihracatta yapılacak test ve belgelendirmelerin AB'deki uygulamalara uyumlu olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla test ve belgelendirme kuruluşlarının yeterliliklerini onaylayan özerk, bağımsız ve tarafsız bir kurum olarak faaliyet gösterecek Türk Akreditasyon Kurumu'nun (TURKAK) kuruluş ve görevlerine ilişkin 4457 sayılı Kanun 4 Kasım 1999 tarih ve 23866 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. TURKAK 2001 yılı sonu itibarıyla akreditasyon başvurularını kabul etmeye başlamış ve ilk akreditasyon belgelerini Ağustos 2002'de vermiştir.
AB'nin tercihli rejimlerinin üstlenilmesi	<ul style="list-style-type: none"> ■ EFTA, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Letonya Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Tunus, Fas, Filistin, Mısır ve Arnavutluk ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Ürdün, Faroe Adaları, KİK, Karadağ, Şili ve Ukrayna ile müzakereler devam etmektedir. G. Afrika, Meksika, Cezayir, Lübnan, Kosova, Sırbistan, ASEAN, Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri ve MERCOSUR ile STA yapılması yolunda hazırlık çalışmaları devam etmektedir. ■ Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Slovenya ve Letonya 1 Mayıs 2004 tarihinde; Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinde AB'ye tam üye olduklarından, söz konusu ülkelerle STA'lar, bu ülkelerin AB'ye katılım tarihleri itibarıyla feshedilmiş ve tercihli ticaret ilişkileri Türkiye-AB ortaklık ilişkisi temelinde yürütülmeye başlanmıştır. ■ 25 Ağustos 2004 tarih ve 25564 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2004/7731 sayılı İthalat Rejimi Kararına ek Karar ile Gümrük Birliğine dahil malların tamamına, AB-GTS'i tamamen üstlenilmiştir. AB'nin 1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe koyduğu özel düzenlemeleri içeren GST+ sistemi 31 Aralık 2005 tarihli ve 26040 2.Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve 1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren İthalat (2006/19) sayılı "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine İlişkin Tebliğ" ve İthalat Rejimi 2006 yılı Kararı Eki II Sayılı Liste ile ülkemizde de yürürlüğe konulmuştur. Böylece, AB-GTS rejimi kapsamındaki genel ve özel düzenlemelerinin tümü, Gümrük Birliğine dahil ürünler itibarıyla tam olarak üstlenilmiştir.
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması	<ul style="list-style-type: none"> ■ Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, 25.7.1996 tarihinde Brüksel'de imzalanarak, 1.8.1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir (1.8.1996 tarih ve 22714 sayılı R.G.). ■ Anlaşma çerçevesinde, Topluluk ve Türkiye AKÇT ürünlerinde uygulanan gümrük vergilerini karşılıklı olarak sıfırlamıştır. Bu uygulamanın tek istisnasını Türkiye'de üretimi bulunan 142 adet hassas ürün oluşturmuştur. Bu ürünler için öngörülen 3 yıllık kademeli indirim takvimi, İthalat Rejimi kapsamında yapılan %50, %25 ve %25 oranlarındaki indirimlerle 1.1.1999 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Anlaşmanın bir serbest ticaret anlaşması niteliğinde olması nedeniyle, Türkiye bu ürünler itibarıyla AB'nin ortak gümrük tarifesini uygulamakla yükümlü değildir. ■ AKÇT Antlaşması, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 50 yıl geçerli olmak üzere imzalanmış olması nedeniyle, 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir. AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış olan anlaşmalardan doğan hak ve borçlar 24 Temmuz 2002 tarihinden itibaren AT'a devredilmiştir.

Tarım Ürünleri	<p>■ Topluluk ile Türkiye arasında 1993 yılından bu yana devam eden ve tarafların birbirlerine tarım ürünleri itibarıyla pazara giriş kolaylığı tanınması amacıyla başlatılan Tarım Teknik Komitesi görüşmeleri, ilgili Protokol ve eklerinin 25.4.1997 tarihinde parafe edilmesiyle sonuçlandırılmıştır. Bu çerçevede domates salçasına ilişkin 30.000 tonluk tarife kontenjanı rejimi 1.1.1997 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Tercihli rejime konu olan diğer tarım ürünlerine ilişkin uygulama ise 1.1.1998 tarihinde başlamıştır. Ancak, AB ile Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretini düzenleyen 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda yer alan, Türkiye'nin AB'ne tanıdığı canlı hayvan ve et tavizinin kullanılmamasından dolayı aynı Karar'da ülkemiz lehine açılması hüküm altına alınan domates salçası ve karpuz tarife kontenjanları AB tarafınca askıya alınmıştır. Konunun çözümüne yönelik istişareler sürdürülmektedir. ■ AB'nin 2004 yılında 10 yeni ülkeyi kapsayacak şekilde genişlemesi sonrasında, ülkemizin 8 MDAU ile serbest ticaret anlaşmalarındaki tarım ürünlerine yönelik tavizler, 2/2006 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile genişleme sonrasında ortaya çıkan duruma uyarlanmıştır.</p>
İşlenmiş Tarım Ürünleri	<p>1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile işlenmiş tarım ürünlerinin bünyesinde yer alan tarım ve sanayi paylarının her ürün için belirlenmesi ve Türkiye'nin, sanayi paylarına karşılık gelen gümrük vergilerini sıfıra indirmesi öngörülmüştür. Topluluk ve EFTA'ya uygulanan bu sisteme karşılık, üçüncü ülke menşeli işlenmiş tarım ürünlerinin tarım payı, AB ve EFTA ülkelerine ilk aşamada uygulanan seviyede tutulmuş ve AB ve EFTA ülkeleri için öngörülen ayarlama yapılmamıştır. İşlenmiş tarım ürünleri için kurulan sistem çerçevesinde; bazı makarna çeşitleri, dondurma, katkılı yoğurtlar, margarin, ekmekçi mayalan vb. 79 üründe 1.1.1996 itibarıyla sanayi payının sıfırlanması ve korumanın tarım payı ile sürdürülmesi, bisküvi ve pastacılık ürünleri, bazı makarna çeşitleri ve çocuk mamaları vb. ürünlerde 1.1.1996'dan itibaren üç yıllık geçiş dönemi dahilinde nihai tarım payına ulaşılması, 22 yıllık listede yer alan çikolata ve çikolatalı ürünler, şekerlemeler, hazır gıdalar vb. 51 üründe 1.7.1995 tarihinden başlamak üzere, 1.5 yıllık bir geçiş dönemi dahilinde 1.1.1997 tarihi itibarıyla hedef tarım payına ulaşılması kararlaştırılmış ve bu takvim çerçevesinde Türkiye, AB'ye taahhütlerini zamanında yerine getirmiştir. 1.1.1999 tarihi itibarıyla işlenmiş tarım ürünleri sistemindeki geçiş dönemi sona ermiş, tüm ürünler itibarıyla hedef tarım payı uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye menşeli işlenmiş tarım ürünlerinin Topluluk pazarında rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla, taraflar arasında uygulanan mevcut tavizli rejimin karşılıklı olarak geliştirilmesine yönelik müzakereler 2006 yılının Eylül ayında tamamlanmış olup, bu husustaki Ortaklık Konseyi Kararı'nın kabul edilmesini müteakip yeni rejim yürürlüğe girecektir.</p>

Kaynak: Avrupa Birliği ve Türkiye, 6. Baskı, DTM 2007.

Görüldüğü üzere, Gümrük Birliği yükümlülükleri çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler nedeniyle Türkiye'nin dış ticaret politikaları sanayi ürünleri itibariyle büyük ölçüde AB ile paraleldir. Bu durum yıllık İlerleme Raporlarında, Ortak Ticaret Politikası'na ilişkin bilgi alışverişinin gerçekleştiği Bilgilendirme Toplantıları'nda ve katılım müzakereleri kapsamında gerçekleştirilen tarama toplantılarında Komisyon yetkililerince de teyit edilmektedir. Bununla birlikte, ülkemizin AB'ye üyelik sürecinde tamamlaması gerekli olan bazı alanlardaki çalışmalarımız katılım perspektifinde devam etmektedir. Bu kapsamda, önümüzdeki dönemde katılım müzakereleri çerçevesinde gerçekleştirilecek uyum çalışmaları için bir yol haritası niteliği taşıyan "Türkiye'nin AB Müktesebat Uyum Programı" çerçevesinde 2007-2013 döneminde gerekli düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN REEL DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ (2000-2011)

1980’li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı büyüme stratejisi neticesinde Türkiye ekonomisinin ihracat yapısı, tekstil-giyim-deri, gıda gibi emek yoğun sanayi sektörlerinin ağırlık kazandığı bir değişim geçirmiştir. 1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliğinin kurulmasını takip eden dönemde ise toplam ihracat içinde taşıt araçları, elektrikli makine, ana metal ve işlenmiş metal, makine imalat gibi görece sermaye ve ölçek yoğun sektörlerin payı artış göstermiştir. Ancak, ihracatta sağlanan artış yanında ithalatta da büyük boyutlu artışlar görülmüş ve genişleyen cari işlemler açığı 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin tetikleyici unsurlarından biri olmuştur.

2001 yılındaki ekonomik krizden sonra uygulamaya konulan ve 1999 yılında başlatılan reform sürecinin devamı niteliğindeki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında ekonomik göstergelerin bir çoğunda iyileşmeler sağlanmış, büyüme ve ihracatta önemli artış görülmüştür. Ancak, başta petrol olmak üzere, enerji fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar, iç talebin güçlenmesi ve değişen sanayi yapısının gerektirdiği ithal girdi ihtiyacı ithalatın da hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Ayrıca, işgücü, enerji, kira gibi üretim faktörleri açısından daha düşük maliyetlere sahip olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin dünya ekonomisiyle artan oranda bütünleşmesi Türkiye’nin emek yoğun sektörlerde görece rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler neticesinde, cari işlemler açığı artmış ve cari işlemler açığının oluşturduğu risk geçmiş dönemlerde olduğu gibi sürdürülebilir yüksek oranlı büyümenin önünde bir endişe kaynağı olarak önemini korumuştur.

2002 yılında iktidara gelen ve devam eden AKP hükümetleri döneminde de Türkiye küresel ekonomiye entegrasyon sürecinde ilerlemeye devam etmiştir. Hükümet 2001 Krizi’nden sonra IMF ile imzalanan anlaşmalara sadık kalmış ve yabancı yatırımı daha da özendirilen ve yabancılara ülke sınırları içinde mülk edinme hakkı getiren düzenlemeler çıkarmıştır. Bu dönemde devletin enerji, telekomünikasyon sektörlerindeki varlığı özelleştirmeler yoluyla büyük oranda sona

ermiştir. Bu dönemde ayrıca ihracat ve ithalatta 1980 sonrası dönemdeki sıçramaya benzeyen çok önemli artışlar yaşanmıştır.

Bu bölümde Türkiye'nin 2000 – 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği dış ticaret miktarları ithalat ve ihracat olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiştir.

3.1.Türkiye'nin İthalat Analizi

1980 yılındaki dışa açılma süreci sonrasında önemli iyileşme gösteren ihracat performansı 1990'lı yıllarda zayıflamış, 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrasında ise yeniden ivmelenmiştir. Türkiye ekonomisinin ihracat performansı temel olarak imalat sanayii tarafından belirlenmektedir. Nitekim, 1990 yılında %81 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, izleyen dönemde önemli artış göstermiş ve 2008 yılında % 95 düzeyine çıkmıştır. Ana mal grupları itibarıyla incelendiğinde, ihracatın ağırlıkla sermaye malları ve nihai mallardan oluştuğu, ancak zaman içinde nihai malların payı gerilerken sermaye ve ara mallarının payında artış yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'nin ithalat analizi ile ilgili olarak hazırlanan Tablo 9'da ülke gruplarına göre toplam ithalat rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2000 yılında 54,5 milyar dolar olan ithalatı aradan geçen on yıl sonunda yaklaşık 4 kat artarak 2011 yılının ilk 6 ayında 201,5 milyar dolara ulaşmıştır. Ülke gruplarına göre ithalat incelendiğinde AB (27) ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalattaki payının % 50'lerin üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak 2004 yılından sonra bu payın giderek azaldığı görülmektedir. Türkiye Serbest Bölge'lerinden yapılan ithalatın ise dönem içerisinde çok büyük değişikliklere uğramadığı tablodan anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı (2000 – 2011)

TÜRKİYE'NİN (2000-2011) ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALATI (000 \$)						
Ülke Grubu	2000	2001	2002	2003	2004	2005
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27 ÜLKE)	28.526.902	19.823.457	25.688.833	35.140.139	48.095.671	52.695.793
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	495.865	303.200	574.504	588.912	811.460	760.060
C-DİĞER ÜLKELER	25.480.054	21.272.426	25.290.460	33.610.642	48.632.635	63.318.298
TOPLAM	54.502.821	41.399.083	51.553.797	69.339.692	97.539.766	116.774.151
Ülke Grubu	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27 ÜLKE)	59.387.030	68.394.869	74.407.779	56.508.918	72.179.705	76.398.227
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	944.142	1.223.729	1.334.250	965.287	878.447	866.319
C-DİĞER ÜLKELER	79.245.002	100.444.116	126.221.545	83.454.216	112.486.180	124.316.044
TOPLAM	139.576.174	170.062.715	201.963.574	140.928.421	185.544.332	201.580.590

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload/AB239C4C-D8D3-8566-452029E6D9F9E9E3/eko05.xls, (21.06.2012).

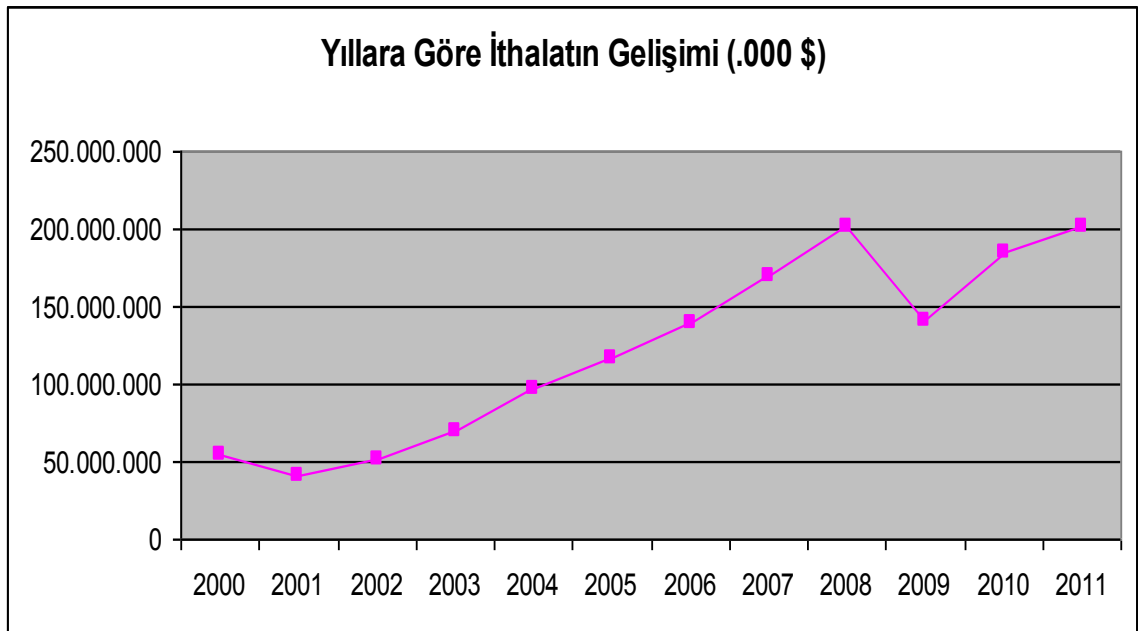
Tablo 10: Türkiye'nin İthalat Analizi (2000 – 2011)

TÜRKİYE'NİN (2000-2011) İTHALAT ANALİZİ					
Yıllar	İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	
	.000\$	%	.000\$.000\$	%
2000	54.502.821	34,0	-26.727.914	82.277.727	51,0
2001	41.399.083	-24,0	-10.064.867	72.733.299	75,7
2002	51.553.797	24,5	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	69.339.692	34,5	-22.086.856	116.592.528	68,1
2004	97.539.766	40,7	-34.372.613	160.706.919	64,8
2005	116.774.151	19,7	-43.297.743	190.250.559	62,9
2006	139.576.174	19,5	-54.041.498	225.110.850	61,3
2007	170.062.715	21,8	-62.790.965	277.334.464	63,1
2008	201.963.574	18,8	-69.936.378	333.990.770	65,4
2009	140.928.421	-30,2	-38.785.809	243.071.034	72,5
2010	185.544.332	31,7	-71.661.113	299.427.551	61,4
2011*	201.580.590	8,6	-111.397.848	312.978.438	55,3

Kaynak: www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3486, (21.06.2012).

Yukarıda Tablo 10’da Türkiye’nin 2000 – 2011 yılları arasında yaptığı toplam ithalat rakamları, dış ticaret dengesi, dış ticaret hacmi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin 2000 yılında 54,5 milyar dolar olan ithalatı son 10 yılda yaklaşık 5 kat artarak 201,5 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak dış ticaret hacmi aynı dönem içerisinde yaklaşık 4 kat artmıştır. Buradan hareketle Türkiye’nin dış ticaret hacminin ithalata dayalı olarak arttığı söylenebilir. Bir önceki yıla oranla sadece 2001 ve 2009 yıllarında ithalatta bir azalma meydana gelmiştir. Yine benzer şekilde ihracatın ithalatı karşılama oranı (% 75,7 ve % 72,5) sadece 2001 ve 2009 yıllarında yüksek çıkmıştır. İthalatta azalmanın ve ihracatın ithalatı karşılama oranının yüksek çıktığı bu iki yılın ortak noktası ise her ikisinin de kriz yılları olmasıdır. Bilindiği gibi 2001 yılında Türkiye bir ekonomik kriz yaşamıştır. Aynı şekilde 2009 yılında da Mortgage krizi olarak bilinen küresel kriz yaşanmıştır. Bu yıllardaki ithalatın düşüş göstermesinin nedeni söz konusu ekonomik krizlere bağlanabilir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye sürekli artan bir şekilde dış ticaret açığı vermektedir. Aşağıdaki Grafik 1’de Türkiye’nin yıllara göre ithalatının gelişimi gösterilmektedir. Bu grafikte de 2001 ve 2009 yıllarındaki ithalat düşüşü açıkça görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye’nin Yıllara Göre İthalatının Gelişimi (2000 – 2011)

Kaynak: www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3486, (21.06.2012) adresinden alınan verilerle tarafımızdan çizilmiştir.

3.1.1.İthalatın Sektörel Analizi

Türkiye'nin 2000 – 2011 yılları arasında yaptığı ithalatın sektörel dağılımı aşağıda Tablo 11'de verilmektedir. Buna göre imalat sanayiinin ilgili tüm yıllarda açık ara liderliği görülmektedir. Bu durum aşağıda Grafik 2'de de açıkça görülmektedir. 2000 yılında 44,2 milyar dolar olan imalat sanayi ithalatı, 2011 yılının ilk 6 ayında 155 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. İmalat sanayiini yine ilgili yılların tümünde madencilik sektöründeki ithalat izlemektedir. Madencilik sektörünün 2000 yılında 7 milyar dolar olan ithalatı, 2011 yılının ilk 6 ayında 30,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tabloda ilgi çeken sektörlerden biri toptan ve perakende ticaret sektörüdür. Sektörün 2000 yılında 829,6 milyon dolar olan ithalatı, 2011 yılına gelindiğinde 8,6 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Sektörden yapılan ithalatın 10 yıl içinde yaklaşık 10 katına çıktığı görülmektedir.

Dikkat çeken sektörlerden bir diğeri de elektrik, gaz ve su sektörüdür. Sektörden 2001 yılında 162 milyon dolar ithalat yapılırken 2010 yılında bu rakam 20,4 milyon dolara kadar gerilemiştir. Bu sektörde aradan geçen 9 yıl içerisinde yaklaşık 8 kat azalmış görünmektedir.

Gayrimenkul sektöründe ise giderek azalan bir ithalat göze çarpmaktadır. Örneğin gayrimenkul sektöründe 2001 yılında 8 milyon dolar civarında olan ithalat, 2010 yılında 2,2 milyon dolar seviyesine düşmüştür.

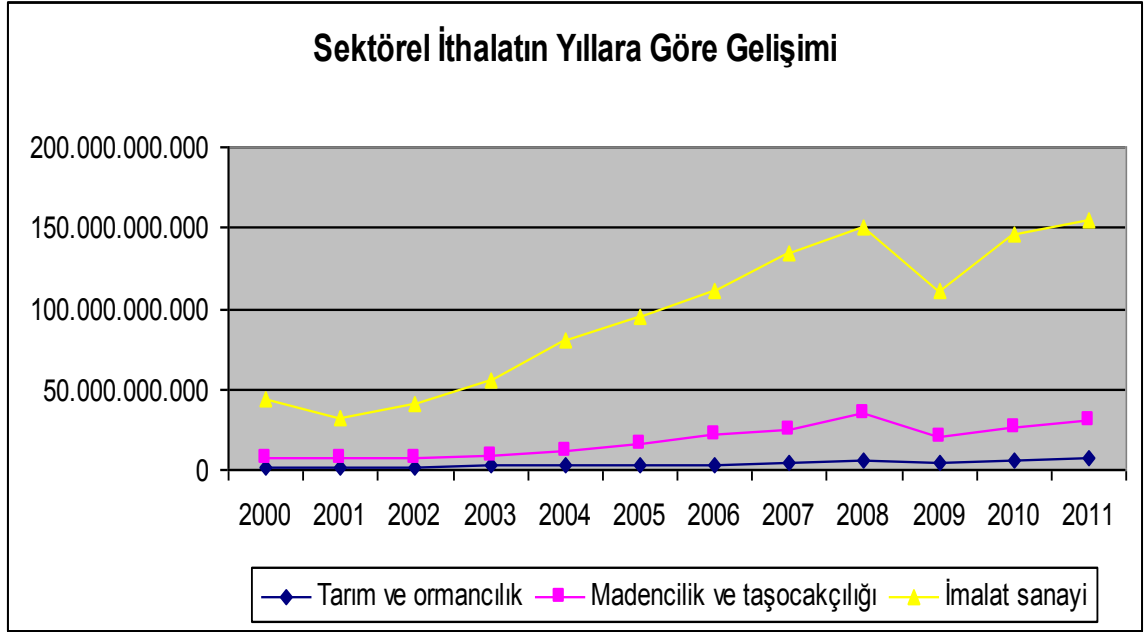
Tablodaki ithalat rakamlarının hepsinin ortak noktası ise 2001 ve 2009 yıllarında (ekonomik krizin yaşandığı yıllar) tüm sektörlerdeki ithalat rakamlarının düşüş göstermesidir. 2001 yılında toplam ithalat bir önceki yıla göre yaklaşık 13 milyar dolar, 2009 yılında ise yine bir önceki yıla göre yaklaşık 60 milyar dolarlık bir azalış göstermiştir.

Tablo 11: Türkiye'nin İthalatının Sektörel Analizi (2000 – 2011)

Sektör	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tarım ve ormancılık	2.123.186	1.409.312	1.702.641	2.535.427	2.757.391	2.801.365
Balıkçılık	1.661	878	1.198	2.427	7.867	24.232
Madencilik ve taşocakçılığı	7.096.767	6.576.826	7.192.305	9.020.507	10.980.937	16.321.199
İmalat sanayi	44.200.241	32.686.101	41.383.029	55.689.765	80.447.301	94.208.254
Elektrik, gaz ve su	131.655	162.279	128.215	43.452	15.682	18.207
Toptan ve perakende ticaret	829.690	542.737	1.138.650	2.039.936	3.319.794	3.379.440
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	5.498	8.359	2.336	1.198	867	5.985
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	114.119	12.586	5.419	6.976	9.923	15.464
Yıl Toplamı	54.502.820	41.399.082	51.553.797	69.339.692	97.539.765	116.774.150
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım ve ormancılık	2.902.368	4.640.576	6.391.914	4.593.838	6.456.706	7.615.835
Balıkçılık	32.627	30.935	41.125	31.217	33.322	41.823
Madencilik ve taşocakçılığı	22.033.761	25.314.074	35.649.704	20.624.649	25.932.549	30.167.782
İmalat sanayi	110.378.825	133.938.135	150.252.334	111.030.524	145.366.974	155.048.061
Elektrik, gaz ve su	18.208	21.527	15.491	17.256	20.471	63.670
Toptan ve perakende ticaret	4.194.757	6.086.804	9.578.986	4.608.026	7.703.896	8.596.551
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	1.073	2.395	1.696	1.344	2.283	3.786
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	14.551	28.265	32.320	21.563	28.127	43.079
Yıl Toplamı	139.576.174	170.062.714	201.963.574	140.928.421	185.544.331	201.580.590

Kaynak: [/www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=10848&tb_id=2](http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=10848&tb_id=2), (21.06.2012).

Grafik 2: Sektörel İthalatın Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=10848&tb_id=2, (21.06.2012) adresinden alınan verilerle tarafımızdan çizilmiştir.

3.1.2. Ürün Bazında

Aşağıda Tablo 12’de Türkiye’nin 2000-2011 yılları arasında yaptığı ithalatta öne çıkan ürünler ve yıllara göre ithalat rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin en fazla ithal ettiği malların başında; motorlu kara taşıtları, kazanlar, demir ve çelik, plastik, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıt ve yağlar gelmektedir. Türkiye’nin ithalatında ilgili dönemde mineral yakıtlar ve mineral yağlar ilk sırayı almaktadır. 2000 yılında 9,5 milyar dolar olan bu malların ithalatı 2011 yılının ilk 6 ayında 44,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İkinci önemli ithalat kalemini ise kazanlar, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları oluşturmaktadır. 2000 yılında 7,8 milyar dolar olarak gerçekleşen bu ithalat kalemi 2011 yılının ilk 6 ayında 22,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine hemen hemen tüm ithalat kalemlerinde 2001 ve 2009 yılında yaşanan ekonomik krizlerin etkisi görülmektedir. Sözü edilen bu yıllarda ithalatta belirgin düşüşler olmuştur.

Tablo 12: Türkiye'nin Başlıca Mal Grupları İtibarıyla İthalatı

Fasıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	5.466.837	1.827.054	2.332.732	5.383.395	10.237.024	10.552.792
Kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	7.816.809	6.304.306	8.173.598	10.293.923	13.456.962	16.400.315
Demir ve çelik	2.778.433	1.797.367	2.904.980	4.747.844	8.031.522	9.457.831
Plastik ve plastikten mamul eşya	2.179.477	1.733.426	2.382.134	3.235.625	4.763.094	5.795.589
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	6.113.130	3.635.886	4.356.298	5.519.864	8.371.766	9.663.530
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları	9.540.584	8.339.366	9.203.888	11.575.069	14.407.288	21.255.586
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet vd.	11.408.441	12.397.295	12.789.717	8.975.864	13.419.356	14.150.728
Kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	18.998.763	22.570.359	22.539.348	17.131.962	21.266.830	22.620.638
Demir ve çelik	11.525.251	16.182.379	23.160.241	11.351.640	16.120.796	17.010.821
Plastik ve plastikten mamul eşya	6.918.411	8.688.044	9.385.517	6.944.490	9.730.432	10.713.600
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	10.881.383	13.295.419	13.892.260	12.243.100	14.641.851	14.056.855
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları	28.859.098	33.883.135	48.281.193	29.905.305	38 .497.229	44.213.886

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=623, (21.07.2012) adresinden alınan verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.

3.1.3.Ülkeler Bazında

Aşağıda Tablo 13’de Türkiye’nin 2011 yılında en fazla ithalat yaptığı ilk 10 ülke dikkate alınarak yıllara göre ithalat rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya, Rusya Federasyonu, ABD, Çin, İran ve Güney Kore’nin geldiği görülmektedir. 2000 yılında Almanya’dan yapılan 7,2 milyar dolar olan ithalatımız, 2011 yılında 21 milyar dolara ulaşmıştır. Almanya’dan sonra en çok ithalat yaptığımız ülkelerin sıralaması ise yıllara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin 2000 yılından 2003 yılına kadar Almanya’dan sonra en fazla ithalat yaptığımız ülke İtalya iken, 2004 yılından 2011 yılına kadar Rusya Federasyonu olmuştur. Rusya Federasyonu’ndan yapılan ithalat miktarı ise 2000 yılında 3,8 milyar dolar iken 2011 yılında 21,4 milyar dolara çıkmıştır. İthalatımızda önemli olan bir diğer ülke ise ABD ve Çin’dir. ABD’den 2000 yılında yaptığımız ithalat miktarı 3,9 milyar dolardan 2011 yılında 14,4 milyar dolara çıkmıştır. Çin’den 2000 yılında yaptığımız ithalat 1.1 milyar dolardan 2011 yılında 19.9 milyar dolara çıkmıştır. Çin bu ithalat rakamıyla Türkiye’nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 3. sırada yer almaktadır.

Tablo 13: Türkiye'nin İthalatında İlk 10 Ülke

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Fransa	3.531.817.961	2.283.939.322	3.052.706.492	4.164.120.125	6.201.348.126	5.887.816.578
Almanya	7.198.209.376	5.335.443.468	7.041.532.432	9.452.963.795	12.515.655.290	13.633.887.595
İtalya	4.332.788.267	3.484.129.012	4.096.967.762	5.471.536.579	6.858.738.613	7.566.262.070
İngiltere	2.747.746.249	1.913.846.028	2.438.296.458	3.500.015.220	4.317.140.445	4.695.644.783
İspanya	1.678.156.280	1.066.140.844	1.419.212.295	2.003.745.367	3.253.675.481	3.555.105.916
Rusya Federasyonu	3.886.583.276	3.435.672.619	3.891.721.401	5.451.315.438	9.033.138.484	12.905.619.879
A.B.D.	3.911.022.329	3.261.298.354	3.099.099.259	3.495.770.394	4.745.194.567	5.375.547.771
Çin	1.344.731.000	925.620.000	1.368.317.000	2.610.298.000	4.476.077.000	6.885.400.00
Iran	815.730.198	839.800.076	920.971.696	1.860.682.809	1.962.058.691	3.469.705.759
Güney Kore	1.180.942.000	759.499.000	900.419.000	1.312.442.000	2.572.537.000	3.485.389.000
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Fransa	7.239.952.633	7.849.708.540	9.022.015.247	7.091.795.276	8.176.599.761	8.550.637.742
Almanya	14.768.220.038	17.539.955.009	18.687.197.411	14.096.963.072	17.549.112.245	21.054.259.138
İtalya	8.649.577.086	9.751.279.922	10.682.037.490	7.594.645.080	10.139.887.874	12.225.111.237
İngiltere	5.137.552.739	5.477.102.302	5.258.922.575	3.473.433.486	4.680.611.329	5.303.366.020
İspanya	3.832.589.470	4.342.993.585	4.548.181.928	3.776.917.481	4.840.061.736	5.704.143.468
Rusya Federasyonu	17.806.238.758	23.508.494.288	31.364.476.862	19.450.085.570	21.600.641.439	21.401.151.787
A.B.D.	6.260.872.973	8.166.068.080	11.975.928.841	8.575.737.462	12.318.745.136	14.453.089.659
Çin	9.669.110.000	13.234.092.000	15.658.210.000	12.676.572.000	17.180.806.000	19.917.593.000
Iran	5.626.610.156	6.615.393.849	8.199.688.999	3.405.985.565	7.645.007.868	11.637.435.489
Güney Kore	3.556.269.000	4.369.903.000	4.091.711.000	3.118.214.000	4.764.057.000	5.553.609.000

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=625, (22.06.2012) adresinden alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ülkeler bazında ithalat yapısı incelendiğinde toplam ithalatının büyük bir bölümünü Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu dış ticaretin rakamlarına bakıldığında AB'nin toplam ticaretinde Türkiye'nin payının GB'den sonra yükseldiği ve bu ülkelere yapılan ithalatın genelde yatırım mallarıyla ara girdilerden oluştuğu görülmektedir. Fakat ithalatta bu malların payı hafif bir azalma trendine girerken ihracatta aynı malların payı gittikçe artmaktadır.

Tablo 14: AB (27) İle Dış Ticaret 2003-2011 (İlk 6 Ay) (Milyon Dolar)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	İHR/İTH (%)
2003	35.140.139	27.393.762	7.746.377	77,96
2004	48.095.671	36.580.859	11.514.812	76,06
2005	52.695.793	41.364.962	11.330.831	78,50
2006	59.387.030	47.934.746	11.452.284	80,72
2007	68.394.869	60.398.502	7.996.367	88,31
2008	74.407.779	63.390.419	11.017.360	85,19
2009	56.508.918	47.013.415	9.495.503	83,20
2010	72.179.705	52.685.304	19.494.401	72,99
2011	76.398.227	52.229.169	24.169.058	68,36

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 14'den de anlaşılacağı gibi Avrupa Birliği ile ithalatımız sürekli bir artış göstermektedir. Ancak ihracatımız aynı şekilde artmamıştır. 2003 – 2011 yılları arasında en yüksek ihracat 2008 yılında gerçekleştirilmiş olup, 63.390.419 Dolar olmuştur. 2003 – 2011 yılları arasında AB'nden yapılan toplam ithalat miktarı 543 milyar Dolar iken, ihracatımız 428 milyar Dolar seviyesinde kalmıştır. Bu dönemde dış ticaret açığı 114 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş, ithalatın ihracatı karşılama oranı ise % 78,97 olmuştur.

3.2.Türkiye'nin İhracat Analizi

Türkiye'nin ihracat 2000 – 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracat rakamları incelendiğinde 2000 yılında 27,7 milyar dolar olan ihracatın 2011 yılının ilk 6 ayında 111,3 milyar dolar seviyesine çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin ihracatında tıpkı ithalatında olduğu gibi Avrupa Birliği ülkelerinin yeri çok büyüktür. Yapılan toplam ihracatın hemen hemen tüm yıllarda yarısından fazlasının AB ülkelerine olduğu görülmektedir. Ancak son 4 yılda AB ülkelerine yapılan ihracat oranının dünya geneline yapılan ihracat oranına göre bir azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2000 yılından 2007 yılına kadar AB ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracata oranının % 50'lerin üzerinde hatta % 60'lar seviyesine kadar yükseldiği, ancak 2008 yılından sonra % 50'lerin altına düştüğü görülmektedir.

Tablo 15: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı (2000 – 2011)

TÜRKİYE'NİN (2000-2011) ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACATI (.000 \$)						
Ülke Grubu	2000	2001	2002	2003	2004	2005
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27 ÜLKE)	15.664.421	17.545.567	20.415.034	27.393.762	36.580.859	41.364.962
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	895.420	933.778	1.438.477	1.928.266	2.563.637	2.973.224
C-DİĞER ÜLKELER	11.215.065	12.854.871	14.205.578	17.930.808	24.022.657	29.138.222
TOPLAM	27.774.906	31.334.216	36.059.089	47.252.836	63.167.153	73.476.408
Ülke Grubu	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27 ÜLKE)	47.934.746	60.398.502	63.390.419	47.013.415	52.685.304	52.229.169
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	2.967.219	2.942.876	3.008.061	1.957.066	2.083.788	2.025.721
C-DİĞER ÜLKELER	34.632.711	43.930.087	65.622.092	53.172.132	59.114.127	57.142.958
TOPLAM	85.534.676	107.271.750	132.027.196	102.142.613	113.883.219	111.397.848

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=624, (18.06.2012) adresinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

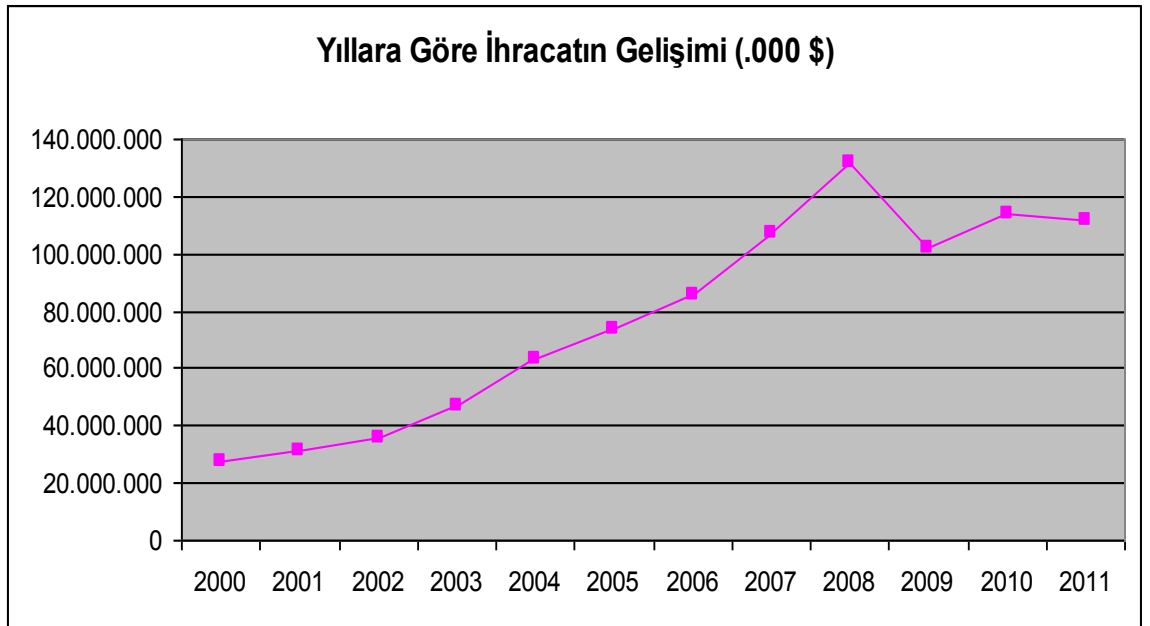
Tablo 16: Türkiye'nin İhracat Analizi (2000 – 2011)

TÜRKİYE'NİN (2000-2011) İHRACAT ANALİZİ					
Yıllar	İhracat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	%
	.000\$	%	.000\$.000\$	
2000	27.774.906	4,5	-26.727.914	82.277.727	51,0
2001	31.334.216	12,8	-10.064.867	72.733.299	75,7
2002	36.059.089	15,1	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	47.252.836	31,0	-22.086.856	116.592.528	68,1
2004	63.167.153	33,7	-34.372.613	160.706.919	64,8
2005	73.476.408	16,3	-43.297.743	190.250.559	62,9
2006	85.534.676	16,4	-54.041.498	225.110.850	61,3
2007	107.271.750	25,4	-62.790.965	277.334.464	63,1
2008	132.027.196	23,1	-69.936.378	333.990.770	65,4
2009	102.142.613	-22,6	-38.785.809	243.071.034	72,5
2010	113.883.219	11,5	-71.661.113	299.427.551	61,4
2011*	111.397.848	-2,18	-201.580.590	312.978.438	55,3

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload/AB0B1F4B-D8D3-8566-45203214B0010CCC/eko04.xls, (23.06.2012).

Yukarıda Tablo 16’da Türkiye’nin 2000 – 2011 yılları arasında yaptığı toplam ihracat rakamları, dış ticaret dengesi, dış ticaret hacmi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin 2000 yılında 27,7 milyar dolar olan ihracatı son 10 yılda yaklaşık 4 kat artarak 111,3 milyar dolara ulaşmıştır. İhracatta bir önceki yıla oranla sadece 2009 yılında bir azalma meydana gelmiştir. Aşağıdaki Grafik 3’de Türkiye’nin yıllara göre ihracatının gelişimi gösterilmektedir. Bu grafikte de 2009 yılındaki ihracat düşüşü açıkça görülmektedir.

Grafik 3: Türkiye’nin Yıllara Göre İhracatının Gelişimi (2000 – 2011)

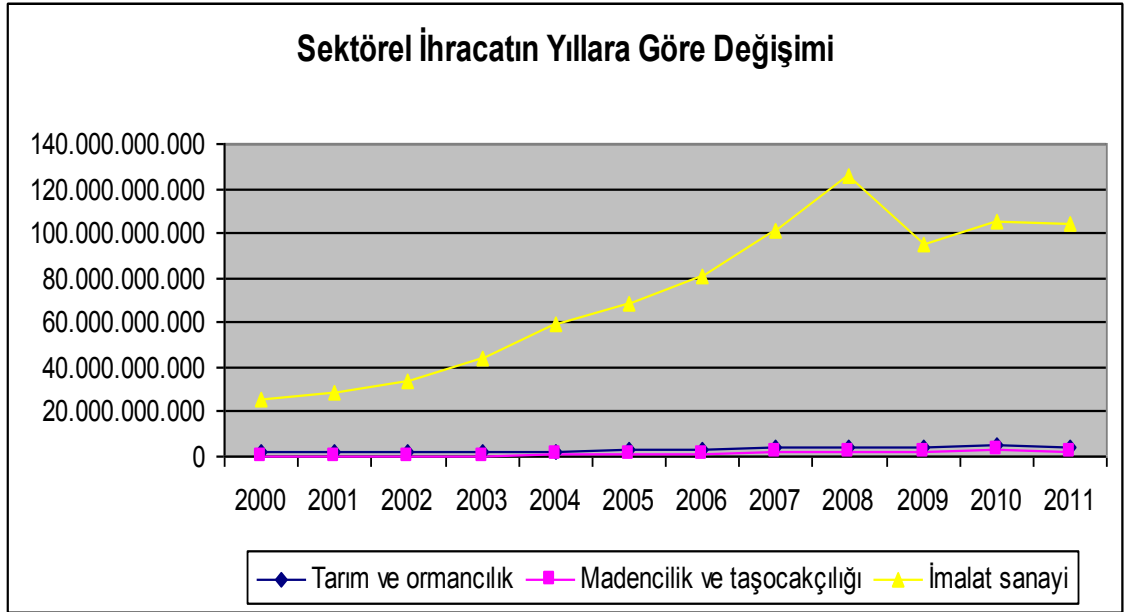
Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload/AB0B1F4B-D8D3-8566-45203214B0010CCC/eko04.xls, (23.06.2012) adresinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

3.2.1.Sektör Bazında

Türkiye’nin 2000 – 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği sektör bazında ihracatının gösterildiği Tablo 17 incelendiğinde, imalat sanayi sektörünün tıpkı ithalatında olduğu gibi ilk sırayı aldığı görülmektedir. İmalat sanayi sektöründe gerçekleştirilen ihracat miktarı 2000 yılında 25,5 milyar dolar iken 2011 yılında 104,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu sektörde gerçekleştirilen ihracat Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık % 94’üne denk gelmektedir. Bu açıdan Türkiye ekonomisi için imalat sanayi çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye’nin ihracatında ikinci sırada yer alan sektör ise tarım ve ormancılık sektörüdür. Bu

sektörde 2000 yılında 1,6 milyar dolar olan ihracat miktarı 2011 yılının ilk 6 ayında 4 milyar dolara çıkmıştır. Bu sektörde gerçekleştirilen ihracat Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık % 3,6'sına denk gelmektedir. Diğer tüm sektörlerin toplam ihracattaki payları oldukça düşük olup yaklaşık % 2,4 civarındadır. Türkiye'nin ilgili yıllardaki ihracat seyri incelendiğinde 2009 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisi görülmektedir. 2009 yılında gerçekleşen ihracat bir önceki yıla göre yaklaşık 30 milyar dolarlık düşüşle 102,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Grafik 4'de açıkça görülmektedir.

Grafik 4: Sektörel İhracatının Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=622, (29.06.2012) adresinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 17: Türkiye'nin İhracatının Sektörel Analizi (2000 – 2011)

Sektör	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tarım ve ormancılık	1.659.091.973	1.976.409.808	1.754.287.436	2.120.689.840	2.541.776.989	3.328.814.378
Balıkçılık	24.506.036	29.744.526	51.419.361	80.745.945	103.118.412	139.500.319
Madencilik ve taşocakçılığı	400.268.517	348.652.276	387.192.803	469.089.493	649.237.439	810.241.366
İmalat sanayi	25.517.540.429	28.826.014.191	33.701.646.035	44.378.429.376	59.579.116.037	68.813.408.103
Elektrik, gaz ve su	20.385.958	20.486.941	15.841.392	20.092.618	60.173.179	103.448.562
Toptan ve perakende ticaret	136.407.853	127.495.421	147.246.473	182.737.638	230.757.965	279.811.505
Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	402.793	1.276.251	55.131	81.405	1.354.283	258.376
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	16.302.486	4.136.942	1.400.398	969.987	1.618.516	925.534
Yıl Toplamı	27.774.906.045	31.334.216.356	36.059.089.029	47.252.836.302	63.167.152.820	73.476.408.143
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım ve ormancılık	3.480.539.050	3.725.212.720	3.936.710.995	4.347.482.539	4.934.710.445	3.998.076.995
Balıkçılık	130.858.143	158.252.469	240.330.015	188.990.250	156.013.664	147.975.237
Madencilik ve taşocakçılığı	1.146.325.987	1.660.894.737	2.155.150.170	1.682.915.410	2.687.123.511	2.285.889.311
İmalat sanayi	80.246.109.256	101.081.872.576	125.187.659.337	95.449.246.361	105.466.686.234	104.319.967.274
Elektrik, gaz ve su	123.592.627	168.838.943	73.323.606	139.740.389	181.375.409	98.391.438
Toptan ve perakende ticaret	405.435.272	473.923.265	430.464.769	330.549.708	451.656.433	543.165.884
Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	425.053	1.399.052	1.881.649	1.247.627	2.036.521	354.247
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	1.390.130	1.356.142	1.675.085	2.440.319	3.616.967	4.027.853
Yıl Toplamı	85.534.675.518	107.271.749.904	132.027.195.626	102.142.612.603	113.883.219.184	111.397.848.239

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=622, (24.06.2012).

3.2.2.Ürün Bazında

Türkiye'nin 2000 – 2011 yılları arasında gerçekleştirdiği ürün bazında ihracatının gösterildiği Tablo 18 incelendiğinde, örme giyim eşyası (tekstil ürünleri) ürünlerinin 2000 yılından 2003 yılına kadar en çok ihraç edilen ürünler olduğu görülmektedir. 2004 yılı ile beraber motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet ve motosiklet ürünlerinin ihracatı hızlı bir gelişim göstermiş ve ihracat liderliğini tekstil ürünlerinden alarak günümüze kadar bu yapısını sürdürmüştür. 2001 yılında 1,5 milyar dolar civarında olan motorlu kara taşıtları ihracatı, 2011 yılında 13,1 milyar dolara ulaşmıştır. Tekstil ürünlerinin ihracatı ise aynı paralelde gelişme gösterememiş, 2001 yılında 3,7 milyar dolar olan ihracat, 2011 yılında ancak 7,1 milyar dolara kadar yükselebilmiştir. Türkiye'nin ihracat kalemleri ile ithalat kalemlerinin tekstil ürünleri haricinde aynı olması Türkiye'nin ihracatının ithalata bağlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye, genel olarak dışarıdan en çok kimyasal madde ve ürünler ile motorlu kara taşıtı ve römorklar satın almaktadır. Dışarıya ise en çok giyim eşyası ve yine motorlu kara taşıtları satmaktadır. Türkiye genel olarak aldığı malları işleyerek satmaktadır. Motorlu kara taşıtlarının en çok ithal ve ihraç edilen ürünler arasında olması, Türkiye'nin otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmalarının (Opel, Renault, Fiat, Mercedes-Benz vb) montaj ağırlı olarak çalışması nedeniyledir. Diğer bir ifade ile Türkiye otomotiv konusunda dünya ülkelerinden aldığı parçaların montajını gerçekleştirmektedir. Bunun nedeni olarak da Türkiye'deki girdi fiyatlarının (işçilik, enerji vb maliyetler) ucuz olmasından kaynaklanmaktadır. Kısacası Türkiye'nin ihracatı ithalata dayalıdır.

Tablo 18: Türkiye'nin Başlıca Mal Grupları İtibarıyla İhracatı

TÜRKİYE'NİN (2000-2011) BAŞLICA MAL GRUPLARI İLE İHRACATI (.000 \$)						
Fasıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	1.592.513	2.335.381	3.304.135	5.272.017	8.288.799	9.566.435
Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	1.418.371	1.744.972	2.142.291	2.992.983	4.125.934	5.246.419
Demir ve çelik	1.624.131	2.069.932	2.269.813	2.969.012	5.359.512	4.973.475
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	3.728.650	3.641.200	4.443.027	5.732.569	6.259.222	6.590.352
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	1.977.750	2.259.929	2.867.411	3.474.510	4.790.306	5.423.346
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları	329.313	444.700	691.543	980.133	1.429.186	2.641.145
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	11.886.092	15.903.675	18.326.711	12.251.734	13.812.677	13.124.045
Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	6.516.726	8.781.251	10.258.590	8.132.787	9.413.411	9.529.141
Demir ve çelik	6.273.353	8.372.266	14.946.358	7.641.010	8.740.067	9.322.035
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	6.938.275	8.022.460	7.826.732	6.925.548	7.731.212	7.106.349
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	6.327.750	7.422.515	7.971.713	6.630.701	7.530.130	7.100.370
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları	3.567.425	5.147.932	7.531.776	3.921.300	4.469.479	5.511.530

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=622, (24.06.2012).

3.2.3.Ülkeler Bazında

Aşağıda Tablo 19’de Türkiye’nin 2011 yılı dikkate alınarak en fazla ihracat yaptığı ilk 10 ülke ve yıllara göre ithalat rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya, Rusya Federasyonu , ABD, İran, Irak ve BAE’dir. Almanya 2000 – 2011 yılları arasında en fazla ihracat gerçekleştirdiğimiz ülke olmuştur. Almanya’ya gerçekleştirilen ihracat miktarı 2000 yılında 5.1 milyar dolar iken 2011 yılında 12.7 milyar dolara yükselmiştir. 2011 verilerine göre Almanya’yı İngiltere (7.4 milyar dolar), Irak (7.3 milyar dolar), İtalya (7.3 milyar dolar), Fransa (6.2 milyar dolar), Rusya Federasyonu (5.4 milyar dolar), ABD (4 milyar dolar), İspanya (3.5 milyar dolar), BAE (3.3 milyar dolar) ve İran (3.2 milyar dolar) takip etmektedir. İthalatımızda olduğu gibi ihracatımızda da en fazla Avrupa Birliği ülkelerinin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 19: Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Ülke

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Fransa	1.656.968.347	1.895.290.371	2.134.575.384	2.826.140.554	3.668.417.719	3.805.760.031
Almanya	5.179.844.047	5.366.944.918	5.868.812.970	7.484.930.597	8.745.282.461	9.455.049.952
İtalya	1.789.307.437	2.342.185.593	2.375.691.968	3.193.241.664	4.648.474.529	5.616.754.657
İngiltere	2.036.825.739	2.174.891.670	3.024.941.527	3.670.092.528	5.544.303.362	5.917.162.703
İspanya	713.529.780	950.362.005	1.125.071.873	1.789.497.065	2.619.784.109	3.010.857.386
Rusya Federasyonu	643.902.938	924.106.727	1.172.038.590	1.367.590.908	1.859.186.551	2.377.049.944
A.B.D.	3.135.162.593	3.125.770.972	3.356.125.706	3.751.551.504	4.860.040.835	4.910.715.400
Irak				829.057.535	1.820.801.885	2.750.080.410
Iran	235.784.797	360.535.772	333.962.009	533.786.239	813.031.280	912.940.054
B.A.E.	315.973.081	380.145.383	457.327.730	702.908.084	1.143.728.129	1.675.187.314
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Fransa	4.604.349.258	5.974.462.389	6.617.511.162	6.211.415.361	6.054.499.243	6.266.619.300
Almanya	9.686.234.819	11.993.232.454	12.951.754.833	9.793.005.648	11.479.065.525	12.772.294.125
İtalya	6.752.346.420	7.480.060.276	7.818.988.168	5.888.958.025	6.505.276.857	7.312.434.191
İngiltere	6.814.300.847	8.626.776.278	8.158.669.011	5.937.997.069	7.235.861.129	7.428.897.761
İspanya	3.720.457.950	4.579.994.877	4.047.266.952	2.818.470.049	3.536.204.917	3.599.374.204
Rusya Federasyonu	3.237.611.322	4.726.853.152	6.483.003.596	3.189.607.392	4.628.152.963	5.490.815.133
A.B.D.	5.060.853.527	4.170.688.170	4.299.941.335	3.240.597.024	3.762.919.487	4.023.853.831
Irak	2.589.352.496	2.844.767.091	3.916.685.263	5.123.406.267	6.036.362.316	7.385.995.409
Iran	1.066.901.631	1.441.190.094	2.029.759.634	2.024.546.255	3.044.177.151	3.249.761.806
B.A.E.	1.985.696.256	3.240.940.316	7.975.400.309	2.896.572.145	3.332.885.430	3.310.519.326

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=624, (27.06.2012).

Türkiye'nin ihracatı ithalata dayalı bir seyir izlemektedir. Bilindiği gibi Türkiye motorlu kara taşıtları parçaları ve aksamalarını önemli ölçüde ithal etmektedir. Bunlar genellikle otomotiv sektöründe kullanılan parçalardır. Türkiye'nin yerli bir otomobil markasına sahip olmamasına rağmen 2010 yılında ihracatta ilk 10'da dört büyük ihracat kaleminin otomotiv sektöründen olması ancak Türkiye'de bu otomobillerin montajının gerçekleştirildiğini göstermektedir. Aşağıda Tablo 20'den de görülebileceği üzere hem 2009 hem de 2010 yılının ihracat şampiyonu 3 milyar doların üzerinde bir hacimle Oyak Renault Otomotiv Fabrikaları A.Ş. olmuştur. Bir önceki yıla oranla % 7.5 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 20: 2009 ve 2010 Yılı İhracat Rakamları ve Firmalar (ilk 10)

2010 Sıra	FİRMA ÜNVANI	İhracat 2010 (\$)	İhracat 2009 (\$)	Değişim (%)
1	OYAK RENAULT OTOMOTİV FABRİKALARI A.Ş.	3.236.934.429,14	3.012.461.935,15	7,5
2	TÜPRAŞ TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.	2.875.671.739,22	1.804.636.848,77	59,3
3	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.	2.643.720.223,40	2.081.957.351,03	27,0
4	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKALARI A.Ş.	2.315.914.653,02	2.004.257.024,75	15,5
5	VESTEL DIŞ TİCARET A.Ş.	2.256.661.102,82	2.084.111.309,39	8,3
6	ARÇELİK A.Ş.	1.500.670.178,82	1.399.939.766,28	7,2
7	TOYOTA OTOMOTİV SANAYİ TÜRKİYE A.Ş.	1.310.513.718,70	1.376.761.376,72	-4,8
8	İÇDAŞ ÇELİK ENERJİ TERSANE VE ULAŞ. SAN. A.Ş.	1.193.372.407,92	848.587.629,47	40,6
9	HABAŞ SİNİ VE TIBBİ GAZLAR İSTİHSAL ENDÜSTRİSİ A.Ş.	1.093.281.620,28	1.041.535.532,43	5,0
10	DİLER DIŞ TİCARET A.Ş.	971.918.353,06	740.285.848,81	31,3

Kaynak: ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/633892-ihracatin-krali-belli-oldu-tablo, (04.07.2012).

3.3.Türkiye'nin Reel Dış Ticaretinin Analizinden Ulaşılan Sonuçlar

Türkiye'nin dış ticaret açıkları incelendiğinde, bu açıkların doğrudan doğruya, ithalattaki değişmelerden kaynaklandığı, ithalatın ise TL'nin değerinden etkilendiği görülmektedir. Burada belirtmek istediğimiz husus önemlidir. İstatistikler, Türkiye'nin ihracatının krizden etkilenmediğini ve TL'nin aşırı değerlenmesi veya değer kaybetmesinin ihracatı fazla etkilemediğini göstermektedir aylık ihracat büyüklüklerinin krizlerden, milli gelirdeki değişikliklerden, hatta TL'nin aşırı değerlenmesinden etkilenmeyip bir artış trendi izlemesidir. Türkiye'nin hem ithalatı hem ihracatı bir artış trendi izlemektedir. Bu artış trendinde ihracat ithalatı hemen hemen karşılayabilecek düzeydedir.

Fakat ihracatın TL'nin değerinden etkilenmemesine rağmen, ithalat TL'nin değeri arttıkça önemli artışlar göstermektedir. Bu durum, TL değer kazandıkça dış ticaret açıklarını arttırmakta, artan dış ticaret açıkları da cari işlem açıklarına yansımaktadır. Türkiye'nin Ödeme dengesinde cari işlem açıklarının artması zaten yüksek düzeylerde olan dış borçlarını hızla arttırmakta, dış borçlardaki artışlar Türkiye'nin ekonomik ve politik bedeller ödemesiyle sonuçlanmaktadır.

Türkiye'nin cari işlemler açığı vermesinde en büyük payın dış ticaret açığına ait olması nedeniyle öncelikle bu dengesizliğin hangi ürünlerin ithalatından kaynaklandığını bulmak gerekmektedir. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflaması'na (BEC) göre ithalata bakıldığında, Türkiye'nin ağırlıklı olarak ara mallar ve hammadde ithal ettiği ve 1996-2010 yılları arasını kapsayan dönemde bu yapıda önemli bir değişim yaşanmadığı görülmektedir.

Tüketim malları ithalatının toplam ithalat içindeki payında önemli bir artış olmaması yüksek ithalat artış hızının tek başına TL'deki değerlenme nedeniyle artan tüketim malları ithalatından kaynaklanmadığını göstermektedir. Bu durumda, ithalat artışının nelerden kaynaklandığını anlamak için 2010 yılında toplam ithalatın %71'ini oluşturan hammadde ve aramalı ithalatı kaleminin alt gruplarını incelemek gerekmektedir. Bu incelemenin sonucunda Türkiye'nin aramalı ithalatının asıl olarak sanayi için işlem görmüş ve işlem görmemiş hammaddelerden oluştuğu görülmektedir. Buna göre Türkiye'de 2002 yılından itibaren ithalatta gözlenen artış enerji yanında sanayi için işlem görmüş hammaddeler ithalatındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin cari işlemler açığı vermesinde en büyük payın aramalı ithalatına ait olması nedeniyle öncelikle bunun hangi sektörler için geçerli olduğunu bulmak gerekmektedir. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (USSS, Rev.3) göre 2010 yılında sektörlere ait ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı değerleri Tablo 21'de verilmiştir:

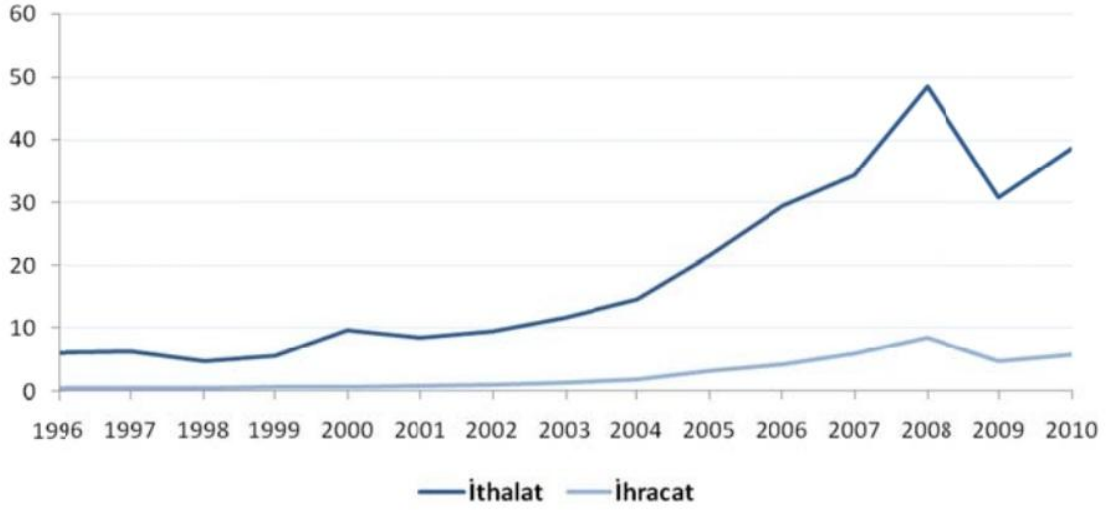
Tablo 21. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Dış Ticaret

Ürün Grubu	(USSS) göre	Dış Ticaret	Dolar
	İthalat	İhracat	Dış
Ham petrol ve doğalgaz	23 503	100	- 23 403
Kimyasal madde ve ürünler	27 034	5 706	- 21 329
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	13 802	4 153	- 9 649
Atık ve hurdalar	7 704	452	- 7 252
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	15 533	9 059	- 6 474
Ana metal sanayi	18 663	14 427	- 4 236
Diğer ulaşım araçları	5 377	1659	- 3 717
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	3 847	412	- 3 435
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	5 380	1951	- 3 430
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	8 194	4 864	- 3 331
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	3 130	134	- 2 996
Kâğıt ve kâğıt ürünleri	3 286	1 194	- 2 092
Tarım ve hayvancılık	6 261	4919	- 1 342
Maden kömürü, linyit	1 161	7	- 1 155
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	15 773	14 857	- 916
Tabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	1 192	656	- 536
Basım ve yayım; plak, kaset vb.	556	141	- 414
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb.	953	573	- 380
Tütün ürünleri	93	296	203
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	2 522	3 283	761
Plastik ve kauçuk ürünleri	3 494	4 887	1 394
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	3 183	4 973	1 789
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	1528	3 989	2 461
Gıda ürünleri ve içecek	3 429	6 703	3 273
Tekstil ürünleri	6 059	10 932	4 874
Giyim eşyası	2 338	10618	8 280

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük açık bilindiği gibi enerji sektörüne aittir. Grafik 5, enerji sektörü ithalatının 2008 yılında 50 milyara ulaştıktan sonra 2009'da 30 milyar dolara düştüğünü, 2010 yılında ise tekrar yükselerek 40 milyar dolar olduğunu göstermektedir.

Grafik 5: Enerji Sektörünün Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Gerekli termik enerjinin sadece %10'u yurt içinden sağlanmakta, %90'ı ise ithal edilmektedir. Tablo 22, 2010 yılı enerji ithalatının başlıca 23,5 milyar dolarlık ham petrol ve doğalgaz ile 13,8 milyar dolar tutan kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt ithalatından oluştuğunu, ikincisinde 4,2 milyar dolarlık bir ihracatın yapıldığını göstermektedir. 2010 yılı enerji ithalatının 9,6 milyar dolarını ham petrol oluştururken doğalgaz ithalatı 14 milyar dolara yaklaşmaktadır.

Tablo 22: 2010 Yılında Enerjide Dış Ticaret (milyon dolar)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Ham petrol ve doğalgaz	23.503	100	-23.403
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	13.802	4.153	-9.649
Maden kömürü, linyit ve turb	1.161	7	-1.155

Kaynak: www.comtrade.un.org adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 23: Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ham petrol (milyon ton)	21	23	24	24	24	23	24	23	22	14	17
Ham petrol (milyar \$)	4,2	3,9	4,1	4,8	6,1	8,7	10,7	11,8	15,6	6,4	9,6
Ton başına malîyet (\$)	199	169	173	200	255	372	450	504	716	451	568

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

2000 yılından bu yana Türkiye'nin ham petrol ithalatını miktar ve değer olarak veren Tablo 23, 2000-2008 arasında miktar olarak önemli bir değişiklik olmamasına karşın, petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle ithalatın 4,2 milyar dolardan 15,6 milyar dolara çıktığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin cari açığında dünya petrol fiyatlarındaki değişmelerin oldukça önemli bir rol oynadığını bir kez daha vurgulamaktadır.

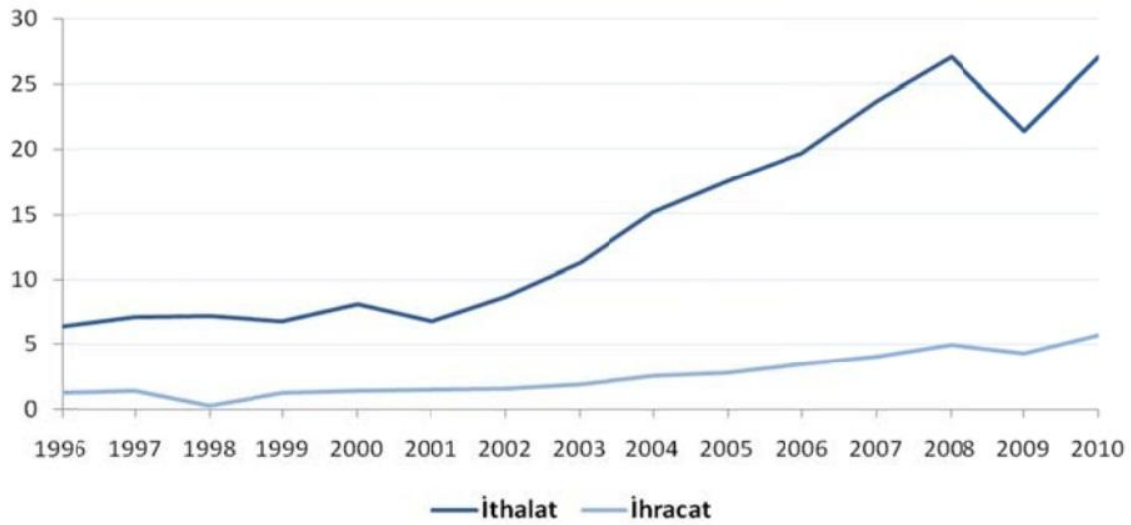
2010 yılında 25 milyar dolar olan net yakıt ithalatı, ithal enerjiye bağımlılığın dış ticaret açığının ve dolayısıyla da cari açığın en temel nedeni olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, enerjide dışa bağımlılığı azaltacak yönde orta vadede atılacak adımlar öncelikli olmalıdır. Bu kapsamda; Türkiye'nin elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılmasıyla, enerji ithalatı azaltılabilir, Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için, alternatif enerji kaynaklarına yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri daha fazla desteklenmelidir. Enerji altyapısının modernizasyonu, enerji verimliliğinin artırılması ve şirketlerde enerji tasarrufunun yaygınlaştırılması da sektörün ithalat payının düşürülmesinde faydalı olabilecektir.

Kimya sektörü, temizlik ürünleri, boya, kozmetik ürünleri, ilaçlar gibi tüketim mallarının yanı sıra, tarım sektörü için gübreler ve tarım ilaçları, kimya sanayinin de dâhil olduğu imalat sanayinin ihtiyaç duyduğu organik ve inorganik kimyasallar, boyalar, laboratuvar kimyasalları, termoplastikler gibi ara malları da içeren bir ürün yelpazesine sahiptir. Böylesine geniş bir ürün yelpazesine sahip olan kimya

sektöründe kullanılan hammaddenin %70'i ithal edilmekte, %30'u ise yerli üretimle karşılanmaktadır. Deterjan üretiminde %40 olan ithal aramalı oranı, yapııştırıcılarda %60'a, kozmetikte ise %100'e ulaşmaktadır.

Kimya sektörü, geleneksel olarak dış ticaretinin yarısından fazlasını AB ülkeleri ile yapmaktayken, AB'nin payı 2008 yılından itibaren azalmaya başlamış ve 2010 yılında % 49,2'ye düşmüştür. 2009 yılında dış ticaretin %27,2'si Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ve Diğer Asya ülkeleri ile yapılırken bu oran 2010 yılında %29,3'e yükselmiştir. Bu doğrultuda, önümüzdeki dönemde hızlı büyümesi beklenen başlıca yükselen piyasa ekonomilerine ihracat yapabilmek için bu ülkelerle karşılıklı ticaret anlaşmalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Grafik 6: Kimyasal Madde ve Ürünlerin Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

1996-2002 döneminde 6-8 milyar dolar arasında olan kimya sektörü ithalatı, 2003'ten itibaren hızla artarak 2008'de 27 milyar dolar ulaşmıştır. Küresel krizle birlikte 2009'da azalan ithalat, 2010'da hızla toparlanarak 2008 yılı düzeyine gelmiştir. Sektörün ihracatı ise kriz öncesi düzeyini aşarak 2010'da 5,7 milyar dolara ulaşmakla beraber, ithalatı karşılamaktan çok uzaktır. Tablo 24, 2010 yılında kimyasal madde ve ürünler sektöründe en çok dış ticaret açığı verilen ürünleri 3-Basamaklı Standart Ticaret Sınıflandırmasına göre sıralamaktadır.

Tablo 24: 2010 Yılında Kimyasal Madde ve Ürünlerde Dış Ticaret (milyon dolar)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Kimyasal madde ve ürünler	27.034	5.706	-21.329
Etilen Polimerleri	1.637	94	-1.543
Çeşitli Kimyasal Ürünler	1.236	249	-987
Diğer Boyayıcı Maddeler, Macunlar, Çözücüler, İncelticiler	1.067	422	-645
Kimyasal Gübreler	1.011	204	-807
İnorganik Asitlerin, Metallerin Tuzları	1.007	147	-860

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 24'te yer alan ürünler genel olarak Türkiye'de üretilebilmektedir. Buna rağmen 21 milyar dolar ile enerjinin ardından Türkiye'nin en çok dış ticaret açığı veren kimyasal madde ve ürünler sektöründe yüksek aramalı ithalatının nedenleri olarak şu noktalar öne çıkmaktadır:

Bazı ara mallarda yurtiçi üretim olmaması ya da yetersizliği,

Yurtiçi üretimin kalitesi konusunda kaygılar,

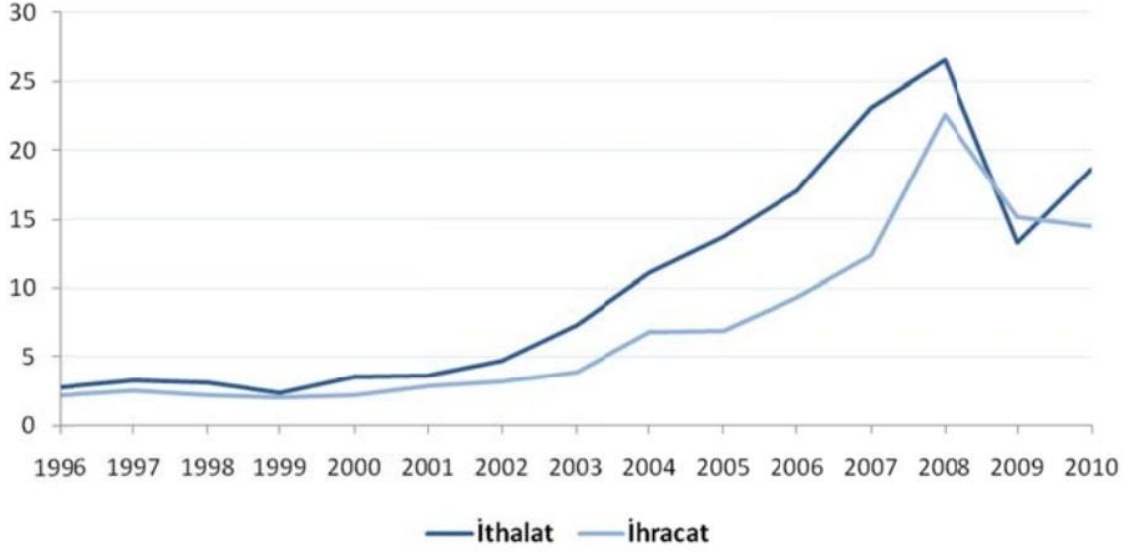
Toplu fiyat alımının daha avantajlı olması,

Çok uluslu şirketlerin merkezlerinde alınan satın alma kararlarına uyularak, girdilerin dünya çapında belirlenen tedarikçilerden alınıyor olması,

Global tedarikçilerin fiyatlarının daha avantajlı olabilmesi.

Türkiye'de ana metal sektörünün dış ticareti 2000 yılından sonra artmaya başlamış, 2008 yılında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Küresel krizin etkisiyle 2009 yılında yarı yarıya azalan ithalat 2010 yılında bir miktar toparlanarak 18,7 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Son iki yıldır düşmeye devam eden ihracat ise 2010 yılında 14,4 milyar dolar olmuştur (Grafik 7).

Grafik 7: Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye'de ana metal sanayinin başlıca üretim alanı olan demir-çelik sektörü, ihracat potansiyeli ve diğer sektörlerle sağladığı girdiler ile imalat sanayinin geneli için kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı sektörler arasında 2010 yılında otomotiv sektörünün ardından ikinci sırada yer almakla beraber, üretimin büyük ölçüde ithalata dayalı olması nedeniyle en çok dış ticaret açığı verilen üçüncü sektördür. Ana metal sanayindeki 18,7 milyar dolar ara malı ithalatına ek olarak 7,7 milyar dolara ulaşan atık ve hurda ithalatı ile Türkiye dünyanın en büyük hurda ithalatçısıdır. İthalat büyük ölçüde Rusya ve Ukrayna'dan karşılanmakta, ancak önümüzdeki dönemde bu yakın hurda kaynaklarının tükenme riski bulunmaktadır. Çelik sektöründe son dönemde yapılan tüm yatırımlar hurdadan üretime yöneliktir ve Türk üreticilerin bu ihtiyaçlarını iç piyasadan karşılama ihtimalleri bulunmamaktadır.

Tablo 25'te görüldüğü gibi Türkiye alışımsız uzun ürünlerde net ihracatçı, yassı ürün ve vasıflı çelik ürünlerinde ise net ithalatçı konumundadır. Bununla

beraber, bir bütün olarak demir-çelik sektörünün ithalatını azaltmanın mümkün olup olmadığını görmek için öncelikle sektörün girdilerini incelemek gerekmektedir.

Tablo 25: 2010 Yılında Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (milyon dolar)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Atık ve hurdalar	7.704	452	-7.252
Demir-Çelik Döküntü ve Hurdaları	7.120	166	-6.955
Ana metal sanayi	18.663	14.427	-4.236
Demir, çelik yassı madde mamulleri	3.176	780	-2.396
Bakır alaşımları ilk mamulleri	3.233	672	-2.562
Altın, altın kaplama gümüş ve adi metal döküntü ve artığı	2.523	2.073	-451
Alüminyum, alaşımları ilk mamulleri	2.291	1.359	-932
Paslanmaz alaşımlı çelik yassı mamuller	1.669	77	-1.592
Külçe ilk şekillerde alaşımsız demir-çelik yarı mamuller	1.280	1.979	698
Dökme demir aynalı demir ferro-alyajlar	1.020	140	-880

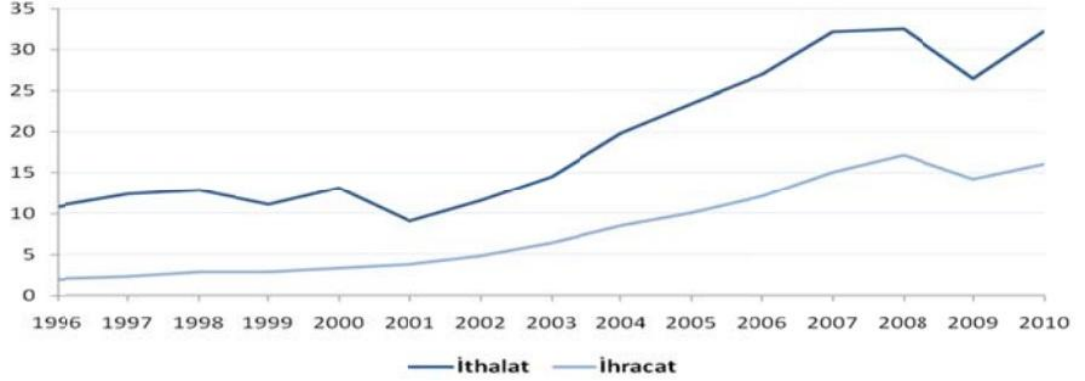
Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Demir-çelik sektöründe iki farklı şekilde üretim yapılabildiği için girdiler de farklı olabilmektedir. Bunlardan ilki olan demir cevheri ve kömür kullanılarak Ereğli ve İskenderun Demir ve Çelik Fabrikaları gibi entegre tesislerde yapılan üretimde demir cevherinin %75'i ithal edilmektedir. Bu oran kömürde daha yüksektir. Demir-çelik üretimi yapmanın ikinci yolu hurda kullanmaktır. Bu tür tesislerde yılda 5 milyon ton yerli, 17 milyon ton ithal demir-çelik döküntü ve hurdası kullanılarak üretim yapılmaktadır. Sektör ağırlıklı olarak Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine ihracat yapmaktadır. Önümüzdeki dönemde hızlı büyümeleri beklenen ülkelere ihracat ise çok kısıtlıdır. Ancak, çelik piyasası açısından bu ülkeler yoğun rekabetin olduğu ülkelerdir. Ayrıca bu ülkelerde çelik üretim fazlası olduğundan ihracat olanağı çok kısıtlıdır ve ancak çok belirli ürün segmentlerinde nadiren ihracat imkanları oluşabilmektedir. Bu nedenle, yeni pazarlara ulaşım yoluyla ihracatı artırmak bu sektörde zor görünmektedir.

Türkiye'de elektrikli ve diğer makinelerle elektronik ürünlerini kapsayan makine sektörünün dış ticareti 2001 yılından sonra artmaya başlamış, 2009 yılında %20 azalsa da ithalat 2010 yılında 32 milyar dolar ile küresel kriz öncesi düzeyini

yeniden yakalamıştır. Aynı yıl 16 milyar dolar olan ihracat ise en yüksek düzeyinden 1 milyar dolar düşük olarak gerçekleşmiştir (Grafik 8).

Grafik 8: Makine (Elektrik – Elektronik) Sanayi Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 26: 2010 Yılında Makine Sektörü Dış Ticaret (milyon dolar)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	15.533	9.059	-6.474
Gaz pompaları kompresörler fanlar santrifüjler	1.669	560	-1.108
Radyo televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları	5.380	1.951	-3.430
Elektrik rezistansı baskılı devreler elektrik teçhizatı	1.756	932	-824
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	8.194	4.864	-3.331
Elektrik motor jeneratörleri elektrik üretim grupları	1.955	394	-1.561
Büro muhasebe ve bilgi işleme makineleri	3.130	134	-2.996

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Makine imalatı, radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları; büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri ile başka yerde sınıflandırılmamış diğer elektrikli ve elektriksiz makine ve cihazlar gibi farklı ürün gruplarını içerdiği ve bunların dış ticareti farklı dinamikler tarafından belirlendiği için ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazlarından oluşan elektronik sektöründe ithalatının yüksek olmasının başlıca nedeni imaj, kalite ve müşteri

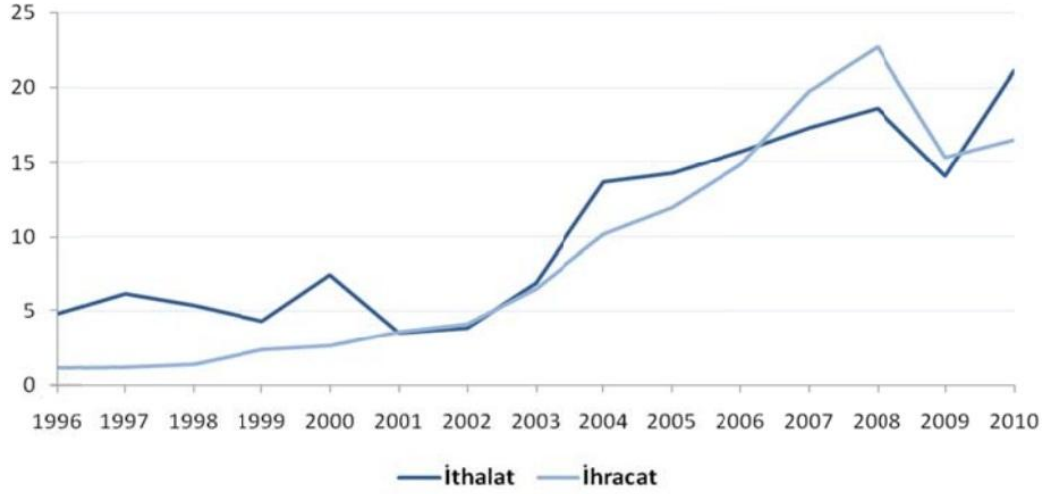
memnuniyetidir. Ayrıca dünya piyasasında sürekli yeni ürünlerin ortaya çıkması, ithalatı tetiklemektedir.

Başka yerde sınıflandırılmamış diğer makine ve cihazlar üretiminde ise 2001 yılından sonra hızlı bir büyüme sürecine giren makine endüstrisi, ithal ürünlerin yurt içi piyasada yarattığı baskının etkisiyle dış pazarlara yönelmiştir. Bunun sonucu olarak düşük teknoloji ürünlerde önemli ihracat artışı sağlanmıştır. İhracattaki bu başarının sürdürülebilmesi uzun dönemde rekabet gücünün artırılmasına; orta vadedeyse orta ve yüksek teknoloji makine üretimine yönelebilmeye bağlıdır.

Diğer elektrikli makine ve cihazlar imalatı grubu altında büyük ölçüde beyaz eşya üretimi yapılmaktadır. Hızla değişen teknolojilere ayak uydurabilmek, Türkiye'de 2008'den bu yana ihracatı azalmakta olan elektronik sektörünün rekabet gücünü koruması ve artırabilmesi için en temel unsurdur. 10 yıl önce dünyada az tanınan uluslararası bir markanın bugün ulaştığı pazar payı dikkate alındığında, Türkiye'den de dünya pazarını etkileyebilecek ürünler ve markalar çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle gerek popüler tüketici elektroniği ürünleri gerekse sektörün ara malı üretimi, araştırma ve geliştirme ile desteklenmelidir.

2000'li yıllarda yüksek katma değer ile dünya pazarları için üretim anlayışını benimseyen Türk otomotiv sektörünün ihracatı hızla artmış ve 2008 yılında 22,7 milyar dolarla sektörün toplam 18,6 milyar dolar olan ithalatını geçerek dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak, küresel krizle birlikte her iki büyüklük de azalmış, ancak 2010 yılında ithalat 21 milyar dolar ile kriz öncesi değerini aşarken ihracat tam olarak toparlanmayarak 16,5 milyar dolarda kalmıştır (Şekil 9). Bunun nedeni sektör ihracatının içinde büyük bir pay sahibi olan Avrupa Birliği ülkelerinin küresel krizden henüz tam olarak çıkamamaları gibi görünmektedir. Otomotiv sektörünün Avrupa ve çevre pazarlara olan bağımlılığını azaltacak şekilde Asya, Pasifik ve Amerika kıtası ülkelerine yapılan ihracatın artırılmasının önündeki en büyük engel taşımacılıkta navlun ücretinin yüksek olmasıdır. Özellikle ASEAN ülkelerine ve Güney Amerika'ya ihracatta yaşanan bu sorunu aşmak için otomotiv sektörünün ortak hareket ederek alternatif güzergâhlara yönelik direkt gemi seferlerinin konulabilmesi için yeterli hacmin oluşturulması önerilmektedir.

Grafik 9: Otomotiv Sektörü Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye'nin en fazla ihracat yapan sektörleri arasında 2010 yılı itibarıyla birinci sırada yer almakla beraber, otomotiv sektörünün üretiminde ithal girdi oranı oldukça yüksektir. Kıvılcım Ateşlemeli, Sıkıştırma Ateşlemeli Motor Ve Motorlu Kara Taşıtları İçin Aksam Ve Parçalar gibi girdilerin ithalatı 3,5 milyar doları aşmaktadır (Tablo 27). Dünyada tüm girdilerin ülke içinden tedarik edilmesi mümkün değildir. Zira Avrupa veya Asya'daki firmalardan uzmanlaştıkları ve ölçek ekonomisi ile büyük miktarda ve düşük maliyetle ürettikleri ürünlerin bazılarını ithal etmek kaçınılmazdır. Türk otomotiv sektörünün ürettiği araçların %75-80'ini ihraç ettiği göz önüne alınırsa, ithalat süreçlerini yalınlaştırıp maliyetleri kısmak sektörün rekabet gücüne olumlu etki yapacak ve dolayısıyla ihracatın artmasına katkıda bulunacaktır.

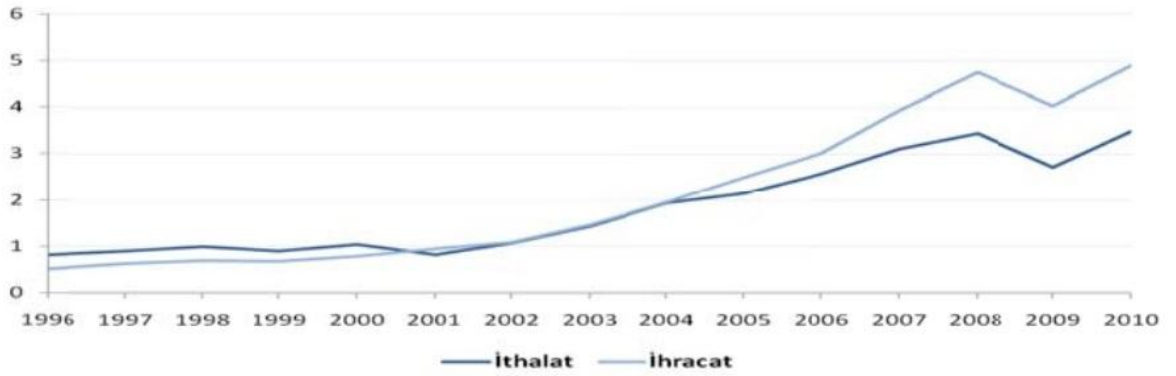
Tablo 27: 2010 Yılında Otomotiv Sektörü Dış Ticareti (milyon dolar)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Diğer ulaşım araçları	5.377	1.659	-3.717
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	15.773	14.857	-916
Motorlu kara taşıtları için aksam ve parçalar	4.438	2.716	-1.722
Kıvılcım ateşlemeli sıkıştırma ateşlemeli motor	3.176	1.425	-1.751

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerden oluşturulmuştur.

Kauçuk ve plastik sektörünün 2010 yılında 4,9 milyar dolar olan toplam ihracatı, 3,5 milyar dolar olan ithalatından daha yüksektir. Ancak sektörün ihracatının büyük ölçüde ithalata bağımlı olduğu İlk Şekillerde Diğer Plastikler gibi ara mallarda dış ticaret açığının 3 milyar doları aşmasından anlaşılmaktadır (Tablo 28).

Grafik 10: Kauçuk ve Plastik Ürünler Dış Ticareti (milyon dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerden oluşturulmuştur.

Karteller tarafından kontrol edilen bir uluslararası piyasadan hammadde ithal etme zorunluluğunu ortadan kaldırmak için Türkiye'de plastik hammaddesi üretecek kapasitelerin çok acilen kurulması gerekmektedir. Bu aynı zamanda ihracatın artmasına da katkı yapacaktır.

Tablo 28: 2010 Yılında Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektörü Dış Ticareti (milyon \$)

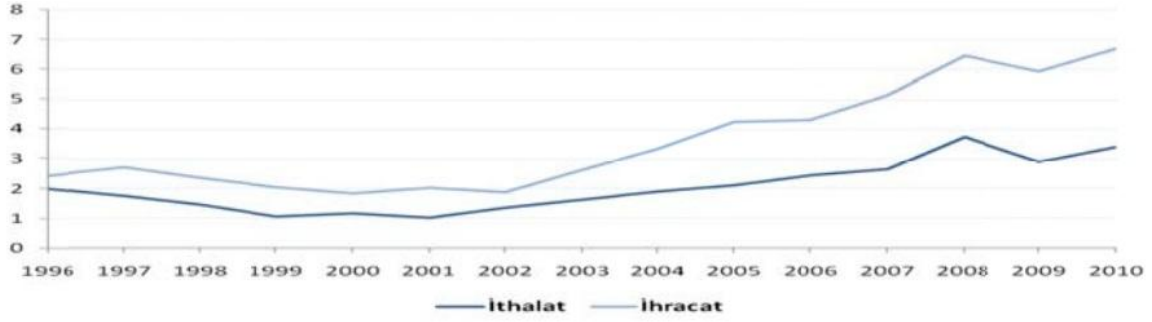
Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Plastik ve kauçuk ürünleri	3.494	4.887	1.394
İlk şekillerde diğer plastikler	3.379	332	-3.047
Plastikten levha plaka bant şerit vb.	1.026	858	-168

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Ancak kauçuk ve plastik sektöründe ara malı üretiminin artırılması öncelikle bir finansman sorunudur. Çünkü bu ürünlerin imalatı %90 oranında petrokimya sektörüne bağımlıdır ve petrokimya sektörü Nafta, LPG gibi petrol ürünleri veya doğal gaza dayalı temel girdileri kullanarak plastik, lastik, elyaf hammaddeleri ve diğer organik ara malları üreten, geniş bir üretim yelpazesine sahip, büyük ölçekli, sermaye ve teknoloji yoğun bir sektördür. Sermaye ve teknoloji yoğun bir sektörde üretimin artırılmasını sağlayacak büyük yatırımlar için gereken finansal kaynak yetersiz yurtiçi tasarruf nedeniyle yurt dışından sağlanmak zorunda olup bunun en sağlıklı yöntemi daha önce de belirtildiği gibi uluslararası doğrudan yatırım şeklinde olanıdır.

Stratejik bir önemi olan gıda ve içecek imalatı, tarımsal üretimin yapıldığı bölge ile bütünleşme kapasitesine sahip olması nedeniyle birçok bölgede üretim yapabilme ve yüksek istihdam yaratma potansiyeli de taşımaktadır. Bu da bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasındaki rolü ve işsizliği azaltıcı etkileri sayesinde sektörün önemini artırmaktadır. Yoğun olarak iç piyasaya yönelik üretim yapmasına karşın 2003 sonrasında ihracatını önemli düzeyde arttırmayı başaran gıda sektörünün 2010 yılında 11,6 milyar dolar olan toplam ihracatı, 9,7 milyar dolar olan ithalatından daha yüksektir.

Grafik 11: Gıda Sektörü Dış Ticareti (milyar dolar)

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 29: 2010 Yılında Tarım ve Hayvancılık, Gıda Sektörü Dış Ticareti (milyon \$)

Sektör ve Ürün Grubu	İthalat	İhracat	Dış Denge
Tarım ve hayvancılık	6.261	4.919	-1.342
Sabit yağ üretiminde kullanılan bitki tohumları	1.400	73	-1.327
Gıda ürünleri ve içecek	3.429	6.703	3.273

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresindeki verilerle oluşturulmuştur.

Gıda sektöründe mamul mallarda dış ticaret fazlası verilirken, mamul olmayan tarım ve hayvancılık ürünlerinde 1,3 milyar dolar dış açık vardır. Bu dış açık büyük ölçüde 1,3 milyar dolara ulaşan Sabit Yağ Üretiminde Kullanılan Bitki Tohumları ithalatından kaynaklanmaktadır (Tablo 29).

Tarım ürünlerinde kalite yanında verimlilik sorunu da vardır. Ülke genelinde tarımsal işletmeler miras hukuku nedeniyle küçük ve çok parçalı yapıda ve aile işletmesi şeklindedir. Bu tür işletmelerin verimliliği, aynı bölgedeki kurumsal işletmelere göre üçte bir oranındadır.

Tarım ürünleri ithalatında önemli bir kalem de bitkisel üretim için gereken tohumlardır. Kaliteli ve yüksek verimlilik sağlayan tohumların üretimi sürekli bir araştırma ve gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle gıda firmalarının Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaları özendirilmeli ve desteklenmelidir.

1996 yılında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ve sonrasında ulusal ve uluslararası düzeyde meydana gelen gelişmeler, başta dış ticaret olmak üzere ekonominin çeşitli alanlarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Son yıllarda Çin'in

artan ölçüde dünya ekonomisine entegre olması ve bu bölgenin dünya üretim merkezine dönüşmesi, özellikle 2000 yılı sonrasında imalat sanayi ürünleri ticaretinde yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır. 2001 krizi ve sonrasında uygulanan yapısal reform ağırlıklı program, ekonomide temel bir dönüşüme yol açmış ve ekonomide görece istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, bu dönüşüm süreci dış ticaret açığının yükselmesi, yüksek büyümeye karşın işsizlik oranının düşürülememesi ve rekabet gücü kayıpları gibi sorunların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Son yıllarda global eğilimlerin giderek belirginleşmesi ve aynı dönemde yerel paranın değerlenmesi ise söz konusu sorunların iyice su yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

Üretim ve dış ticaret yapısındaki dönüşümün temelindeki unsurlar 3 başlık altında özetlenebilir;

1. Üretimde model değişimi; “ithalatlaşma”: 2001 krizinde Türk lirasının değer kaybetmesi ve yurtiçi talepteki daralma, firmaları dış piyasalara yönlendirmiştir. Bu durum ihracata yeni bir ivme kazandırırken, ihracatın bileşiminde de radikal bir dönüşüme yol açmış ve genellikle yatırım malı üreten sektörlerin ihracat içindeki payında artış gerçekleşmiştir

2. Üretim uluslararasılaşması: “endüstri-içi ticaret”: endüstri-içi ticaret, belirli bir sektörde birbirinden farklılaştırılmış yapıdaki ürünlerin eş zamanlı olarak ihraç ve ithal edilmesiyle ülkeler arasında karşılıklı olarak iki yönlü ticaretin ortaya çıkmasıdır. Dünya genelinde üretim sisteminin gittikçe küreselleşmesinin etkisiyle, ülkeler aynı sektörde artan ölçüde hem ihracat hem de ithalat yapmakta ve endüstri-içi ticaret yaygınlaşmaktadır. Bu durum, nihai bir malın üretiminden elde edilen katma değer çeşitli ülkeler arasında bölüşülmesini beraberinde getirirken, istihdam ve katma değer ağırlıklı olarak ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır

3. Dış ticarete coğrafik kayma: “Asyalılaşma”: Üretim modelinde ithalata bağımlılığı artıran bir diğer global unsur, Asya-Pasifik bölgesinin dünyanın üretim üssüne dönüşmesi nedeniyle ortaya çıkan cazip fiyatlardır. AB-15 ülkeleri ihracat açısından önemli ticaret partnerimiz olmaya devam ederken, Türkiye’nin ithalat ve dolayısıyla dış ticaret dengesinde Asya ülkelerinin ağırlığı gittikçe artmaktadır. Türk Lirasında yaşanan değerlenme nedeniyle “Asya’dan al, Avrupa’ya sat” eğiliminin son

yıllarda daha da belirginleşmesi, dış ticarete “Asyalılaşıma” olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu olgu, yerli firmaların Avrupa piyasasında kalabilmeleri açısından rekabet koşullarının getirdiği bir zorunluluk olduğu kadar, daha önce mal ithal edilen AB ve ABD’li firmaların Asya’ya taşınmasının da bir sonucu olarak görülmektedir. Dış ticarete yaşanan bu coğrafik değişimin, Türkiye’nin üretim modeli, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam yapısında da önemli sonuçlar ortaya çıkardığı gözlenmektedir. (Yükseler ve Türkan, 2008)

SONUÇ

Dış ticaret dengesini etkileyen faktörler ve dış dengesizliklerin giderilmesine yönelik politika önlemleri uluslararası iktisat literatürünün önemli tartışma konularından biridir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki fark olarak ifade edilen dış ticaret dengesinde ortaya çıkan açık ve/veya fazla şeklindeki dış dengesizlikler, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere ekonomik ve mali bir sorun olarak görülmektedir. Ülkeler, ödemeler dengesinin bir parçası olan dış ticaret dengesizliklerinin, döviz rezervlerini tüketmesi ve dış itibarı düşürmesi bakımından dengede olmasına büyük önem vermektedirler.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan dünya ticaretini serbestleştirme çabaları günümüzde de hızlı bir şekilde devam etmektedir. Ticari serbestleşmenin önemli bir koşulu, esnek döviz kuru rejimine geçilerek, sabit döviz kuru rejiminin özelliği olan ulusal paranın dış değerindeki aşırı değerlenmelerin önlenmesidir. 1970'li yılların başlarından itibaren iktisat literatüründe esnek döviz kuru rejiminin, dünya ekonomisi ve sonuç olarak bütün ülkeler için uygun olduğuna yönelik görüşler yaygınlaşmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise serbest ticaret ile birlikte esnek döviz kuru rejiminin, dünya ekonomisi ve sonuç olarak bütün ülkeler için uygun olduğuna yönelik görüşler yaygınlaşmaya başlamış ve dünya ticaretinin artırılması için esnek döviz kuru rejimi uygulanmasının gerektiği yönünde görüş birliği oluşmuştur.

Ticaret ve döviz kuru rejimindeki serbestleşme ile birlikte dış ticarete aşırı bağımlı hale gelen gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret açığı sorunları başlamış ve bu durum söz konusu ülkelerin dış açıklarının ekonomik etkilerinden olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmuştur.

Dış dengenin sağlanması; bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin iyileşmesi, uluslararası alandaki mali ve ekonomik itibarının artması, ülkede uygulanan politikaların başarılı olması ve ekonomik gelişmişliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu yönüyle dış ticaret dengesini etkileyen faktörler, sadece bu konuyu inceleyen akademisyenlerin temel ilgi alanlarından birini oluşturmakla kalmamakta, ekonomik politikaları oluşturanların da başlıca dayanaklarından biri olmaktadır.

Cari açığın azaltılması için önemli ithalat kalemlerinin yurtiçinde üretilmesi kadar ihracatın artması da gereklidir. Bunun için de ihracat potansiyeli bulunan geleneksel ürünlerin coğrafi işaretleme ve markalaşma yoluyla dünya pazarlarına satışının desteklenmesine yönelik çalışmalarda bulunulmalıdır. Özellikle de üzüm, fındık, kayısı, incir, zeytin gibi potansiyeli büyük, geleneksel ve dış satım şansı yüksek ürünlerden katma değeri yüksek, işlenmiş yeni ürünlerin üretimi teşvik edilmeli ve bu ürünlerde markalaşma hedeflenmelidir.

İhracatın gelecek yıllarda daha büyük artışlar gösterebilmesi konusunda; sektörel ve bölgesel bağımlılığın çözümlenmesi önem kazanmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'nin ihracatı, bölgesel olarak %50 payı ile Avrupa Birliği'ne bağımlıdır. İhracat yapısı sektörel olarak ise; yaklaşık %35'lik payı ile tekstil ve giyim sektörüne bağımlıdır. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, ihracatın AB ülkeleri ile birlikte AB dışı ülkelere de yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylece tek pazara bağımlılık azaltılarak pazar çeşitlemesi sağlanabilecektir.

Türkiye'nin büyüyen dünya ticareti içinde payını artırabilmesi için bazı öncelikleri kabul etmesi gereklidir. Dünya ticaretinde hakim olan bölgesel yoğunlaşmayı göz önüne alarak, yakın bölgesi ile ticari ilişkilerini de geliştirmek zorundadır.

Türkiye'nin, ihracatını artırabilmesi, pazar bulma ve pazara ulaşma sorununun yanı sıra, başka önemli sorunların çözümüne de bağlıdır. Türkiye'nin pazar yaratabilecek teknolojik bir ekonomik yapıya henüz ulaşamadığı kabul edilirse, mevcut pazarın talebine uygun malı üretebilmesi gerekmektedir. Bu da, pazarlama faaliyetlerinin ve yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin incelenmesini gerektirmektedir. Yatırımların, tekstil ve hazır giyim sektöründe yoğunlaştığı, ancak moda ve markaya dönük yatırımların ön plana çıkmadığı görülmektedir. Bu sektör, dünya ticaretinde oldukça küçük bir paya sahipken, bu payı giderek azalmaktadır. İkinci olarak da, yatırımların bu sektörde yoğunlaşması, sektörün kar marjlarını düşürmekte, ayrıca dış piyasalarda ihracatçıların birbirleri ile rekabet etmesi durumu ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle ihracatın artırılması, yatırımların, teknoloji yoğun ve geleceğin sektörlerine yönlendirilebilmesi ile mümkündür. Yatırımların yönlendirilebilmesi, öncelikle bir kaynak sorunudur. Denilebilir ki, mevcut yatırımların teknolojik yapısının yenilenmesi

kadar, geleceğin sektörlerine yatırım yapılması, Türkiye'nin ihracatının içinde bulunduğumuz yüzyılda teknoloji yoğun ürünler lehine gelişmesini sağlayacaktır.

Dünya ticaretinde önemli paya sahip sektörlerin ve buna bağlı olarak üretimin genişletilmesi açısından, Türkiye'nin ihracatındaki sektörel bağımlılık giderilerek, üretimde sektörel zenginlik de sağlanmalıdır. Günümüzde dünya ticaretinde önemi giderek artan otomotiv sanayi, makine imalat sanayi, elektrik-elektronik eşya sektörlerinde üretim artırılmalıdır.

Türkiye'nin ihracatında; katma değeri yüksek ürünlerin payında, son yıllarda görülen kademeli artışın yanı sıra, orta ve ileri teknoloji gerektiren malların genel ihracat içerisindeki payı da %30'lann üzerine çıkmıştır. Diğer taraftan, 2010 ve sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi, Avrupa Birliği içi ticaretten daha büyük ölçüde pay alınmasını ve beraberinde üçüncü ülke pazarlarında rekabet gücümüzün artmasında da etkili olacaktır. Bu kapsamda, yabancı yatırımların ülkeye girişinin hızlanması, Türkiye'nin üretim kapasitesinin artması ve ürün kalitesinde iyileşme sağlanması açısından da önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin başarılı bir ticaret yapısını gerçekleştirebilmesi, öncelikle, geçmişten günümüze taşıdığı yapısal sorunlarını çözümlenebilmesine bağlıdır. Bu sorunların en başında, makro ekonomik istikrarın sürekliliğinin sağlanamamış olması gelmektedir. İkinci sorun olarak da, Türkiye'nin ihracatının ithalata olan bağımlılığıdır. Günümüzde Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlılığı, %70 düzeyini aşmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, bu durumu şöyle ifade edebiliriz; Türkiye gerçekleştirdiği her 100 birimlik ihracat için 70 birimlik ithalat yapmak durumundadır. Bu da, Türkiye'nin dış ticarete ithalata bağımlılığı durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %75 düzeyine ulaşmasına karşın her geçen yıl bu oran düşerek, 2010 yılında %60 seviyesine gerilemiştir. Türkiye'nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malı ihracatı, ithalatta önemli paya sahip ara malı ithalatının yapılabirliğine bağlı bulunmaktadır. Türkiye'nin ihracatını etkileyen ve etkileyecek olan en önemli etkenlerden biri de, girdi maliyetleridir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, gerek ihracat, gerekse ekonomik büyüme açısından da önemlidir. Türkiye'de özellikle ara malları ithalatı, büyümeyle doğrudan ilişkilidir. Yani, büyüme arttıkça ara mallan ithalatı da artmaktadır. Doğal olarak bu süreçte, dış ticaret açığı da

büyümektedir. Diyebiliriz ki, Türkiye'nin artan ara malı ithalatına bağlı olarak dış ticaret açığı genişlemektedir. Yani, Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme hızlan geçekleştirdiği yıllarda, ithalat, ihracattan daha hızlı artmakta, dolayısıyla dış açık daha hızlı büyümektedir. Son yıllarda, ihracatın milli gelirin beşte birinde kalması, buna karşılık ithalatın milli gelirin üçte birine ulaşması ile birlikte, dış açık da büyümüştür.

Son yıllarda, TL'nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak, ihracata dönük sanayi, ihracatı sürdürebilmek amacıyla, ithal girdi kullanma yolunu seçmektedir. Buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinde, ihracat için yapılan üretimde ithal girdi payı %66.5'e ulaşmıştır. Diğer bir deyişle, üretimde kullanılan her üç girdiden ikisi dışa bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla üretim, daha az istihdam ile arttırılırken, reel ücretler gerilemektedir.

Son yıllarda, Türkiye'nin dış ticaretinde, yani hem ihracat hem ithalatında bir çeşitlenme görülmekle birlikte, ihracatçı görünen bazı sektörler, büyük ölçüde ithalatçı durumdadırlar. Ayrıca, Türkiye'nin son yıllarda ihracat için daha yüksek oranda ithalat yapması, Türk Lirasındaki değerlenme ile birlikte, ithal hammadde ve ara mallarının maliyetinin yerli ara malı ve hammaddeye göre düşük kalmasına bağlanmaktadır. Bu nedenlerle, sanayi kesimi, ara malı ve hammadde gereksinimini ithalatla karşılamaktadır. Türkiye'nin dış ticareti, bölgesel açıdan analiz edildiğinde, son yıllarda değişmeyen oranda OECD (dış ticaretin yaklaşık 2/3'ü) ve AB (dış ticaretin yaklaşık 1/2'si) ülkelerine olan bağımlılık dikkat çekmektedir.

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden, ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçildiği dönem olan 1980'li yılların başından günümüze kadar olan sürede, ara malı ithalatının dış ticaret üzerindeki etkisi, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde yeniden bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin dışa açık büyüme modelinde ara malı ve sermaye malı üretimine yönelik sektörel politikalar belirlenmeli ve bu politikalara dayalı ekonomik yapılanma hedeflenmelidir. Söz konusu durum, dış ticaretten sağlanacak avantajı, katma değer artışına bağlı olarak arttıracaktır.

Üretim ve dış ticaret yapısındaki dönüşümün temelindeki;

1. Üretimde model değişimi “ithalatlaşma”,

2. Üretimin uluslararasılaşması, “endüstri-içi ticaret”,
3. Dış ticarete coğrafik kayma, “Asyalılaşma”,

Dönüşümün yapısal nedenleri olarak adlandırılmıştır. Ancak, bu yapısal nedenler dışında, dış ticaret dengesini etkileyen konjonktürel faktörler ve sektörel uyum çabaları da mevcuttur. Dış ticaret dengesi, yapısal gelişmelerin yanı sıra, dış ticaret hadlerindeki bozulma, çapraz kur gelişmeleri, tüketici kredilerindeki genişleme ve dış ticaret istatistikleri kapsam değişiklikleri gibi konjonktürel gelişmelerden de etkilenmiştir. Üretim ve özellikle dış ticaret dengesinde önemli paya sahip, “enerji”, “otomotiv”, “dayanıklı tüketim malları” ve “tekstil/giyim” sektörlerinde yaşanan mikro gelişmeler ve sektörlerin makro gelişmelere karşı geliştirdikleri uyum çabaları da dış ticaret dengesi üzerinde etkili olmuştur. Makro ve mikro gelişmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, son 10 yılda imalat sanayinin üretim ve dış ticaretinde yaşanan değişimi, “ithalatlaşma”, “Uluslararasılaşma” ve “Asyalılaşma” eğilimleri şeklinde üç başlık altında özetlemek mümkündür. Bu eğilimlerin etkisiyle imalat sanayinde önemli ölçekte bir dış ticaret hacmi yaratıldığı, ancak bu ticaret hacminin katma değer ve istihdam üzerindeki yansımalarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Özellikle, 2001 krizi sonrası dönemde, yerel ve global ölçekteki gelişmeler, eşanlı olarak, Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısındaki bu dönüşümde etkili olmaktadır.

Asya-Pasifik ülkelerinin tetiklediği yeni rekabet ortamı, uluslararası piyasalarda döviz kurları başta olmak üzere görece fiyatlardaki farklılaşmalar, büyük ölçekli şirketlerimizin global aktörler haline gelmesi, devir-birleşme-satın almalar nedeniyle ölçek ekonomisinde yaşanan gelişmeler, üretim ve dış ticaret yapısındaki bu dönüşümü başlatan unsurlar olarak sayılabilir.

Ancak, bu unsurların başlattığı dönüşüm, son yıllarda Türk lirasının değerlenmesi ve dezenflasyon süreci ile birlikte hız kazanmış ve “ithalatlaşma” ve “Asyalılaşma” eğilimini daha da güçlendirmiştir. Bu durum, üretim ve dış ticaretteki dönüşümü derinleştirirken, ekonomi genelinde yüksek dış ticaret açığı, yeterince istihdam yaratamayan büyüme ve rekabet gücü kaybı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Döviz kurundaki reel değerlenmenin yol açtığı rekabet gücü kaybını telafi etmek için firmalar, istihdam ve reel ücret artışlarını sınırlandırarak işgücü verimliliğini artırmaya öncelik vermişlerdir. Bu uyum çabaları ise ekonomide imalat

sanayinin istihdam ve katma değer yaratma kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Türkiye'de sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleştirilmesi için, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektöre bağımlılığının ortadan kaldırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi, alım gücü yüksek pazarlara yönelmesi gerekmektedir. Türkiye'nin üretim yapısı ve yaratılacak katma değer gibi konular dikkate alındığında, dünya ticaretinde payı giderek artan sektörlerin hedef sektör olarak belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu sektörler; moda ve markaya dönük olmak üzere, tekstil ve konfeksiyon sanayi, elektrikli-elektronik makine ve cihazlar sanayi, otomotiv sanayi, makine-imalat sanayi, bilişim sektörü, demir-çelik sanayi ve gıda sanayidir. Bu bağlamda, ihracatta belirli sektörlerdeki yoğunlaşmayı azaltmak ve dünya ticaretinin yapısı da göz önünde tutularak, yeni sektörlerle yönelmek, dış ticaret açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, dış ticarete pazar çeşitlemesi ve yeni pazarlarda genişleme sağlanmalıdır. Söz konusu durumlar çerçevesinde, ihracatın artırılması ve dış ticaret hadlerindeki bozulmaların önlenmesi için, ürün ve pazar çeşitlenmesinin yanı sıra, ekonominin yapısından kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler ortadan kaldırılmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmayı sağlayacak yeni yatırımlar yapılmalı, ihracatçılar bilgilendirilmeli, yol gösterilmeli ve dengeli teşvik politikalarıyla desteklenmelidir.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarısı, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesine bağlıdır. Bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye'de dış ticaret açığına ilişkin sorun büyüyerek devam eder. Bunu önlemek ve yapısal süreci tersine çevirmek için, ara malı ve sermaye malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine yönelik politikaların uygulanması gereklidir.

Sonuç olarak küreselleşme beraberinde dış ticaret politikalarında ve piyasalarda değişikliklere neden olmuştur. Bu değişikliklerden diğer ülkeler ile birlikte Türkiye'de nasibini almıştır. Küresel ticarete Türkiye'nin yeniden konumlandırılması üzerine devlet ve özel sektör eliyle bir takım müdahaleler yapılmaktadır.

Sürdürülebilir bir dış ticaret ve cari açık için dış ticaret stratejisinin ana eksenini, düşük katma değeri geleneksel sektörlerden, yüksek katma değer üreten, teknoloji düzeyi yüksek (talep artış hızının yüksek olduğu) sektörlerle yönelik yeniden

yapılandırılarak, teknolojide sağlanacak gelişmeler sayesinde elde edilecek verimlilik artışlarına (rekabet gücüne) dayalı olmalıdır. Başka bir deyişle, üretim yapısını hızla değiştirerek, üretken sermaye stokunu nitel bir değişmeye uğratacak teknolojik değişme ile ilintili bulunmaktadır. Türkiye, yakın bir gelecekte üretim yapısını teknolojik içeriği ve katma değeri yüksek sektörlerle kanallandıracak bir sanayileşme stratejisini hazırlayıp uygulamaması durumunda, rekabet gücünde ve ihracat gelirlerinde önemli açmazlarla karşı karşıya kalarak, dış açık ve cari açık sorunu daha yakıcı bir duruma dönüşebilecektir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Cengiz ve Güven, Didem, “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’nin İthalat Fonksiyonu Katsayılarındaki Değişimin İncelenmesi”, <http://sbe.dpu.edu.tr/9/67.pdf>, Erişim Tarihi: 21.07.2012.

Ay, Ahmet, *Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, 1.B., Konya, 2007.

Aydın Faruk, Saygılı Hülya, Saygılı Mesut, Yılmaz Gökhan, “Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi”, *TCMB Çalışma Tebliği*, Mart 2012.

Akkoyunlu, Arzu S, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", *Ekonomik Yaklaşım*, C.7, S.21, 1996.

Bal, Harun, “Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye”, TBB Yayını, Yayın NO: 222, İstanbul, 2001.

Balantekin, Burak Emre, *İhracatta KOBİ’lere Sağlanan Devlet Destekleri ve KOBİ’lerin İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar ve Kayseri’de Bir Anket Uygulaması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2006.

Başkaya, Fikret (2005); *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına; Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*; Maki Basın Yayın.3 .B Ankara, 2005.

Bayram, Mehmet Hanifi, “Lizbon Antlaşması: Parlamentoların Avrupa Birliği Karar Alma Sürecindeki Yeni Rolü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt:6, Sayı:24, 2010.

Bedestenci, H. Çetin ve Canitez, Murat, *Dış Ticaret: İşlemler ve Uygulamalar*, 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi Yayını, 2006.

Berksoy, Taner, *Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1994-27, 1994.

Beşeli, Nursun, “KOBİ’lerin Dış Pazarlara Açılabilmesi İçin Alternatif Yöntemler”, *İGEME’den Bakış*, Nisan-Haziran 1997.

Bolat, Ömer, *Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkilerinin Kronolojisi*. Müsiad, İstanbul, http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalariyayin/pdf/cep_kitaplari_13.pdf, Erişim Tarihi: 30.08.2012.

Bozkurt, Enver ve Demirel, Havva, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Birinci basım. Ankara, Nobel Yayınevi., 2004.

Bozkurt, Veysel, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Birinci Basım. İstanbul, ALFA Basım Yayınevi, 1997.

Buluş, Abdülkadir, *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, Tablet Kitabevi, 1.B., Konya, 2003.

Canitez, Murat ve Göksu, Nusret, “Uluslararasılaşma Yolları”, *Pazarlama Dünyası* Temmuz- Ağustos 1999.

Cem Saatçioğlu, “Develüasyon ve Etkileri”, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/54MaliCozum/11 - 54 CEM SAATÇIOĞLU.doc> (Erişim Tarihi: 22.03.2012).

Çıplak, Uğur ve Yücel, Eray M., “İthalatta Korunma Önlemleri ile Tarım ve Gıda Fiyatları”, 2004, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/WP0401TUR.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.08.2012).

Çimen, Ahmet, *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

Daniels, John D., *International Bussiness Environments and Operations*, New York, 1994.

Demir, Osman ve Yusuf, T., “Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, 38-60, 1998.

Demir, Osman, “GB’nin Değerlendirilmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl:3, Sayı:11, 2006.

Dickson, Peter R., *Marketing Management*, New York 1994.

Dikmen, N., *Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikasına Türkiye'nin Dış Ticaret Politikasının Uyumlaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 1997.

Donald B. Keesing, "International Economics: Progress and Transfer of Technical Knowledge", *The American Economic Review*, Vol:56, 1966.

Dotto, S., *Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumunu*, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2002.

Donald B. Keesing, "Labor Skills and the Structure of Trade in Manufactures", *The Open Economy*, ed., P.B.Kenen-R.Lawrence, Columbia University Press, New York, London, 1968.

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, 2007.

Economics Web Institute, “Imports”,

<http://www.economicwebinstitute.org/glossary/imports.htm>, (Erişim Tarihi:

15.02.2012)

Elhanan Helpman, "International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale and Monopolistic Competition", *Journal of International Economics*. 11, 1981.

Ege, A., “AB’nin Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Ankara, 1999.

Erzan, Refik, “Uruguay Round’dan Ekonomi Tarihinde Yeni Bir Çığır”, *Görüş Dergisi*, TÜSİAD Yayını, Sayı 13, Ocak, 1994.

Esen, Sinan, <http://web.bilecik.edu.tr/sinan-esen/files/2011/09/D%C4%B1%C5%9F-Ticaret-Teorisi.pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2012.

Eşiyok, Bayram Ali, *Finans Politik Ekonomik Yorumlar*, Cilt 44, sayı 514, 2007.

G.C.Hufbauer, *Synthetic Materials and The Theory of International Trade*, Harvard University Press, Cambridge, 1966.

Göksu, Nüsret ve Canitez, Murat, “Uluslararasılaşma Yolları”, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, Sayı: 76, Temmuz / Ağustos 1999.

Güneş, Recep; Durmuş, Ahmet Fethi ve Ceyhan, Mehtap, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Sınır Ticareti: Sınır Ticaretinin Gelişimini engelleyen Faktörler ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Yaklaşım Dergisi*, cilt:1, sayı:1, Kış 2010.

Güran, N., *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.

İktisadi Kalkınma Vakfı, Ortak Ticaret Politikası. İKV, İstanbul, 2004.

Kandiller, Rıza, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ekonomi1.doc> Erişim Tarihi: 17.03.2012.

Kansu, Aydan, *Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, Derin Yayınları, 1.B., İstanbul, 2004.

Karaca, Nil, “Gatt’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/gatttan.pdf>, Erişim Tarihi: 30.08.2012.

Karahan, Kasım ve Canitez, Murat, *Uygulamalı İhracat & İthalat İşlemleri ve Dokümantasyon*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

Karluk, S. Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınları, 6.B., İstanbul, 1999.

Kasman, Adnan, Turgutlu Evrim, Konyalı GONCA, “Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL’nin mi Sonucudur? (The Main Cause of Current Account Deficit: Overvalued Turkish Lira or Economic Growth?)”, *İktisat İşletme ve Finans/ İnceleme Araştırma*, Ağustos 2005.

Keagan, Warren J., *Global Marketing Management*, Englewood Cliffs 1989.

Kemer, Barbaros, *Dış Ticaret Teknikleri Teori –Uygulama*, 1. Basım, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

Kevin BUCKNALL, “The Balance of Payments”, October 2004, s.241, <<http://www.zen40585.zen.co.uk/U6-3.BofP.pdf>> (Erişim Tarihi: 14.04.2012).

Kılıç, Ramazan, *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği- Ekonomik Entegrasyon Teorisi Gümrük Birliği Teorisi*, Birinci basım, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2002.

Kozlu, Cem, *Uluslararası Pazarlama*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisamat Basın Sanayi A.S., Ankara, 1998.

M.V. Posner, "International Trade and Technical Change", Oxford Economic Papers., Vol.13, 1961.

Maggiore, J. Herman, *How To Make The World Your Market*, Los Angeles 1992, s.86.

Memiş, Derya, *Avrupa Birliği Ortak Ekonomik Politikaları İçinde Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye'nin Uyum Çabaları*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep, 2004.

Michael Heine, Hansjörg Herr, Volkswirtschaftslehre; *Paradigmenorientierte Einführung in die Mikro- und Makroökonomie*, 2012.

Ongun, M. Tuba, “Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler”, Kriz ve IMF Politikaları, Ömer Faruk Çolak (Ed.), Alkım Yayınları, 1.B., İstanbul, ss.39-93, 2002

Onursal, Erkut, “Ulusal Dış Ticaret Mevzuatının Hukuki Çerçevesi”, www.dtm.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.03.2012.

Öcal, Tezer, *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Ankara: Versoy Yayınları, 1989.

Özler, Zeynep, “Lizbon Anlaşması”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, No:9, Ekim 2009.

Raymond Vernon, "International Investment and International Trade in the Product Cycle", *Quarterly Journal of Economics*. LXXX. 1966.

Resmi Gazete/ 06.01.1996/ Sayı 22515

Sabır, Hasan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, *Dış Ticaret Dergisi*, T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, sayı:26, Ekim 2002.

Saçık, Sinem Yapar, “1980-2006 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticaret Politikaları ve Performansı”, *Mevzuat Dergisi*, Ağustos 2009.

Saygılı Şeref, Cihan Cengiz, Yalçın Cihan, Hamsici Türknur, “Türkiye İmalat Sanayi’nin Yapısı”, *TCMB Çalışma Tebliği*, Mart 2010.

Serin, Necdet, “Kalkınma ve Dış Ticaret: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden”, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 463, 1981.

Sevinç, D., “AB Ortak Dış Ticaret Ders Notları”, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 2003.

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları,1999.

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları, 2000.

Sezer, Özlenen, *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Avrupa Birliği*, İstanbul, İTO, No:1996-53AB/11.

Steven Husted and Michael Melvin, *International Economics*, Harper Collins College Publishers, New York 1992.

Somçağ, Selim, *Türkiye'nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları*, 2006
Yayınevi, 1.B., İstanbul, (2006)

Sönmez, Mustafa, *2001 Krizi, IMF İle İlişkiler ve Gelir Bölüşümü*, Gülten Kazgan'a Armağan: *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.B., İstanbul, 2004 ,s.341-354.

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7.B., Bursa, 2002.

Şen, R., *Avrupa Birliği'nde İç ve Dış Ticaretin Yönü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2002.

Şiriner, İsmail ve Doğru, Yılmaz, *Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası:1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Dipnot Yayınları, 1.B., Ankara, 2006.

TCMB (2001), “Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”,
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, 17.03.2008

Toroslu, M.Vefa, *Uygulamalı Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe*, 2.Baskı, Beta Yayınları.

“Türkiye’nin Dış Ticareti 1997”, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

TÜSİAD, *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri*, TÜSİAD Yayınları, 1.B., İstanbul, 2003.

TÜSİAD, *Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri*, [http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/DC9657C1BB80CF23C225747800323657/\\$FILE/GBRapor.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/DC9657C1BB80CF23C225747800323657/$FILE/GBRapor.pdf) Erişim Tarihi: 30.08.2012

TUSİAD, *Türkiye Ekonomisi 2012*, TUSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü, İstanbul, Aralık 2011.

Uyanusta, E., *Avrupa Birliği’nin Rekabet Politikası*, İktisadi ve Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2004.

UN Comtrade, United Nations Commodity Trade Statistics, comtrade.un.org/db/

Varol, G. Müge, “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/muge.doc>, Erişim Tarihi: 30.08.2012.

Yıldırım, Oğuz, “Kura Dayalı İstikrar Programı Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc>, Erişim Tarihi: 30.08.2012.

Yılmaz, Neslihan, *Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası Ve Türkiye Tarımının Uyumu*, Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara, 2008.

Yılmaz, Müslüm, *Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar Ve Telif Edici Tedbir Soruşturması*, Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Ticaret Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

Yücel, Eyüp Sabri, “TESMER Dış Ticaret ve Temel Kavramlar Eğitim Semineri Notları”, İstanbul, Ocak 2002.

Yükseler Zafer, Türkan Ercan, *Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm* TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2008.

www.wto.org,

www.foreigntrade.gov.tr,

www.dtm.gov.tr,

www.delbrb.ec.europa.eu,

www.ikv.org.tr,

www.tuik.gov.tr.

ÖZ GEÇMİŞ

17 Eylül 1983 tarihinde Elazığ'da dünyaya gelen Fırat Aşan, Kenan Evren İlkokulu ve Mezre Ortaokulunu Elazığ'da bitirmiş, lise öğrenimini Denizli'de Yabancı dil ağırlıklı Kazım Kaynak Lisesinin Fen Bilimleri Bölümünde 2001 yılında tamamlamıştır.

Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi İngilizce İktisat Bölümünde burslu okuyarak 2007 yılında üniversite eğitimini bitirmiştir.

Bir süre Ankara'da UHS Eğitim-Danışmanlık ve Yayıncılık Ticaret LTD. Şirketine koordinatör olarak çalışmış, bu arada Trend Education International Business School'un açtığı Takım Çalışması Liderlik ve Yöneticilik Eğitimi kursuna katılmıştır.

Halen Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimi gören Fırat Aşan iki yılı aşkın bir süredir Başbakanlığa bağlı bir devlet kuruluşunda uzman olarak görev yapmaktadır.